

HÍD

IRODALOM • MŰVÉSZET
TÁRSADALOMTUDOMÁNY

TOLNAI OTTÓ TÉVÉDRÁMÁJA
JUNG KÁROLY, GUELMINO SÁNDOR, TARI ISTVÁN,
P. NAGY ISTVÁN ÉS GÉBER LÁSZLÓ VERSEI
HERCEG JÁNOS ÉS HOLTI MÁRIA NOVELLÁJA
APRÓ ISTVÁN ÉS BRASNYÓ ISTVÁN
REGÉNYÉNEK FOLYTATÁSA
TOLDI ÉVA SZIVERI JÁNOS KÖLTÉSZETÉRŐL
LÁBADI KÁROLY NÉPRAJZI TANULMÁNYA
MAGÁNKÉPTÁRBAN – KALAPIS ZOLTÁN ESSZÉJE

KÖNYV-
SZÍNI- KRITIKA
TÉVÉ-

1990

Február

HÍD
IRODALMI, MŰVÉSZETI ÉS TÁRSADALOMTUDOMÁNYI
FOLYÓIRAT

Alapítási év: 1934
LIV. évfolyam

A FORUM KÖNYVKIADÓ KIADÓI TANÁCSA:

dr. Bányai János, Bognár Antal, Bordás Győző, dr. Bori Imre, Dudás Károly,
Fehér Ferenc, Fehér Kálmán, Gion Nándor, Gobby Fehér Gyula, Illés Lajos,
Maurits Ferenc, Minda Tibor, dr. Móra András (elnök), Szabó Zoltán, Tóbiás László
és Tolnai Ottó

Szerkesztőbizottság: Bordás Győző, dr. Gerold László (kritikai rovat)
és Toldi Éva

Fő- és felelős szerkesztő: dr. Bori Imre
Műszaki szerkesztő: Maurits Ferenc

TARTALOM

<i>Tolnai Ottó:</i> Vagy ez már az a tévédráma?	117	
<i>Jung Károly:</i> Hová lehet a költő Kelet-Európában? (<i>vers</i>)		133
<i>Guelmino Sándor:</i> Temesvár 89 (<i>vers</i>)	135	
<i>Herceg János:</i> Atlantisz (<i>novella</i>)	136	
<i>Tari István</i> két verse	150	
<i>Apró István:</i> Családi legenda (<i>regénybrikett, XI.</i>)	154	
<i>P. Nagy István:</i> Előhívás avagy Egy jelenés töredéke (<i>vers</i>)		161
<i>Holti Mária:</i> A szavak mögött (<i>novella</i>)	168	
<i>Géber László</i> versei	172	
<i>Brasnyó István:</i> Kész regény (<i>IV. rész</i>)	174	

VAGY EZ MÁR AZ A TÉVÉDRÁMA?

TOLNAI OTTÓ

SZEREPLŐK:

NŐ
FÉRFI
VASUTAS
CIPŐPUCOLÓ
PORTÁS
PINCÉR

Az újvidéki vasútállomás felirata:

NOVI SAD
ÚJVIDÉK

Vasárnap délelőtt. Kevesen utaznak. Az irodában két vasutas sakkozik. Az egyik hirtelen felugrik. Meglöki a sakkasztalt, a király meginog, de elkapja, visszateszi. Leakasztja a fogasról a piros sapkát és a tárcsát. Kirohan a peronra.

A belgrádi szerelvényről 3–4-en szállnak le, gyorsan eltűnnek az aluljáróban. A szerelvény sem időzik sokáig. Csak egy szürke köpenyes férfi marad fenn a peronon. Cigaretta veszel elő. A vonat szikrázó kerekei után pillantva rágyújt. Sétál. Egy kutyát pillant meg: a sínek között szaglász, félig lerágott csirkecombot ropogtat, látszik rajta, hogy ez az állandó terepe, „munkahelye”. Fehér szőre éppen olyan olajos, mint a kavicsok üveges teste. A férfi behajol a sínek fölé, a vonatszemetet, vonatörletet „elemzi” hosszasan.

A főnök ismét az utolsó pillanatban szalad ki. Elejti sapkáját. A piros sapka gurul a fehér márványlapokon. Ugyanazzal a mozdulattal csípi el, mint

amellyel a sakkefigura után kapott. És itt Petőfire utalunk, mint majd hő-sünk teszi („Leesik fejéről véres koronája”).

Bekanyarodik a szabadkai gyors. Csak egy nő száll le. Hosszú, szűk fekete kabát, csizma. Kezében vakító kis fémkoffer. A férfi felé siet, aki még mindig a szemetet mikroszkopálja a peron másik oldalán.

NŐ Sokat vártál?

FÉRFI Nem is tudom... Leesett fejéről véres koronája...

NŐ Mi esett le? Kinek?

FÉRFI Az állomásfőnöknek... elgurult a sapkája... Aztán meg ezt a kutyát néztem. Nézd, mintha csak itt lenne munkaviszonyban, könyéig olajos. Tudod, abban a pillanatban, ahogy leesett a főnök sapkája, azt gondoltam – megijedve, de ugyanabban a pillanatban meg is örülve: a kutya most elszalad a véres koronával.

A nő értetlenül hallgatja. Látni, a vizionlátás öröme máris valami abszurd falba ütközik.

NŐ Milyen közel van a Fruška gora!

FÉRFI Tiszta a levegő...

A nő észrevétlenül leereszti a kockásra fényesített kofferét. A férfi a koffer felé nyúl.

FÉRFI Nehéz?

NŐ *(nevetni próbál, majd váratlan mozdulattal ráül)* Nem, dehogyis. Amikor vettem, a boltos letette a földre, és ráugrott...

FÉRFI *(átkarolja a vállát)* Fázol?

NŐ Nem, nem fázom.

FÉRFI Remegsz... Történt valami?

NŐ *(előbb nem érti a kérdést)* A vonaton...

FÉRFI Mi történt a vonaton?

NŐ A verbászi állomáson egy férfi leszállt vízért...

FÉRFI *(nevetni próbál)* Haha... És ezért vacogsz?!

NŐ *(hirtelen beleéli magát)* Lerántottam az ablakot, és elkezdtem sikítani.

FÉRFI Sikítani? Miért? Kinek?

NŐ Annak a férfinak.

FÉRFI Annak, aki lement vízért?

NŐ Igen. Hogy siessen, mert elindul a vonat.

FÉRFI *(ismét nevetni próbál)* Hahaha...

Felsegíti a kofferen kuporgó nőt, belékarol, és elindulnak a várótermek felé.

NŐ *(sírni kezd)* Nem bírom tovább! Már kiütést kapok ezektől a várótermektől.

FÉRFI Pedig ez sokkal tisztább, mint a belgrádi... *(Kedélyeskedni próbál.)* És mi lett azzal a férfival? Sikerült vizet hoznia?

NŐ *(megtörli az orrát)* Sikerült. Az utolsó pillanatban sikerült felkapaszkodnia... Azóta ráz a hideg...

Beülnek az első osztályú váróterembe, de azonnal utánuk ront egy kitömtött, lila arcú, piros karszalagos vasutas.

VASUTAS A jegyeket kérem!

FÉRFI *(előkeresi, odaadja a jegyét)* Tessék.

VASUTAS Ez nem jó, nem ide szól. És már lejárt.

FÉRFI Azonnal veszek jegyet.

VASUTAS Akkor majd beülhetnek... Nem menedékhely ez, kérem: első osztály.

A váróterem előtti korlátnak támaszkodva zavartan bámulnak le az üres csarnokba.

FÉRFI *(ismét kedélyeskedni próbál)* Szóval a férfi a vízzel végül is felkapaszkodott a szerelvényre?

NŐ A családja nem értette, mi történt. Ki vagyok, miért sikítozom – mi közöm a férfihoz. A gyerekek sírni kezdtek, a szülők meg összevesztek...

FÉRFI Hát, ne haragudj, én sem értem az egészet... Nézd, beszállt egy veréb!

NŐ Van már vagy tíz éve is, hogy hallottam egy esetet... Egy család utazott Svájcba vagy Belgiumba, már nem emlékszem, hova is.

FÉRFI Nézd, szétveri magát az üvegen...

NŐ Ki?

FÉRFI Hát ez a veréb...

Az üvegen keresztül, közelről látjuk a vergődő verebet.

NŐ Egy család utazott, és a férfi egy kis üres állomáson lement vízért – és a vonat elment, ott hagyta.

FÉRFI Igen... értem... kezdem érteni...

NŐ Ott állt, kezében egy üveggel, minden nélkül. Fogalma sem volt, hol van. És valamiért nagyon megijedt. Sírva, üvöltve rohant a szerelvény

után. Persze nem érte utol. Esett-kelt. Talán már nem is a szerelvény után rohant, hiszen a váltók őt nem irányították. Egész nap rohant. Másnap vagy harmadnap találtak rá egy erdőben az emberek.

FÉRFI *(hol a nőre, hol a verébre pillantva)* Egy erdőben?

NŐ Már nem tudta megmondani, hol vesztette el a családját, hol, melyik ország melyik állomásán. És ami a legriasztóbb volt, már azt sem tudta megmondani, hogy kicsoda is ő valójában... mit keres ott, abban a nagy, sötét erdőben...

Csak most veszik észre, a karszalagos vasutas ott áll mögöttük. A csillogó fémkoffert méregeti.

Egészen közletről látjuk/látják, ahogyan a veréb szétveri fejét a csarnok üvegfalán.

NŐ Elmegyógyintézetbe zárták, de ott is csak futott, megállás nélkül, a sínek között, a szerelvény után. A felesége évekig kereste. Ő is évekig futkározott a sínek között. Olykor úgy tűnt, egymás felé futnak, olykor meg úgy, mintha egymás elől futottak volna...

VASUTAS *(a kofferért nyúl)* Miért nem ülnek be a másodosztályúba?

FÉRFI *(dühösen)* Harmadosztályú nincs? *(A nőhöz)* Én még utaztam gyerekkoromban marhavagonban...

NŐ Marhavagonban?

FÉRFI Az volt a harmadik osztály... *(Ismét belekarol a nőbe).* Gyere. Van itt szemben egy garnizálló...

Kissé felszabadultabban mennek le a lépcsőn, már-már játszva, ugrándozva.

Kiérnek az állomás elé. A nagy üres tértől kissé visszahökölnek. Se taxi, se autóbusz. Zavartan fordulnak vissza az állomásépület felé. A hatalmas faliorát nézik.

FÉRFI A számok alá fészkeltek a verebek.

NŐ Tizenkét fészek, tizenkét verébcsalád.

FÉRFI Nem, a 4-es és a 8-as alatt egy sincs.

NŐ Különös lehet órában élni.

FÉRFI A madarak szeretnek az órákban... a régi, faszerkezetű órákban különösen... Ez nem ketyeg, nem üt...

NŐ Melyik családhoz tartozhatott az, amelyik ott benn szétverte a fejét az üvegfalán?

A férfi észreveszi a kihalt tér közepén gubbasztó, szinte az aszfaltba simuló kis öreg cipőpucolót. Talán alszik? Odasiet, és a szekrényre teszi a lábát. A kisöreg azonnal dolgozni kezd.

FÉRFI *(hátra a nőnek)* Újvidékre jövet mindig kitisztítottam a cipőmet. Azt hittem, vasárnap nem dolgozik.

NŐ Vasárnap még sosem voltál Újvidéken?

FÉRFI Vasárnap még sohasem:

NŐ És csak Újvidéken tisztítottad ki?

FÉRFI Igen, csak Újvidéken... Gyerekkoromban cipőpucoló szerettem volna lenni, gyűjtöttem a pasztásdobozokat, a vörös bársonyrongyokat. Megtanultam dobolni a kefékkel...

Mutatja a nőnek, menjen a kisöreg háta mögé. A nő előbb nem érti, de aztán a háta mögé sétál. A bőröndöt nem viszi magával. Meglepi.

A kisöreg görnyedt – púpos? – háta totálban. Olcsó zöld dzseki, afféle munkaacációs kabát: Che Guevara-fekete, akárha kátránnyal festett arcképe.

Közben meg a kisöreg felfedezi magának a koffert.

CIPŐPUCOLÓ Megnézhetem, kisasszony?

NŐ *(elcsodálkozva, hogy ma mindenki a kofferrel van elfoglalva)* Meg.

CIPŐPUCOLÓ *(eldönti, vigyázva és váratlanul ráugrik)* Ez az! Ha legközelebb jön, hozzon nekem egyet, kifizetem. *(Farzsebéből nagy csomó gyűrt papírpénzt húz elő.)*

NŐ Hát, tetszik tudni, Velencében vettem. De mintha láttam volna valami hasonlót a lengyel piacon is...

CIPŐPUCOLÓ Nem, lengyel szajré nem érdekel. Nekem pontosan ilyenre lenne szükségem.

NŐ Hát, szép lenne ismét Velencébe utazni...

A férfi fizetni akar, de az öreg nem fogadja el a pénzt. Képtelen levenni a tekintetét a kofferről.

Ismét az üres tér felülnézetből. A cipőpucoló alig észlelhetően ismét visszasüllyed az aszfaltba. Mintha ismét elaludna.

Alulnézet. A távozó nő és a férfi cipője: a poros csizma finom minősége és a kitisztított bakancs durvasága.

NŐ Hová megyünk?

FÉRFI Mondom, van itt szemben egy kis garniszálló.

NŐ Garni?

FÉRFI Az asztalitenisz-világbajnokságra építették...

NŐ Ezt meg honnan tudod?

FÉRFI Mert akkor tíz éve is van már, ideutaztam megnézni a kínai–magyar meccset... Az egész város, az egész ország, valójában az egész világ pingpongozott...

A zene a kaucsuklabda zajából indul, abból nő ki, akármennyire megváltozik is, végig marad benne valami utalás a kaucsuklabda finom zajára.

A szálló forgóajtájában játszanak. A garniszállónak nincs forgóajtaja, de ennyiben tán eltérhetünk a valóságtól. Ezt a jelenetet a Putnikban forgatjuk.

PORTÁS Éjszakára is maradnak?

Zavartan egymásra néznek. A portás észreveszi határozatlanságukat, és elmosolyodva teszi eljűk a kulcsot. És máris kis tévéje felé fordul. Önkéntelenül követik tekintetét. Néhány pillanatilg ők is a képernyőt nézik.

Tévédráma: kopaszra nyírt, sebes arcú, ám szép, csillogó szemű nő a koncentrációs tábor kőfala előtt...

A férfi keze; a kulcsért nyúl.

A felvonó tükreben egymáshoz közelít az arcuk. A tükör túlsó oldalán mintha még mindig azt a véresen vergődő verebet látnák. Közben leheletűktől elhomályosodik a kép.

A kulcstartó kongó zaja az ajtón. Más irányból is fel-felhangzik ez a jellegzetes hang. Egy pillanatra úgy tűnik, az asztalitenisz-világbajnokság hangzavaráról van szó, ám lassan nyilvánvalóvá lesz, hogy nem, hogy valóban a kulcstartók zaja.

FÉRFI (befogja a fülét) Mintha még mindig tartana a világbajnokság...

NŐ Mi az, baj van?

FÉRFI Idegesít ez a hang. Már annyiszor elhatároztam, csak olyan szálodában leszek hajlandó megszállni, ahol a szobakulcsn nincs kulcstartó, vagy ha van, akkor valami könnyű anyagból, ami nem csinál zajt... Üresek ezek az ajtók, akár a kulisszák. Vagy tényleg az asztalitenisz-világbajnokság asztalait szabták át ajtóknak...

NŐ Az egyik mexikói szállóban öklömnyi műanyag koponya volt a kulcstartó... (Fehér koponyák pattognak a zöld asztalon.)

(Sivár hotelszoba).

A nő a fürdőszobába siet. A férfi a szoba közepén áll, a himbálózó kulcstartóra mered. Megdörzsöli a szemét: mintha itt is fehér koponya himbálózna. Idegesen rágyújt. Bal kezével lassan kioldja vékony bőrnnyakken-

dőjét, kihúzza a gallér alól, és mint ostorral csapkod vele. Hátat fordít az ajtónak. Az ablakhoz lép. Vigyázva kissé félrehúzza a függönyt.

A nő arca a fürdőszoba rossz minőségű tükrében. Valami közös van a vasútállomás csarnokának az üvegfalában, a felvonó és a toalett tükrében. Ideges, zavart mozdulatokkal szedi le a sminket. Nagy szeme mind ijedtebben néz vissza rá. Mintha csak attól a véres fejű madártól félne. Kisurran a toalettből. Mezítláb, rövid fehér kombinéban. Kezében a koferral, akárha útrakészen. A selyem és a fém csillanása. A leselkedő férfit nézi csodálkozva.

NŐ Mit csinálsz?

FÉRFI Semmit. Csak nézem.

NŐ Mit?

FÉRFI Az állomást. Az állomást magát.

NŐ Mit nézel rajta?

FÉRFI Egyszer jó néhány éve egy ismert íróvendéget kalauzoltam ide, Újvidékre. Törékeny, vaksi emberke volt. Ahogy kiszálltunk a vonatból, és idebotorkáltunk az állomás elé, felpillantott a homlokzatra, s csak ennyit mondott: Olyan, mint a disznószájpadrás.

NŐ Jé! Tényleg olyan...

FÉRFI Akkor nem tulajdonítottam nagyobb jelentőséget megjegyzésének, de az évek folyamán ahányszor csak Újvidékre jöttem, mindig eszembe jutott. Mindinkább bebizonyosodott a vaksi emberke hasonlatának pontossága. Mindinkább disznószájpadrás lett.

NŐ *(a férfi háta mögé oszon, és ő is beles a disznó, az óriás márványdisznó szájába)* Fantasztikus? Ilyet se láttam még! Disznószájpadrás! Egy márványdisznó... *(Az ágy felé fordul. Az ágyra veti magát, egy pillanatra sem engedve el a koffert. Arcát a párnába fúrja. Nem tudni hogy, zokog-e vagy nevet. A férfi nem mozdul.)* Nem tudtam, hogy ez az újvidéki neked ilyen fontos... Az asztalitenisz-világbajnokság... Che Guevara... A disznószájpadrás...

FÉRFI Hihetetlen.

NŐ Mit mondasz?

FÉRFI A rendőr csizmáját pucolja.

Ragyogó fekete csizma. Nem lehet pontosan megállapítani, a férfi látja-e, vagy csak a nő képzeletében létezik.

A férfi lerúgja a bakancsát. Kigombolja ingét, és úgy, köpenyben vágódik az ágyra. Mintha nagy szürke porköpeny repülne a kis fehér kombinéra. Csak a fémkoffert látni. Rezegve csillog az ágy közepén. Majd a nő ujjai megkeresik a koffer fülét. A lakkos körömök a koffer fémjéhez koc-cannak.

A nő ismét a fürdőszobába megy. Könnyes arca a tükörben. Az a rettenet tovább nő a szemében.

A férfi az ablaknál áll. Félmeztelen. Hátán nagy sebhely. A hát totálja. Lenn a cipőpucoló görnyedt alakja. Majd a lassan növekvő Guevara-kép. Hatalmas vászon a disznószájpadlásra feszítve. Mint valami óriás ragtapasz. A dzseki és a kifeszített kép vászna ugyanaz.

A nő ismét a szoba közepén áll fémkofferével a kezében. Mintha a kint szuszogó szerelvényre várna.

NŐ Nézed?

A férfihoz oson. A hátára tapad. A férfi megrándul, mintha fájna az óriás heg.

A cipőpucoló púpos háta a Guevara-képpel.

NŐ Mindig elfelejtem megkérdezni, mi történt a hátaddal. Nem is elfelejtem... sosem mertem megkérdezni... Leforráztad? *(nevetni próbál, de nem sikerül neki.)* Vagy valami vadállattal szeretkeztél?

Az ágyra kuporodik, mintha valami áldozati oltárt készülné elrendezni. Az ágy közepére teszi a koffert. Kattintva kinyitja. Egy narancsot vesz ki a hatalmas narancsszín fésű mellől. Kattintva becsukja. Hámozni, finom, hosszú ujjával, lakkozott körmeivel bontani kezdi. A narancs pórusai, mint kis szökőkutak. A férfi mellette hever, és a celebrálásra mered.

FÉRFI A katonaságnál nagy divat volt a tetoválás.

NŐ A tetoválás?

FÉRFI Igen. Főleg női neveket, szíveket tetováltattak magukra a bakák. A dalmátok persze hajókat, pazar árbocosokat, drága gőzösöket, óceánjárókat – egyik a Titanicot kérte... *(Arcát a párnába fúrja. A hang mintha máshonnan jönne. Csak a hátát látni.)* Amikor rám került a sor – ugyanis senkiről sem feltételezték, hogy nem akar tetováltatni –, félig viccesen azt mondtam nekik – épp akkor lótték le, tele voltak az újságok azzal az utolsó fényképével –, hogy én Che Guevarát akarom.

Guevara utolsó fényképének és Veličković hordágyon fekvő fejetlen hullájának egymásba tűnése, átszíneződése átvéreződése.

NŐ *(tágra meresztett szemmel)* Nem igaz, ezt csak most találtad ki... Hogy engem ugrass...

FÉRFI Nem, tényleg nem most találtam ki.

NŐ Nem hiszek neked... Arról a kis cipőpucolóról jutott eszedbe az előbb, ahogy megkérdeztem, mi ez itt a hátadon...

FÉRFI Fantasztikus érzés volt... Gyerekkorom öreg nénikéi jutottak eszembe, akiknek a borbély köpülte a hátát...

NŐ Az meg micsoda?

FÉRFI Borotvával bevagdossák a bőrt, és forró poharakat szorítanak rá. És a poharakba szépen csöpögni kezd a vér... A meggyszín vér a hóka hátakon... De aztán vagy azért, mert túl érzékeny volt a bőröm, vagy mert túl bonyolult volt a Guevara-portré elkészítése: az egész hátam gyulladásba jött.

A hát primitív tetoválása. Egy naturális, véres-lápiszos, lila-vörös festmény, amely lassan a kifeszített vászon portréjává alvad.

Csend.

A csillogó koffer az ágy közepén. Mint valami oltár. A nő kört alkot a narancsgerezdekből.

NŐ Hallod?

FÉRFI Mit?

A kulcstartók kopogásának egy mélyebb regisztere erősödik fel.

NŐ Mintha harangoznának.

FÉRFI *(hátán fekszik. A nő egyenként áldoztatja a gerezdekkel)* Valóban, mintha harangoznának.

NŐ De hiszen dél van... Szeretek az olyan városokban, ahol sokat harangoznak. Vannak kis faluk, ahol szinte megállás nélkül szól a harang: hol misére hívnak, hol ünnepelnek, hol temetnek...

FÉRFI Nem hiszem, hogy Újvidéken delente harangoznának.

NŐ Pedig harangoznak.

FÉRFI *(könyökölve, kicsit oldottabban mesél)* Furcsa érzésem volt nemrég Pesten...

NŐ Pesten?

FÉRFI Belgrádból repültem Pestre. Ahogy megérkeztem, épp harangoztak. Harangoztak Pesten a nándorfehérvári győzelem emlékére...

NŐ Csak te figyelsz fel az ilyen furcsaságokra...

FÉRFI *(fülel)* Tényleg harangoznak.

NŐ Igen, ez harang.

FÉRFI Biztosan véletlen, hogy éppen délben harangoznak, hiszen annyi féle templom van itt... Sőt, az sincs kizárva, hogy ez már egy nem létező templom harangja. Afféle fantomhang. Fantomharangszó... Látod azt a

képet ott az ajtó mögött? ... *(A szoba falán lógó népszerű Tabaković-akvarellre mutat.)* Ott, kissé jobbra egykor egy kis örmény templom állt. De nézd, mintha látszana is belőle valami...

NŐ Miket találsz ki ma nekem! Talán azért találsz ki nekem ezeket a furcsaságokat, hogy ne unatkozzam – ne féljek, ne kezdjek el sírni, mint amikor utoljára együtt voltunk...

FÉRFI Velencéből jöttek Belgrádba, majd a törökök elől ide menekültek Újvidékre...

NŐ Kik?

FÉRFI Az örmények... Arra már nem emlékszem, hogy ennek a piros tornyú, egyszerű kis templomnak milyen harangja is volt... De nincs kizárva, hogy az örmények is harangoztak delente a nándorfehérvári győzelem emlékére... Aztán lebontották... Van egy ismerősöm, aki megszállottan kutatja a kis templom, az újvidéki örmények minden vonatkozását – mintha maga is örmény lenne... Valóban harangoznak.

NŐ Mit csináltál Pesten?

FÉRFI Ja, egy belgrádi magyar író regénye után kutattam...

NŐ Belgrádban is élnek magyar írók?

FÉRFI A háború előtt többen... mindig ott üldögéltek a Moszkva teraszán... A háború után már csak egy... egyetlenegy tért vissza... az is Auschwitzból... Amióta ő is meghalt, ha nem tudnád, én vagyok az egyetlen magyar író Belgrádban.

NŐ *(maga elé meredve)* Auschwitzból...

A kulcstartók zaja, illetve a harangszó facipők zajává alakul át.

FÉRFI Fiatalkorában Pesten közölt egy regényt, azt kerestem. De egyszerűen nem találtam, nem tudtam a nyomára bukkanni. És különben is, közben meggondoltam magam. Illetve, ahogy az történni szokott velem: összegubancolódtam.

NŐ Nem értelek. Miféle regény volt az?

FÉRFI Valami szépségversenyről, szépségkirálynőről szolt... állítólag...

NŐ Szépségversenyről?

A nő arca totálban. Kimerevítve.

FÉRFI Azt hiszem. Mondom, nem jártam a dolog végére. Közben mással kezdtem foglalkozni. Eltérítődtem, ez lenne a legpontosabb kifejezés. Egy kicsit, azt hiszem, meg is ijedtem...

NŐ Megijedtél?

FÉRFI Szóval azt hiszem, két változata is volt annak a regénynek, más-

más címmel. Talán azért nem találtam meg. Az igazság az, hogy én egy másik könyvével foglalkoztam tulajdonképpen. A híres Auschwitz-regényével.

NŐ Most végképp nem értelek.

FÉRFI Én se nagyon értem, mi is történt velem...

NŐ Te író létedre állandóan úgy viselkedsz, mint egy regényhős...

FÉRFI Úgy látszik, igazad van, végül is nem regényíró lesz belőlem, hanem egy zavart regényhős. *(Nevetni próbál.)*

NŐ Kezdjük előlről. Ültél ott Pesten, és hallgattad a harangot.

FÉRFI A harangokat... Hihetetlen, de épp ott laktam, annak a templomnak a tözsomszédságában, amelynek a harangját hallani delente a pesti rádióban... Körülötte minden lakásban szól a rádió, a rádióban az a harang, amely ott szólt mellettem...

NŐ Ilyesmibe könnyen belezavarodhat az ember...

FÉRFI Könnyen.

NŐ Szóval, nem találd azt a regényt a szépségkirálynőről? Illetve már nem is kerested? De hát miért is kerested eredetileg? Mi volt a szándékod vele?

FÉRFI Végre el akartam olvasni... Valójában egy drámát akartam írni...

NŐ Drámát – te?!

FÉRFI Hát, hogy is mondjam?

NŐ A drámához összefogottabbnak kell lenni egy kicsit, nem?

FÉRFI Lehet, nem tudom, illetve, attól függ...

NŐ Különös lehetett elutazni egy világvárosba valami homályos szépségkirálynőügyben... Az embereket általában konkrétabb ügyek mozgatják. Kézzelfoghatóbb ügyekben utazgatnak. És még különösebb közben ettől a homályos szépségkirálynőtől is elállni... és csak hallgatni a harangokat, hallgatni a toronyból és a rádióból egyszerre...

FÉRFI Úgy képzeltem, olyan elképzelésekkel indultam útnak, hogy: Auschwitzban, az agg író születésnapján, barátai és tisztelői – a bácskai zsidók egy csoportja, közöttük biztosan akadtak színésznők is – előadják fiatalkori művét, a Szépségkirálynő-választást... Ha jól emlékszem, a dráma csak az előkészületekről szólt volna. Arról, ahogy titokban – szinte maguk előtt is titkolva kerülgetni kezdik a témát... De aztán a harangszót hallgatva ott, Pesten, megértettem, hogy az, amit én elképzeltem, az valami olyan dolog, amit nem szabad... nem szabad előadni...

Még mindig csak a nő kimerevített totálját látjuk.

NŐ Miért? Nem értelek...

FÉRFI Mert ez csak ott, a haláltáborban merülhetett fel, történhetett meg. Akkor, az egyszer, ott. Ezt nem lehet eljátszani, megismételni...

NŐ De akkor miért találtad ki? Miért így találtad ki? Miért nem találtad ki másképpen?

FÉRFI Nem én találtam ki... Félig-meddig megtörtént...

NŐ Megtörtént? Honnan tudod? Találkoztál azzal az agg íróval?

FÉRFI Nem. Csak a halála után jutottam el a lakásába... Már akkor is annak a regénynek a kéziratát keresve...

NŐ Akkor honnan tudod, hogy megtörtént... majdnem megtörtént?

FÉRFI Egyszer egy belgrádi cukrászdában szóba elegyedtem egy idős hölgygel... Kiderült, hogy magyar zsidó... Hamarosan az is kiderült, hogy együtt volt Auschwitzban az agg íróval... És ő említett valami ilyesmit, hogy ott a táborban – sárosan, koszosan, tetvesen gyakran emlékezett az agg író szépségkirálynő-regényére... Nem mondta, de mintha azt akarta volna sejtetni, hogy róla mintázta a regényt... Vagy neki kellett volna alakítania a kis előadás szépségkirálynőjét... Már nem emlékszem pontosan...

NŐ Hát...

FÉRFI Ott, Pesten értettem meg, hogy megírni sem szabad azt a drámát...

NŐ Megírni se?

FÉRFI Csak elképzelni tán. Ezért egy pillanatban filmre gondoltam. Végül is tévéfilmre. Halvány képekre. Árnyképekre... De aztán attól is elálltam... Azt hiszem, megbetegedtem... És ott, lázálmaimban megtörtént a dolog...

NŐ Mi? Mi történt meg?

FÉRFI Nem tudom pontosan...

NŐ A szépségkirálynő-választás?

FÉRFI Mondom, nem tudom... Mintha... Mintha megtörtént volna...

NŐ Meg?

FÉRFI Meg, de nem úgy... Valami olyan érzésem volt, hogy megváltottam őket azzal, hogy az utolsó pillanatban találtam még egy lehetőséget a szépség számára... Persze ez így elmesélve egyáltalán nem az... Ne haragudj, hogy ilyen összevissza beszélek, de többet aztán nem foglalkoztam az ügyel. Háziasszonyom lenyomta a lázam, kigyógyított... És többé tényleg nem gondoltam arra az esetre – csak most ez a harangszó... Meg nem tudom, észrevetted-e, ahogy bejöttünk a szállóba, a portás kis tévékészülékén mintha éppen azt sugározták volna...

NŐ Mit?!

FÉRFI Azt az én tévédrámámat, amelyet Pesten láttam – képzeltem el lázálmaimban...

NŐ Végül is akkor megírtad?

FÉRFI A tévédrámát nem írni kell – épp erről van szó...

NŐ Hát akkor mit csináltál?

FÉRFI Mondom, fogalmam sincs... Kihevertem, ez lenne a legpontosabb kifejezés...

Már kezdettől fogva sejtjük, mutatnak jelek arra, hogy hősnőnk azonos a „szépségkirálynővel”, ám csak most fordul így felé a férfi is. Afféle rendezőként állítja be. Hangja is ilyen értelemben változik rendezői utasítássá.

FÉRFI (csapóval a kezében) A szépségkirálynő-választás előtti nap a táborban. – A nők megérintik arcukat. Nemlétező hajukba túrnak. Igazítanak valamit zsákruhájukon. De minden csak mikroszinten marad. – A földéken dolgoznak. Bakancsuk megmerül. Nagy, koponyanagyságú répákat szednek, kaparnak ki a sárból. Egy-egy tócsában megpillantják az arcukat. – Őzek futnak a láthatáron. Megállnak. Egymásra néznek. A nők és az őzek szeme. – A táborban mosakodnak. Igyekeznek jobban, szebben megmosni arcukat. Van, aki nem létező – nullásra/létrásra nyírt – haját is megmossa. Szappant csereberélnek kenyérért. Nincs tükör. Valaki egy tükörszilánkot húz elő a priccs alól – megvágja az ujját.

Egy-egy pillanatra az állomás üvegfa és a fürdőszoba tükre.

Valójában semmit sem tehetnek szépségük, csinosságuk érdekében. Csak valami semmis kis mozdulatot, mozdulatemléket... – És valamiféleképpen mégis megszépülnek, ragyogni kezdenek. – Egy-egy szájszöglet. Az izzó, lázas nagy szemek. Egy-egy kecses mozdulat. Lépés. Kézmozdulat.

Igen, a nullaponton, a halál előtt még egyszer megszépülnek.

Mindezt valójában most gondolom ki. Akkor, ott Pesten inkább csak megéreztem – megszenvedtem...

A nő a férfi bakancsában, porköpenyében áll az ablaknál. A kezében levő koffer most nem csillan, árnyékban van, mintha fekete lenne. Kinn vonat szuszog. Tolat.

FÉRFI (kijön a fürdőszobából. Megáll az akvarell előtt) Látod, itt volt, nem messze az örmény templomtól, a Zsidó utca... Most a színház, a Szerb Nemzeti Színház fehér műmárvány piramisa áll a helyén...

NŐ Azt mondtad, végül is nem történt meg.

FÉRFI Mi?

NŐ Maga a választás...

FÉRFI Nem. De a megszépülés, a legszebbé szépülés valamiféleképpen mintha megtörtént volna... Mondom, én nem gondolkodtam ezen, de megéreztem, pontosabban láttam... Magamnak, egy szál nézőnek megrendeztem, lepörgettem ezt a filmet... Hol a csapó?

Azt, aki a legszebb, mintha a legszebb lenne, a krematórium előtt egy fényes csizmájú, kifogástalan külsejű német tiszt minden alkalommal visszaküldi a sor végére...

NŐ Nem értelek.

FÉRFI Mintha a tiszt észrevette volna, hogy az a nő megszépült. Mintha észrevette volna, hogy a krematórium előtt ragyogni kezdett... Talán azért küldi vissza a hosszú sor végére, hogy mindennap újra nézhesse, újra gyönyörködhesen benne. Jóllehet semmiben sem különbözik a többi haláraitélttől. Valójában az a sor, a haláraitélték felvonulása a szépségverseny...

NŐ És?

FÉRFI Majd csak az egyik utolsó csoporttal engedi, hogy ő is sorra kerüljön... – Részeg német tiszték oldalkocsis motorkerékpárról őzre vadásznak a sáros répaföldeken. Annak az őznek a kecses, utolsó ugrása. A lövés hangja. Az őz szeme.

Nem tudom, valami ilyesmiről lett volna szó, nem is szó:

kép.

Mind hangosabban szuszog a mozdony. Mintha a szobán haladna át.

NŐ Mennyire féltem gyerekkoromban a mozdonyok gőzfelhőjébe állni. Azt hittem, eltűnök, örökre elveszek benne. És még jobban rettegetem, ha a szüleim vagy testvéreim kerültek gőzfelhőbe... Minden alkalommal fel-sikítottam, sirtam... Emlékszem, ha szamárköhögés gyötört bennünket, anyánk mindennap kiültetett bennünket a palicsi vasútállomásra. Napokig üldögéltünk bebugyolálva a muskátlisládák alatt. Vártuk a vonatokat. Ha beérkezett valamelyik, a mozdony mellé kellett állnunk, és szívni azt az erős füstöt... anyánk is ott állt velünk, mutatta, hogyan szívjuk teli tüdővel... A fűtők meg, mint az ördögök, csak tüzeltek... Hiába sikoltoztam, azt hitték, a mozdony füttyög... Ott kóvályogtunk – akár a túlvilágon, akár fenn az égben – a mozdony gőzében-füstjében...

A palicsi állomás. A bebugyolált gyerekek. A mozdony. Felsorakoznak a mozdony mellett. Ez a sor lassan azonos lesz a tábor sorával.

NŐ Azóta rettegek a vonatoktól. Azért is hatott rám ennyire annak a vízért leszálló férfinak az esete... Én is sokat tűnődtem, ki is lehetett az a férfi... és a felesége... Én is összezavarodom, össze, mint te. Úgy látszik, ez a zavartság lassan átragadt rám is...

Mintha az a táborbeli szépségkirálynő szaladna a sínek között az elme-gyógyintézetbeli férfi felé. És már-már találkoznak is. De akkor eltűnnek egy mozdony gőzében.

Mozdonysikoly.

Vagy ez már az a tévédráma? Az a te tévédrámád? Érzed? Észrevetted, valahogy mi is belekeveredtünk?

FÉRFI Mibe?

NŐ Abba a te megszenvedett-kihevert tévédrámádba.

FÉRFI Igen, mintha belekeveredtünk volna... Van még narancsod?

NŐ Azt hiszem, van... *(az akvarellt nézi)* Ez a Zsidó utca?

FÉRFI Igen, ez volt.

NŐ Lehet, hogy itt élt... Itt éltek... A nő zsidó volt, a férfi örmény...

Különös, az örményekkel most is valami probléma van...

FÉRFI Hát igen, valami probléma, mint mindig... évszázadok óta...

A nő az ágyhoz megy, ismét elkészíti az oltárt.

FÉRFI Egy kis emlékmű – afféle oltár azért maradt ott az örmény templom helyén...

NŐ Igen? Megmutatod nekem?

FÉRFI Fehér koponyák tartanak egy rózsaszín márványlapot, amelyen négy nagy fehér szív áll... *(Ismét kiles az ablakon.)* Nem értem. Hányadszor pucolja már a rendőr csizmáját?

A csizma annak a német tisztnek a csizmájára emlékeztet.

NŐ Talán büntetésből csinálja?

FÉRFI *(nevetni próbál)* Guevara a pokolban! Mint cipőpucoló, mint rendőrcsizma-pucoló dolgozik.

NŐ És van valami felirat azon az emlékmű-oltáron?

FÉRFI Nem tudom. Sosem volt időm jobban szemügyre venni...

NŐ Elviszel engem egyszer ahhoz az oltárhoz?

Állnak egymás mellett az ablaknál. Beesteledett. Nem lehet megkülönböztetni, a szállodaszobában vagy a táborban vagyunk-e. A kulisszák összekeveredve sejlenek. A cigaretta parazsa. Vagy a mozdony világít? Mögöttük az ágyon a fémkoffer-oltár a narancsgerezdekkkel. Csak ez van megvilágítva. Ha mozdony tolat, remegni kezd. Majd lassan áttűnik örmény emlékművé.

A disznószáj óriásira tátva. Kinn is már minden sötét, csak a homlokzat van megvilágítva.

NŐ *(hosszú szünet után, egészen halkán, iszonyú rémülettel)* Mi lesz velünk?

A portás még mindig a kis tévé előtt ül. Mint valami belső televízió figyeli hőseinket. Olykor egy pincér is odaül mellé, de őt szemmel láthatólag nem tudja lekötni a történet.

Hőseink éppen távoznak a szobából. Bezárják az ajtót. Ismét kulcstartók jellegzetes zaja. A liftben egymáshoz simulnak.

NŐ *(a felső sarokban levő készülékre mutat)* Mi ez?

FÉRFI Kamera... ipari televízió...

NŐ Mire jó az?

FÉRFI Hogy szemmel tartsanak mindenkit. Nehogy erőszakoskodjanak, megöljenek valakit a liftben...

Leadják a kulcsot. Ezt ők is látják a képernyőn.

NŐ Nézd! Tényleg minket figyelnek... *(Halkan, magának, a kamera elől szökve)* Milyen csapzottak... zavartak vagyunk...

A lassítva forgó ajtóban. A kis cipőpucolónak már csak a szekrénye áll ott vastag láncsal a kerékpártartóhoz lakatolva. Egy pillanatra megállnak az óra alatt. Veréb röppen ki a 12-es alól.

FÉRFI Pontos.

A peronon állnak. A nő felszáll a vonatra. A férfi cigarettára gyújt. Sétál. A szerelvényt követi tekintetével. Majd mintha a kutyát keresné. A vasutasok sakkognak. A férfi felszáll az ellenkező irányba távozó szerelvényre. „VÉ-GE” – jelenik meg a kis szürke képernyőn.

PINCÉR Vége van már? Kérsz egy kávét? Nem szeretem az ilyen nyavalygásokat. Ki volt tulajdonképpen ez a két figura? Mi akartak itt? Mit csináltak? Kérsz egy kis konyakot is?

PORTÁS Kérek.

HOVÁ LEHET A KÖLTŐ KELET-EURÓPÁBAN?

„Az ember végül homokos,
szomorú, vizes síkra ér,
szétnéz merengve és okos
fejével biccent, nem remél.”
(József Attila)

JUNG K Á R O L Y

Most már végleg nem tudom, ki üzent hadat
A józan észnek ebben a maradék hazában.
Emlékedre fülemben dobol a latin requiem,
S hiába nyugtatom, félrever s kihagy szívem,
A közlő vesz vészjelző műszere. A lábam
Aligha vinne innen el. Mozart, ez a virradat?

Dehogy a virradat! Már hiába zúg a latin ének,
Hiába siratlak el, te szegény Janus-János,
A kóruson át is beszüremlenek a sortüzek!
Te jó Isten! Hordják a rózsét, szítanak tüzet
Róma kiképzett ügynökei, s az már világos,
Hogy itt nem lesz világos, hiába is égnek

A máglyák, lobognak iszonyatosan, a tömeg meg
Taknyába zuhanva magolja majd a leírtakat;
János, téged most zászlóra írnak, s bírnak
Majd mai és legújabb senkik, s a sírnak,
Mi számodra kiválasztatott, nyugalma megszakad,
Hiába a fogcsikorgatás. De a föld majd megremeget,

Mert robognak a súlyos vaskolosszusok, hörög
Nyomukban a szülőföld hullája, s füstjét okádja
A józan ész hamvasztóipara. Lám csak, Domi
Itt felejtett szócserepei villannak, a honi
Hiábavalóság hasztalan hulladékai; szavam vádja
S még inkább önvádja, szövi hálóját. Hol a görög

Derű, kobaltkék égbolt, a tavalyi nyár! Spárta
Lapul a hegyen túl, kardél nyüszít a köszörűkövön.
S emitt Athén falai: feltöltötték a vizesárokot.
Nem soká kell várni. Nem kell soká. Nem sokat.
Suhannak majd a végítélet angyalai! A vízözön,
Meg a tűzözön most következik! Van, aki kívárja,

S van, aki már nem várta meg. De majd beleremeg
Ez az elbűdösödött Ázsia! A félelem verejtékszaga
Meg az iszonyaté facsar könnyet szemünkbe, zokog
Magában sok apró tragédia, sehová vivő lépcsőfokok.
Az abortált múlt, az elvetélt jelen lesz maga
A temető: kikapart méhű jövő; kannibál műremek.

Utólag kiegészítettem a mottódat: *Lassan, tűnődve*
Körmölöm e sorokat, bennfelejtődik a sok idegen elem,
Velem együtt e vers is beleúszik az éjszakába,
És figyelem a test jelzéseit. Sajgó csontok, kába
Helyzettudat, kába mozdulatok; araszol a félelem
Kívül is, belül is, mintha már a csillagokig nőne

Ez a köztes vergődés, az idő, mely megszakadt.
Nézd, a csillagok! Hogy ragyognak a februári égen!
Ott van a kaszáscsillag, kaszája suhint, a másik
Meg éppen kihunyt, a Dunába hullott. Csak hazáig
Nem vezet el már egyik sem. A költők már régen
Összecsomagoltak. Ki elment. Ki végül itt maradt.

TEMESVÁR 89

G U E L M I N O S Á N D O R

Öregasszony, ragacstollú holló,
fekszik a december sikált kövezetén,
lábait eldobta, s kifordult
szemében ferdén zuhant az ég;
eltörött pupilla.

Mellére szorítva fél kiló kenyér,
öt ujja, öt vékony imakönyvkapocs,
hivatalból majd egy eltévedt golyót
mond a hírügynökség,
hogya egyáltalán megemlíti őt.

Pékajtó csikordult: hallotta még;
aztán pukkant a csend, s hirtelen megfagyott;
mint rozoga ponyva, összeroskadt;
sovány veknidarab, héján fekete lyuk,
ott érte találat.

Hiéna, torz idő;
már a
kenyérbe is lőnek!

ATLANTISZ

HERCEG JÁNOS

Ha néhanapján még találkozunk elvétve valakivel a nagy családból, egyszerűen kell nevetnünk és sírnunk. Most már nem is nekünk, apáknak és nagyapáknak, hanem a gyerekeinknek és unokáinknak. Tulajdonképpen nem is család voltunk csupán, hanem egy kiterjedt társaság, egy osztály, vagy ha úgy tetszik egy külön világ, Héraklész oszlopain kívül, amely perze csak nekünk tűnt ideálisnak, mielőtt elnyelte volna az idő tengere. Látzólag laza szálakkal kötődünk egymáshoz, de eltéphetetlenül mégis. Nem annyira atyafiságos érzelmekkel, de ami annál is több, közös világnézetünkkel, úgyhogy Zsiga bácsinak lehetett igaza, amikor azt mondta, szokásához híven elkalandozva a múltban:

– Mintha valami idült optikai csalódásban szenvednék, megnőnek szememben a régi dolgok. Ami távol van, minél messzebb, az megnő, nagyobb lesz, ami pedig kéznyújtásnyira közel esik hozzám, valószínűtlenül eltöprel. Ez az öregség. S amilyen arányban az évek múlnak fölöttem, úgy súlyosbodik bennem ez a kór.

– A látáshibát ma már könnyű kiküszöbölni – mondta Kozma nevetve. – S átvitt értelemben is valóságos csodának lehetünk a tanúi. Száz és száz millió ember fehérnek látja a feketét, mert azon a kontinensen, ahol ő él, világnézeti vetületből ilyennek látszik, és viszont.

– Na jó, ez politika – szólt közbe Róth Bandi, akiből ilyenkor is kibújt minduntalan az orvos, sőt a pszichiáter, s olyankor mindenkinél okosabb volt. – Zsiga bátyánk viszont másról beszél. Olyan szituációról, amelyben az időt többé nem határozza meg semmiféle determináló faktor...

– Ellenkezőleg! – kiáltott fel diadalmasan Zsiga bácsi erre az üres blablára. – Nagyon is meghatározza. Épp arról beszélek, hogy az ember mennyire bele tud ragadni a múltba! Hat ökor se húzza ki visszatartó, marasztaló emlékeiből. És eközben úgy megszépül minden, az is, ami ronda volt, hogy itt tárgyilagos szemléletről többé már nem lehet szó. Említettem talán már

a leMBERGI tiszti iskolát. Tizennyolc éves voltam, hadi érettségivel vittek el ezerkilencszáztizenhatban, s isten csodája volt, hogy oda kerültem, a monarchiának ebbe a távoli versenyistállójába, ahol lovak helyett fiatal fiúkat neveltek értelmetlen, gépiesen merev drillre. Engem lépten-nyomon még meg is aláztak a tetejébe, mert még csak báró se voltam, mint a dúsgazdag zsidó fiúk, holott az iskolát kizárólag az arisztokrácia serdülőkorú csemetéinek gründolták. Engem például magáztak. Nem a tanárok. A velem egykorú fiúk! „Mondja, kedves Fratricsevich” – ereszkedtek le hozzám nyájasan, de kilométeres távolságot tartva, úgy, hogy kinyílt a zsebemben a bicska. Persze, ezt is németül mondták, holott én mindent utáltam, ami schwarzgelb volt vagyis osztrák. Bennünket, gimnazistákat március tizenötödikén kivezényeltek az egyik aradi vértanú, Schweidel József szobrához, s a szívhez szóló hazafias szónoklatok után könnyes szemmel énekeltek: „Ne sírj, ne sírj, Kossuth Lajos...”

– Te is mint Fratricsevich? – állította le a legszebb hangulatban Kozma, akinek voltak ilyen ünneprontó pillanatai. – S ez őszinte volt?

– Hogyhogy őszinte? A fiatalok mindig őszinték, édes fiam! És ne felejtse el, hogy bennünket a szabadságharc szellemében neveltek. Minden forradalom ugyanis addig él, amíg egy újabbnak a tüze el nem homályosítja. A nevem miatt gondold? Ó, hiszen egy olyan soknyelvű, soknemzetiségű birodalomban, amilyen a monarchia volt Közép-Európában, nem számított a név. De én most nem arról akarok beszélni, ami magányossá tett, és megkeserítette az életemet abban az iskolában, hanem arról, ami mégis szép volt benne. Kivonulásunk például szerdán délután a cukrászdába, kettős sorokban, fehér kesztyűben, csákoval a fejünkön. Habos kávé taptunk és mazsolás kuglófot. Más nem volt szabad enni vagy inni. Persze, voltak akik összebeszéltek a kiszolgáló lánnyal, és az illemhelyen vágtak be nyolctíz krémet, állva és papírból. Szombaton a bordélyházba mentünk, ugyancsak kettős sorokban, s minden ajtónál négyen álltunk meg a sorunkra várva. Vezényszóra ment a szerelem is. Ne röhögjétek, az is szép volt! Én még ártatlan gyerek voltam, beleszerettem az első nőbe, s majdnem sírtam, amikor az ügyeletes százados valahogy megszimatoalta a dolgot, s legközelebb egy másik ajtó elé állított. Utána gőzfürdőbe mentünk, vasárnap este pedig bál volt. A garnizon tisztjeinek lányai és feleségei szórakozni akartak, s az ilyesmiben abban az időben csak bálban volt elképzelhető. Négyest táncoltunk! Persze, ti nem tudjátok, mi volt a négyes! Hát az csodálatos volt. Az ember nem a párjával táncolt, hanem valamennyi nővel. És alig várta eközben, hogy azzal kerüljön össze, aki tetszik neki. Egyszer majd, ha jókedvem lesz, részletesen leírom nektek ezt a táncot, amely a romantika utolsó halvány fénye volt a háború sötét éjszakájában, hogy kellő pátosszal mondjam.

– Aztán elmentetek meghalni a hazáért! – jegyezte meg Róth Bandi. – Tudom, regényeket írtak azokról az időkről és ellentmondásairól...

– Úgy, ahogy mondod. Hát azért nem mind maradtunk ott a csatatéren, mint a mellékelt ábra is mutatja. S akik túléltek, azokban valószínűleg megmaradt egy elsüllyedt világ szépségének emléke. Ebben aligha vagyok kivétel!

– Minden világ elsüllyed az esztendők mélyébe – mondta Kozma, mert nem bírta ki, hogy ne adjon hangot a maga pozitivistá szemléletének. – Hegelnek igaza volt, amikor az örök változás dialektikáját hirdette.

– Hagyd a fenébe a bölcseket! – intette le Zsiga bácsi. – Az élet nemegyszer cáfolt rá a filozófusokra. És a francia négyesnek igazán semmi köze sem volt a dialektikához. Túlélte a forradalmakat, s csak ennek a második világháborúnak a rohanó pusztítása és barbár kegyetlensége vesztette el valahol. Utána az embereknek sietős lett a dolguk, s a fiatalok nem elégedtek meg azzal, hogy egymás szemébe nézzenek. Ők rögtön rátértek a tárgyra, az érzelmek kézzelfogható valóságára. Ma meg már fogalmuk sincs róla, mi mindent vesztek el vele. De hát az is hozzátartozik a múltó időhöz, hogy az ember könnyelműen elveszítsen sok mindent, ami szép volt. Hogy azonban visszatérjek a négyeshez, el kell dicsekednem egy hódításommal. Az ezredparancsnok, Hohenloche herceg lánya a Schlußgrenchenen azzal tűzte mellemre a halványlila selyemből varrt kokárdát, hogy szemét lesütve súgta: „Ich werde Sie nie vergessen!” Én marha meg a bordélyházi lányt, aki a nő legizgalmasabb titkát tárta fel előttem, nem tudtam elfelejteni. Mielőtt az olasz frontra vittek volna, tizennyolcban, egyszer műsoron kívül mentem el hozzá. Egy óra hosszat sírtunk együtt anélkül, hogy egy ujjal hozzányultam volna, s megígértem, ha vége lesz a háborúnak, eljövök érte, és magammal viszem.

– És ha nem vagyok indiszkrét, ma visszanézve ez is szépnek tűnik? – kérdezte kaján pofával Róth Bandi.

– Hogyne! Képzeld el, pár nappal később az Isonzó völgyébe vittek, ahol minden második emberünk hetek óta elesett. Tele voltak az újságok a hősi halottak hosszú névsorával, már a gyászkeretet is mellőzve, engem meg az a szegény lány avatott férjivé!

– S eközben minden erkölcsi norma háttérbe szorult nálad csakugyan – aggályoskodott tovább Róth Bandi hülyén. – Csak azért, mert fiatal voltál?

– Persze, hogy azért. Különben az erkölcsi normák megítélésében meglehetősen eltérőek voltak a vélemények a háború alatt. S hogy mindezt ma vénségemre mégis szépnek látom, valószínűleg szintén az említett optikai csalódással magyarázható. Ferenc József király és császár, aki annyi idős volt, mint én most, amikor az első világháborút elindította, minden bizonnyal ugyancsak optikai csalódás áldozata lett, s összetévesztette a ferb-

lit a serblivel, hogy ilyen ordináré szójátékkal éljek. Képtelen volt meglátni az őt közvetlenül körülvevő valóságot. Mert valahol lemaradt Bismarck korában. És ebből az a tanulság, hogy az öregek nemcsak szerelemre, háborúk indítására is alkalmatlanok. Ne is hallgassatok hát ránk! És amikor erre illő keserőséggel szólítottak fel benneteket, nem feledkezem meg a jövőről, amikor majd ti is így merültök el az emlékek marasztaló langyos vizében, s csak azt látjátok majd szépnek, ami elmúlt.

– Érdekes, hogy az utóbbi időben húsz-harminc évet átugrasz ezekben az egyébként igen szép és izgalmas történetekben, Zsiga bátyám! – jegyezte meg könnyelműen Róth Bandi. Pedig mi igazán élvezettel hallgattuk meséit a fiatalság tündérfényéből felragyogni.

– Várjatok! – dörögte mély hangján. – Majd ide is elérkezem!

– Ugyan-ugyan! – sietett Kozma helyrehozni az ünneprontást. – Nekem éppen ez a korszak szép. És a legkevésbé ismerős. Ami a két háború között volt, arról épp eleget hallottam, az azt követő évtizedeket meg átéltem...

– Meg kell értenetek – vágott szavába Zsiga bácsi –, hogy az én koromban az ember a legszívesebben a fiatalságáról beszél. Goethe mondja, hogy ebben dicsekvés is van meg panasz is. Hogy ki voltam, istenem, s mi lett belőlem! Azt is hozzáfűzte persze, ki és mi lehettem volna.

– Említettem, ugye, a pópa lányát, akivel holdfény-szonátákat játszottunk, s én boldog voltam, valahányszor a négykezesben, mintha véletlen lett volna, odaértem a kicsi melléhez. Ez egy reménytelen sóhajtsókkal teli romantikus regény volt. Kisregény, ahogy manapság az írók nevezik kurtára sikerült történeteiket, ha kifulladtak, s nem bírták tovább szusszal. De éppen ez az édes kilátástalanság volt szép benne. Sose szerettem azokat az embereket, akik miután letépertek valahol egy nőt, megtörölték a pofájukat, és elégedetten mentek tovább. Mert fogalmuk se volt a hülyéknek róla, hogy mindenért, ami szép, azért az embernek egy kicsit meg kell szenvednie. De hagyjuk ezeket az együgyű bölcsességeket, amelyek egy öregember szájából oly szánalmasan hangzanak!

– Nem, nem! – kiáltottam közbe én, és Zsiga bácsi máris folytatta:

– Mondtam már, hogy a tisztí iskolából bűbajos vidékre kerültem, az Isonzó völgyébe, amely akkor maga volt a pokol. A zöld hegyek és a selymesen kék égbolt alatt döglétes bűz áradt. Ezrével heverték a temetlen hullák. Egy fejvesztett, szétvert sereg voltunk, s a történelem nagy fekete madara sötéten károgtatta múltat és jövőt egybemosva a gyászdalunkat. Nekem örült szerencsém volt, eltörtem a lábamat. A dögészek messze jártak – így hívtuk a vörösskeresztes katonákat, a szanitéceket –, egy közönséges lábtörésből különben se csináltak gondot maguknak. Ebcson beforr, mondták, és talán igazuk volt. De az én tisztiszolgám, Kovács Marci, egy velem egykorú, nagyon értelmes, derék fiú azt mondta: Egyet se féljen a

hadnagy úr! Csak födelet találjak a fejünk fölé, akkor nem lesz semmi baj. Talált is egy hegyoldalba fúrt viskót, ahova még aznap becipelt. Egyetlen óriási hodályból állt a ház, egyik végében a kecskékkal, a másikban – csak én sövényfallyal elválasztattam – velünk. A többes számba egy húsz év körüli fiatalasszonyt is értetek, Rinatát, akinek pár hónap előtt esett el az ura. Szalma volt elég, két rakást Marci a pokrócainkkal letakart, de már másnap este azt mondta, megyek én ki, majd ott vackolok magamnak hálóhelyet. És betyárosan rám kacsintott. Fene a dolgot, mondtam, hát mit képzelsz, mit akarok én ezzel a szegény asszonnal? Két lécdarab közé kötötte még előző nap a lábamat, mint odahaza a birkának, ráállni se bírtam.

– Rinata első látásra különben se volt valami ígéző. Először is alacsony volt és tömzsi, s a nagy keblén kívül nem rajzolódott ki rajta semmiféle csábító forma. De gyönyörű hangja volt, s ha beszélt, mint egy nővé vált Orpheusz, leszállt vele dallamosan a legalsóbb regiszterekbe, hogy a következő pillanatban ez a mélyen hangzó alt csengő szopránba csapjon fel. És ha nagy ritkán mosolyogni láttam, hiszen nagy volt a bánata szegénykének, a felkelő nap fénye ömlött el a kerek arcán, a szőke, koszorúba font haja alatt, becsület istenemre.

– Marci remekül érezte magát, mint aki hosszú idő után végre hazaérkezett. Mert primitívségében is hasonlított ez a ház a mi otthoni parasztházainkra. Már azzal is, hogy gémeskútja volt. A vízben szegény tartománynak voltak olyan zugai az egymástól elkülönült apró völgyek között, ahol a kútásoknak könnyű dolguk volt. Marci segített az asszonnak, fölnyergelte Ugót, az öreg szamarat, ha Rinata a faluba készült tejjel és túróval megpakodva. Sőt az asszonyt, Rinatát is felkapta, mint valami gyereket, és beültette a nyeregbe. Úgy tett a bitang, mintha nekem szánta volna a nőt, s közben szépen kikerekedett közöttük az idill. Rinata egyre többet mosolygott, s késő este lett, mire bejött a hodályba, hogy a sötétben takarója alá bújjon.

– A második héten azon kaptam magam, hogy rettentő féltékeny vagyok a legényemre. Rémesen rösteltem a dolgot önmagam előtt. Hát hogyné! Én akkoriban Kantot olvastam. A tiszta ész kritikáját, és Spengler könyvét, amelyben oly gyönyörűen írja le mostanra már beteljesedett jóslatát a nyugati világ pusztulásáról. És köpenyem zsebében ott volt Rilke Stundebuchja!

– Néhány kilométerre tőlünk még tartott az a rettenetes öldöklés, amelynél már csak a második világháború volt borzalmasabb, de azt én szerencsére fogolytábor biztonságában vészelttem át. Szóval ott döglődtem a szalmán, és alig vártam, hogy Rinata bejöjjön, és megigazítsa lábamon a kötést. Azt se hagytam Marcira. Ne bánts, mondtam neki, Rinata ügyesebben csinálja. Pedig oly tétován babrált a lábamon tömpe ujjaival szegényke, hogy már-már az a veszély fenyegetett, elcsúsznak a lécek, s roszszul forr össze a csont.

– Én azonban azzal se törődtem, s bár egész nap heverésztem, eszembe se jutott Kant filozófiája. Mintha ösztönösen menekültem volna a kulturáltságnak még megmaradt csökevényeitől, teljesen elmerülve abba az álomba, amelyben Rinata hangja zengett, s amelyet egészen betöltött mosolyának fénye. Akkor értettem meg, hogy vannak ősibb, atavisztikusabb, adott esetben mindent háttérbe szorító kromoszómáink, amelyek természetesen figyelmen kívül hagyják az olyan útközben felszedett cifraságokat, mint amilyen a műveltség.

– A végeredményben tehát tovább él bennünk az ősemlék! – állapította meg tanáros pontossággal Kozma. – S mi lett Rinatával?

– Semmi. Mi lett volna? Én négy hét múlva lábra tudtam állni, s botra támaszkodva elvánszorogtam a sebesültek gyűjtőhelyére. Így kerültem haza. Ami viszont az ősemlékkel, jelenlétét magatok is láthatjátok, a valóságnál is eltorzultabban a második világháború éveiben. Hogy mi mindenre voltak képesek kulturáltnak mondott népek! És azt is megfigyelhettétek, minél műveltebb egy ember adott esetben, annál megadóbb, annál kevésbé harcias. Jómagam is a „leben und leben lassen” korántsem katonás elvével léptem mindkét esetben a háborúba. Ennek köszönhetem, hogy időnként egy-egy nő megszépítette körülöttem a világot, s már ezért is érdemes volt élni.

Bejött a szép Rizi, az öreg menyé, kártyával a kezében, ahogy ott hagyta a partit a másik szobában, és feddőleg szólt Zsiga bácsihoz:

– A papa nem tölt semmiből semmit. Szomjazni hagyja a vendégeit!

– Boldogok a szomjúhozók! Forrás várja őket az erdő mélyén! Hogy bibliai parafrázissal fejezzem ki magam! – felelte ő nevetve, majd poharát koccintásra emelte: – Hát akkor isten-isten!

Fiatal volt még az idő, tíz óra múlt. Ilyenkor Zsiga bácsi oly éber tudott lenni, mint a nyúl. Éppen csak nógatni hagyta magát egy kicsit, hogy azok a régi dolgok, amelyek ott szunnyadtak benne az idő romlásának kitéve, megelevenedjenek megint.

– Szóval tanúja voltál az összeomlásnak – mondtam én. – Láttál meghalni egy birodalmat. S az ilyesmi legfőljebb minden ezer évben fordul elő. A rómaiaké, például, s az ottomán birodalom...

– Hát azért most már gyorsabban megy az ilyesmi, nem várnak vele ezer évig! Nagy-Britannia sem az már a második világháború után, ami volt. Különbösen se mennék ilyen messzire, ha megengeditek. Megmaradnék a személyes emlékeknél. Annál, amit átéltem, s nem amit a történelemkönyvek tanítanak. Bár vannak helyzetek és időszakok, amikor az ember annak se hihet, amit a saját szemével látott. Mert a történetírás másképpen látja.

– A nagyobb távlat az összefüggéseket általában megbízhatóbb értelem-

ben rendezí – jegyezte meg Kozma tanáros okoskodással. – A történelmi materializmus tanítása szerint ugyanis...

– Á, ez már útszéli publicisztika, amitől oly hangos manapság a berek! Én megmaradnék szerényen annál a ténynél, hogy akkor húszéves voltam – legyintett Zsiga bácsi, és hosszú lófejét a mellére ejtve, mosolyogva hunyta le a szemét. – Olyan korban ne várjon senki rendíthetetlen hűséget az embertől. Én is megfeledkeztem Rinatáról, a kicsi, tömzsi, de az én szememben mégis légiesen megszépült parasztasszonyról ott az Isonzó völgyében. A pópa lánya, nem is tudom már hirtelen, hogy hívták, ugyancsak ritkán jutott eszembe, a félénk, őzikeszemű Hochenloche hercegnőről nem is szólva. Csak arra emlékszem, hogy a keze izzadt volt, amikor búcsúzásul megszorítottam a bálterem ajtajában, s aztán ajkamhoz emeltem. „Ich werde immer an Sie denken!” mondtam pimasz modorsággal, ahogy Crocker regényeiben búcsúznak a szerelmes fiatal emberek, s aztán kirohannak a csatába.

– Én a csatákból hazatérőben voltam, mert a frontok akkor már felbomlottak, a baka papírtalpú bakancsot kapott, és csalánból szótt köpenyt. De megmaradt egyféle úrinak mondott konvenció, melynek stílusáról nem lehetett lemondani. És hogy őszinte legyenek, ez a hülyének tetsző rózsaszínű romantika mégis szebb volt, mint az okvetlenül őszintébb, de mindenképpen durvább hangvétel, amikor oly könnyen küldik egymást az emberek melegebb éghajlat alá.

– Az az igazság, be kell vallanom, hogy engem nem túlságosan érdekelt a szülőföldemen végbement történelmi változás az első világháború után. Környezetem azonban korántsem volt ilyen közömbös. A város egyik részében nem akart véget érni a sokat ígérő fordulat öröme, a másikon meg nem győztek keseregni. Volt is olykor miért. Ismertem egy komoly üzletembert, akinek malma volt és testes uszályai jártak a Dunán acélos búzával megrakva, és máról holnapra koldus lett. Eladta ugyanis mindenét, és hadikölcsönbe fektette a pénzt a marha, mert arra tíz százalékot fizetett az állam, amely rövidesen megszűnt létezni. Apámmal mentünk vadászni, mert ősz volt, s a rozsdás szárkúpokból minduntalan kiugrott egy nyúl. Szerettem ezeket a csípős őszi reggeleket, amikor a tarlón ezüstösen csillogott a dér, és István, a vadászörög öre rumos teával és paprikás szalámmal várt bennünket. Felesége meg, egy pirosposztag menyecske forró pogácsát tett elénk, s azt mondta: Tessék, fogyasszák! Emlékszem, éppen kinyújtottam a kezemet a tál felé, amikor hirtelen ránk nyitotta az ajtót az egyik toprongyos hajtó, és azt mondta mindannyiunk megdöbbenésére: „Az Éman tekintetes úr fölakasztotta magát.” A hadikölcsönző volt!

– Na most, kérlek alássan, az ilyen történelmi események roppant negatív hatást gyakorolnak további, abszolúte érdektelennek látszó körökre is.

Az úgynevezett kisemberre! A levélhordóra, például, aki nem vesztett el hajókat, legföljebb a kenyerét, a vasutasra, aki elsejétől elsejéig kínos beosztással tartotta el népes családját. A kisemberre, akit semmiféle történelmi fordulat nem képes elsodorni, mert mindig kívül áll a porondon. És mégis. Később Preradović Saša jött huszárzubonyból alakított bekecsben, kalapján tölgyfalevéllal, s ábrándos pillantásokat vetett István feleségére, aki ezalatt mindig talált valami munkát a gerendás vadászházban, amelynek kandallójában kesernyés illatokat árasztva égtek a cserfahasábok.

– Nikola Pašić volt akkoriban a miniszterelnök, olvastam valahol – szólt közbe Röth Bandi, úgyhogy le kellett pisszegni, de Zsiga bácsi erre készségesen kilépett a vadászház melegéből, s mintha valamilyen megsárgult, régi képeslapot lengetett volna a kezében, így folytatta:

– Hosszú fehér szakála volt, mint a pátriárkáknak, metszően hideg tekintete. „Vérbe fojtom a bolsevizmust”, mondta, pedig Svájcban Baku-nyinnal barátkozott, mire a bácskai urak kihallgatásra jelentkeztek nála, hogy hűségükről biztosítsák. Nem akarok nevet mondani, pedig nagyot néznének, csak annyit tennék hozzá, hogy nemzetiségi különbség nélkül. Mert ötszáz holdon felül itt nem ismertek ilyen különbséget. És fél holdon alul se persze.

– Az osztályokon belül megértették egymást a népek – bólogatott Kozma, de Zsiga bácsi erre is legyintett, s a társadalmi megoszlások helyett újra intimebb húrok pengetésébe fogott:

– Én meg beleszerettem egy gyönyörű orosz nőbe. Hercegnőnek mondta magát, ami persze túlzás volt, s a balalajkenekarban énekelt. Akkor mindenki legalábbis tábornok volt a fehéroroszok között, s a nők kivétel nélkül grófnők és hercegnők. Valami igazság lehetett a dologban, mert az odesszai kikötőmunkás aligha menekült a proletárdiktatúra elől. És milyen hangja volt Ninocskának a vörössesszőke haja boglyája mellett, amikor azt énekelte orosz parasztlánynak öltözve: Ocsi csarnija, ocsi krasznya i prekrasznya, kak ljubljua vasz, kak bojuszja vasz... Hétpróbás zsidó vigécek abba hagyták a legizgalmasabb kártyapartit a kávéházban, és felállva tapsoltak. Azt mondtam, elveszem feleségül, számolva azzal a nagyon valószínű eshetőséggel, hogy az öregem kitagad, s akkor én is beállhatok a zenekarba citerázni, mert miből éltem volna. Aztán egy reggel fellapoztam a Bácsmegyei Naplót, amelyben benne volt gyászkeretben a halála híre. Megmérgezte magát.

Némi szünetet tartott, mintha megállt volna egy pillanatra tisztelegni Ninocska emléke előtt, s aztán csak annyit mondott, mint amikor a cirkuszban vége a nyaktörő mutatványnak, s megjelenik a bohóc a közönség előtt, tenyerét kifordítva, majd lila cukorsüveg sapkáját megemelve:

– Voilà!

Csakhogy Zsiga bácsi még azt is hozzátette:

– Ezek voltak az én legfontosabb történelmi emlékeim az említett birodalomról.

Az idő aztán már félelmetesen vágatott át a családunkon. Zsiga bácsi meghalt, és Csöpi se Csöpi többé, hanem édes Nagymami. A haját se festi. Minek? – mondja, és Emmi ilyenkor magas hangon szól rá:

– Ugyan, olyan fiatalos vagy még! Néztelek a múltkor, előttem mentél, csak nem akartam utánad kiabálni. Mondom, néztelek, és őszintén irigyeltelek. Kis Pap Ernő kiállt a patika ajtajába, nem mintha a piaci nyüzsgés érdekelte volna, csak talán éjszakás volt, szegény feje, s kiállt, hogy kicsit kiszellőztesse magát. De amikor eléje értél, mintha kicserélték volna. A hajlott hátú öregből egyszerre délceg fiatalember lett. Minden megváltozott rajta, még a jód barna foltja is láthatatlan lett a fehér köpenyén, és szeme alatt eltűntek a táskák, amelyeket úgy szégyellnek az idős férfiak.

– Mondd mindjárt, hogy belém szeretett! – csattan fel Csöpi. – Nála veszem az altatót, pult alól adja, recept nélkül, csak az ujját a szája elé tartva figyelmeztet, hogy erről nem beszéljek senkinek, mert attól fél, elveszik a diplomáját, s nem mehet ki nyáron egy hónapra Traunsteinbe, az ottani patikust helyettesíteni, pedig azzal többet keres, mint itthon egy év alatt.

Ha Zsiga bácsi élne, nem bírná ki szó nélkül ezt a párbeszédet. Álszentnek mondaná Csöpit, Emmi pedig irigy bestiának, aki unokatestvérének még a lánykorára is féltékeny, pedig ő maga olyan sikereket ért el a köri bálokon, hogy ha lovag Govorkovich Todor, ha nem érte volna szélütés, amikor elvették a birtokát, a szupécárdás után kiszöktette volna egy mellékajton Emmi, hogy meg se álljon vele Bécsig. És mintha ezeket a régi-régi dolgokat újabakkal akarta volna pótolni, még nem sokkal a halála előtt Zsiga bácsi egyszer a térdére ütött, s úgy kérdezte kiáltva:

– Emlékeztek még a partizánra?

És akkor mindenki előtt megjelent az ajtóban, milyen magas volt, kicsit előre hajolva, de azért feszesen tisztelegve, a partizán. És hallani lehetett anya hangját, amint mélyen indignálódva felkiált:

– Szent isten! Folyton attól félttem, hogy ezek közül valakit beszállásolnak hozzánk, s most itt van! Legyetek hozzá kedvesek mégis!

Az utóbbi szavakhoz még oda kellett képzelni a sóhajtását, s a zsebkenőt, amelyet ruhája ujjából kihúzva a szeméhez emel, s ha nem is mondja, mindenki tudja, hogy Bandira gondol, a fiára, akinek ott kell szenvednie Krivojrog alatt, bár azt írta, jól van.

– Hát hol tartasz te, testvér?! – csapta össze ilyenkor Zsiga bácsi a kezét. – A muszka már Berlin alatt jár, te meg ott felejtet magadat a krivojrogi vár alatt, ahol én tizenhétben egy gyönyörű kasszírónőnek kurizáltam a kávé-

háznak nevezett lebuiban. Von Schweitzer, a parancsnokunk meg a nyálát csurgatta utána, ha a tiszti kaszinóban szóba került a nő!

– Bocsánatot kérek – mondta ebben az időtlenségben s a nyitott ajtóban a partizán –, engem ide utasítottak, mert a kórházban már a padlón sincs hely a betegeknek. S az én sebesülésem különben is olyan természetű, hogy a városból is bejárhatok kezelésre. Ezért hát, ha nem zavarok...

– Jaj, dehogyan zavar, édes istenem! – kiáltott fel szegény anyja, és sírni is elfelejtett, vagy a fiára gondolni, pedig akkor már mindenki sejtette, hogy többé nem kerül haza, mivel elesett. – Majd kicsit összehúzzuk magunkat.

– Merci, madame! – hajtotta meg magát a partizán, s egy lépéssel előbbre jött, s akkor látni lehetett, hogy a bal lábát keservesen húzza, s a tisztelgés után botot tartó kezéből átteszi a piszkosfehér zacskót a jobb kezébe, ahogy már a katonák meg tudnak jelenni motyójukkal a front mögött. És miután anyja szögedies kiejtéséből következtetni próbált, még hozzátette:

– Wenn es Ihnen nicht unangenehm ist...

A partizán, aki csak Csöpinek volt Zdenko, s ezt se tudta senki, hiszen menyasszony volt, és Jámbor Elemérről se lehetett tudni, él-e, hal-e, mert hosszú hetek óta nem jött tőle lap.

– Főnyeremény egy ilyen úrifú! – mondta Zsiga bácsi a partizánra. – Képzeld, testvér, hogy egy bugrist tesznek be ide neked! Mit szóltál volna hozzá? Ez? Egy fiatal károlyvárosi tanár! Adj hálát istennek!

Csőpi meg aztán, hogy vőlegénye hazakerült, harminc évig élt a szegény Jámbor Elemérről, ahogy mondani szokás, „boldog házasságban”, amíg három év előtt meg nem halt agyvérzésben. S utána frivol dolog lett volna bevallani, hogy tulajdonképpen nem is szerette, de hát férjhez ment, mi mást tehetett volna.

– Akkor olyan idők voltak! – mondhatta volna, s talán mondta is, minden külön magyarázat nélkül. Most meg már unokája volt, az édes kis Dusi, s így senkinek se panaszkodhatott el ízléstelenül s közönségesen, hogy nem volt boldog az urával. De a nők ilyen esetekben nem szorulnak vallomásra, belelátnak egymás dolgaiba, s Emminek külön tehetsége volt hozzá, hogy messze megkerülve minden érzékenységet, bizalmas kérdéseket is oly természetesen tudjon feltenni, éppen csak egy kicsit áttételesen, hogy attól minden titok világos lett és érthető. Anélkül hogy a megértést, ebben az esetben meg az együttérzést külön hangsúlyoznia kellett volna.

– Miért, mi bajod lett volna, ha férjhez mész ahhoz a partizánhoz? – kezdte még pár év előtt az emlék közepén. – Nem mintha egy házasság mindent megoldana. Sőt, épp a múltkor olvastam, hogy az igazi szerelem el se bírja a házasság kötelmeit. S én tudom, hogy te szerelmes voltál abba a partizánba. Amin különben nem is csodálkozom. Az a hat hét, amíg nálatok lakott, bőségesen elég volt, hogy beleszeress.

Ilyenkor újra megjelenik a partizán egy újabb történelmi fordulót magával hozva, közel ötven év után is fiatalon, s anya is él még természetesen, meg Zsiga bácsi a kifogyhatatlan nőügyeivel, együtt vannak mind a régi házban, mintha tegnap lett volna, anya is ott ül megszokott helyén a tükörtámlás karosszékben a kályha mellett a nagy családdal, s zavartalanul beszélgetnek. Könyvekről, művészetről, muzsikáról, finoman és jólnevelten, mintha a szavak fajsúlyja meghittebb, bizalmasabb lett volna, mint most, s az érzelmek visszafogottsága külön izgalmassá tehetné együttlétüket.

– Nem is ébredtem mindjárt a tudatára, hogy beleszerettem – mondja Csöpi, s végigsimít ősz haján. – Egyszerűen magamnak se mertem bevallani. Éppen csak türelmetlenül vártam az estéket, amikor majd bekopog, és ugyanazzal a hangszúllyal, mint hat héten minden este, megkérdezi, nem zavar-e? Csak akkor tudtam meg, kit vesztettem el benne, amikor felgyógyult, és el kellett mennie. És én, mint aki csak az udvariasság szabályainak enged, kimentem az állomásra, hogy külön is elbúcsúzzak tőle. Pedig ő még otthon mindenkitől elköszönt, előttem is keményen tisztelegve, miután kezet nyújtottam neki.

Ilyenkor aztán egészen közeli lesz a kép, mintha tegnap lett volna, a vasútállomás a lármásan kavargó tömegével, míg Zdenko zavartan és idegesen toporog mellette, s ő azt várná, hogy magához szorítsa és megcsókolja, s attól minden más lesz majd egy egész életen át, de az csak áll mereven, egy szót se szólva, csak a tekintete árulja el, milyen nehezeére esik az elválás.

– Bolondság! – mondja Csöpi, és egyszerre megint nagymami lesz, ahogy a csaknem ötven év valósága veszi körül könnyörtelenül, s ő mégis hangosan felnevet. – Szaladtam a vonat után és integettem. Persze az ilyen jeleneteket százszor is megírták, nem is részletezném. Minden sablonossága ellenére mégis oly tisztán jelenik meg előttem az egész visszaemlékezés filmszalagján, mintha nem én lettem volna az a lány, aki hajadon, kigombolt kabátban megy a vonat után integetve, a fiúnak, aki talán maga is érzi, amit én, hogy mindennek vége. Aztán persze, mintha mi sem történt volna, férjhez mentem Jámbor Elemérhez, s a többit tudod.

– Mégis hidd el nekem, remekül nézel ki! Ha babonás lennék, azt mondanám, ez az emlék nem hagy végleg megöregedni.

Mert Emmi makacsul és kitaróan próbálja lefékezni a rohanó időt, a csaknem ötven évet, annak ellenére, hogy életük színjátékának szereplői sorra meghaltak, s emlékeikben is egyre ritkábban térnek vissza közéjük.

Zsuzsi már a közelebbi múltat emlegeti Évikével, ha néha írnak egymásnak, s ilyenkor Atlantisz világát újra beragyogja régi fénye...

„Emlékszel, Évikém, valamikor a hatvanas évek végén, milyen nagyokat tudtunk röhögni a felnötteken. Zsiga bácsin, aki ezüstfogantyús sétatottal járt, és a »kezét csókolom« nem akart elfogyni a szájából. És meghajtotta

magát hozzá, hogy ne legyen olyan hórihorgas, s összébb húzta a lábát, és minduntalan talált valami ürügyet, hogy virágot hozzon, anyának is, mint-ha idegen asszony lett volna, akit neki meg kell hódítania, azt mondta: »Helyettem, kis virág, Csöpikém!« És erre mindenki összecsapta a kezét: »Jaj, ez a Zsiga, javíthatatlan gavallér!«

De Ila nénin is jókat lehetett mulatni, aki nem is volt olyan öreg, valamivel még innen lehetett az ötvenen, de szerette félrehajtani a fejét, s azt mondani sóhajtva: »Ah!« Mint a régi regényekben, ha el volt ragadtatva valamitől, vagy ha ellenkezőleg, az életére panaszkodott, hogy ő milyen egyedül van, s ilyenkor még gombóccá gyúrt zsebkendőjét is kihúzta blúza kivágásából, s gyors mozdulatokkal a szeméhez emelte, mintha a könnyeit akarta volna felszárítani, pedig nem is sírt, de ezektől a mozdulatoktól ibolyaparfüm felhői szálltak körülötte. »Ah, azok az olasz cipők!« – sóhajtotta egyszer, és apához fordult, Elemér, ha külföldre megy megint, hozzon Csöpikének egy párat! Az a puha, olasz cipő oly könnyű, mint a hab! És erre apa azt mondta: »Mindjárt, csak előbb befonom a hajamat!« Mert apának voltak ilyen frappáns mondásai, viszont anya egy-egy ilyen megjegyzése után két napig nem beszélt vele.

Aztán Berger Ella néni jött éjfekete szemével, de karcsún és királynői természetével, karján a tetovált számokkal, mert nyolc hónapig haláltáborban volt, s így kicsit ki is lógott a társaságból, bár erről nem beszélt soha. Ellenkezőleg, kifogyhatatlan volt a humora. Ha römizés közben apa vagy Zsiga bácsi olyasmit talált mondani, hogy csak egy dzsókert kapjon, és két vállra fekteti a társaságot, Ella néni azt mondta: »Aztán felébred, és biliben találja a fejét.« Jó, mi, emlékszel?

Nekem nemcsak az ilyen triviális példabeszédeim kellett röhögnöm, hogy belefájdult a rekeszizmom. Ila néni szenvelgése is rém muris volt, ha nagyot sóhajtva például azt mondta, s máris húzta elő azt a zsebkendőt: »Ha nem lesz elegendő beiratkozó, nem nyílnak meg az osztály!« Mire kórusban csóválták a fejüket anyáék, és merő udvariasságból együtt sóhajtották vele: »Borzasztó!«

Téged egyszer ott találtak, Évikém, a lugas fűvén hason fekve, arcodat a tenyeredbe temetve, s mikor azt kérdeztem megrémülve: »Te sírsz?« feléztél rám, és azt mondtad, hápogva: »Jaj, dehogy, csak nevetek!«

„Hol vagy, az istenért? Ezer éve nem láttalak, ha csak véletlenül össze nem futunk valahol azzal, hogy neked van dolgod az egyetemen, vagy én rohanok a bíróságra. És persze ilyenkor nem a mi gyerekkorunkról beszélünk, hanem a saját gyerekeinkről ejtünk szót sietve, hogy például Gabi a nyáron érettségizett, s augusztus elején bevonult katonának, mert beiratkozott a jogra. »Jaj, hogy sikerült ez neked?« – csodálkozott nem csekély irigységgel, mert Vlado, az ő unokája kénytelen volt pótérettségire jelent-

kezni. De hát ilyenkor az ember nem sorolhatja fel valamennyi baráti kapcsolatát, s nem mondhatja, hogy munkaakción volt tavaly a gyerek, s ennek köszönheti a felvételt. Egyszer szóltam el magam véletlenül valamiről, mire nem mulasztotta el kellő mennyiségű epével megjegyezni: »Hát ha te így bealakultál, nem is csodálom!« Megszégyenülve kullogtam el.

Lehet, hogy irigyel szegényke az ő sok bajával, már azzal is, hogy elvált, Zorica meg, másik unokája tizenhárom-tizennégy éves kora ellenére heroint szív, s ilyenkor az ember hálát ad magában istennek, hogy ettől a szerencsétlenségtől megmentette. És hát kivel emlékezhetnék vissza a gyerekkoromra, ha nem veled, Évikém, jókat nevetve, amiről már Bergson megállapította: hogy a nevetés a kedély erőfölöslege a serdülőkorban. S nem tudom, te hogy vagy vele, de én nemcsak nevetni tudok azokon a régi időkön, de sírni is. Pláne ha eszembe jut néha a nagymama, pedig akkor is inkább csak ízeket érzek, s a tejfölös-citromos csirkeragujára emlékszem, meg Puskin-tortájára, amely csupa krém volt és csupa tejszínhab, amelyet aztán én egyszer elég sikeresen utánoztam. De hát nekem ilyesmire nincs időm. Ennek a pirosi asszonynak meg, aki hetenként háromszor jön, de délután négykor már elmegy, semmi érzéke ilyesmihez. »Tudja, mit, Zsuzsika drága, sütök én magának olyan túrós rétest, hogy mind a tíz ujját megnyalja!« – mondta mindjárt az elején, s azóta is állja a szavát. Pitéket és réteseket süt tüneményes gyorsasággal, s szerencse, hogy Józsi otthon, a szülei házánál nem szokott hozzá azokhoz az »úri nyalánkságokhoz«, mint mondja, amikkel engem elkényeztettek, s így neki az az ünnep, amikor tököses rétes kerül az asztalra meg szilvás lepény.

»Ugyan, ne izgasd, magad ilyesmivel!« – mondja anya, aki egészen elfáult a kulináris örömeiket illetőleg. Mondtam is neki nem egyszer: »Nem értelek, anya, legalább most, hogy nyugdíjban vagy, megismételhetnél valamit a nagymama repertoárjából!« De ő azt mondja, fáradt, meg minek is. Igaz, megboldogult apa nem volt válogatós, csak azt nézte, sok legyen az asztalon.

Micsoda különbség már anyám meg szegény nagymamánk között! Néha azt kell hinnem, hogy az ő nemzedékváltásukkal változott meg a világ. S ahogy mi, mint valami távcsövön, átnéztünk anyáék feje fölött nagymama világába, azzal már vége is volt a folytonosságnak. Ezért volt olyan nevetéses minden gyerekkorban, s ezért szépült meg az idők folyamán az emlékeinkben. Mintha végül semmi különbség nem lett volna nagyborostyáni Fratricsevich Zsiga nyugalmazott bankigazgató és Berger Ella, a gazdag boltoslány között! Anya szegény apával már kilógott a sorból, Ila néni meg mintegy átmenetet jelentett közöttük azzal a honfíbuval, hogy mi lesz az iskolával meg az anyanyelvvél, ha majd egyszer már nem állhat oda a gyerekek elé karmesteri pálcáját magasra emelve, hogy együtt énekelje a kó-

russal: »Megyen már a hajnalcsillag lefelé...« Mert nem lesz már gyerek hozzá.

Évikém, már a múltkor mondtam a telefonba is, hogy egyszer mégiscsak össze kellene ülnünk, hogy istenigazából kiröhögjük meg kisírjuk magunkat. Ne hivatkozzál nekem a rengeteg dolgodra, hogy ha a bíróságról hazajössz azt se tudod, hol áll a fejed, s mihez fogjál előbb. És azt se mondd többé, amit a múltkor, amikor összefutottunk, hogy te már nem is tudsz nevetni, sokkal inkább sírni.

És mivel engem is elfog néha a gyógyíthatatlan mélébú, ha minderre viszagondolok, azt kell hinnem, így van mindenki a gyerekkori emlékeivel, ha már anyyi év szállt el fölötte mint mifölöttünk.”

Hagyik István: Uszályok a Dunán, olaj, 1942

TARI ISTVÁN KÉT VERSE

KÁNTÁLVA

Otthon vagyok, és
indulnék
ebből a koszos, hajnali
váróteremből, melytől az
érzelmek is ragacsosak.
Együtt zúgok, harákolok,
együtt melegszen
be a tél
autóbuszaival, míg
mutáló odaadásod
jégvirággal függönyözi
el a kilátást.
Mint a fiatalságunk, épp
olyanok voltunk:
érdemtelenül
tiszták és
téveszmékbe gabalyodók.
Mint egy széteső rendszer, épp
olyan voltam: távlatokkal
se kecsegtettelek, csupán
fordultam veled
néhányszor
azon a zúzos vidéken,
melyet nekünk kellett volna
benépesítenünk. Csupán
fordultam veled
néhányszor a gyomnövények
rengetegében,

abban a buján
szikrázó
összevisszaságban, melyben
otthon éreztük magunkat,
hisz tudtuk: nem veszíthetünk...
Aki otthon érzi magát,
az nem veszíthet
igazán!
Az megkapaszkodhat abban
az agyonmeszelt házfalban,
amelyre délutánonként
egy fa árnyéka
vet hálót, melyet behálóz
az emlékezet.
Otthon vagyok, és
indulnék
ebből a koszos, hajnali
váróteremből, melytől az
érzelmek is ragacsosak.
Fordulnék egyet nélküled
azon a tájon,
melyet nem
tudtunk benépesíteni.
Együtt zúgok, harákolok,
melegszem be a buszokkal.
Majd megvastagszom
és kibontakozom, mint a
foggal eltépett
cérnaszál, melyet
féktelen
zúzmara vastagít meg és
bontakoztat ki csillogva,
a szakadtakat magával
rántó, a borzasakat mind
megkoronázó
időben.
Majd velük együtt vastagszom
meg és bontakozom ki, mint
a vacogás cérnaszála,
azon a téli
hajnalon, mely kövér disznót

sivalkodtat a
zuhogásban és
habzó vért,
gyöngyházfényű belsőséget
gőzölögtet virulva. Majd
velük együtt vastagszom meg
és bontakozom ki, létünk
pisszegő lyukát
bámulva.
Kántálva! Hosszan kántálva...
Létünk pisszegő lyukában
vájkálva, vadul vájkálva.

VÉGVÁR A LEKVÁR

Nézem
a szárnyát
zizzentő,
lábast
zengető,
az ebből az
émelyítő
masszából – mely
a fortyogásunkkal
rímel –, a
beüvegezett mennybolt
koppanásaihoz fölszállni
készülő legyet.
A vergődőt.
Néki
zúgjam el,
hogy kettős
életre és
lapulásra
kényszerített
emberek között
élek? Akik
szöknek a szavaktól,
jobbadán csak
röstelkednek szomorú

sorsuk fölött, abban a
látszatvilágban,
melyben még a
pótlékok
sem igazi
pótlékok,
csak a
legyek az...
Csak a legyek
az igaziak,
a szárnyukat
zizzentők, a lábast
zúgatók, a
zúgásukba fulladók,
a világot riadalommá
rázók-zúgatók
az igaziak.
Hiszen
a föl-e-
mel-ke-dés
az, ami
mindig is
módfelett nagy,
fölfokozott, már-már
halálos gondot
okozott felénk,
ahol a frissen
főtt lekvár illata az
egyetlen hazátlanság elleni
orvosság. Ahol:
VÉGVÁR A LEKVÁR.

CSALÁDI LEGENDA

Regénybrikett XI.

A P R Ó I S T V Á N

Az Esztergomi Megállapodás a maga kidolgozatlan, mondhatni nyers formájában azután még hosszú évekig központi témája maradt a beszélgetéseknek, amelyeket később már nem a Dunán (bár néha ott is) folytattak az eredeti résztvevők és nemcsak ők. TBT nem lepődött meg (miért is tette volna?), hogy a hol tutyimutyi, hol pedig vérszomjas, de mindkét megnyilvánulási formájukban alapvetően hazug, demagóg rendszerek megszüntetéséről oly sokan álmodoznak, bárhol is járt Európában. Minden valamirevaló társaságban előbb-utóbb ehhez a témához lyukadtak ki: vagy a leves, vagy a sült, esetleg már a kávé, végső esetben pedig az első fröccs után. Kivéve persze a „tisztán értelmiségi” társaságokat, mert ott azonnal ezzel kezdtek.

A keserűség, a jóvátehetelen bűnök, cenzúrázott kéziratok, letiltott könyvek, megvádolt, bemocskolt szerzők, meghurcolt emberek és az irányított közvélemény e szégyenteljes kavalkádjában TBT akkoriban nem érzett biztos talajt a lába alatt. Azt már tudta, hogy hazugságban nevelték, de az igazságot olyan labirintus mélyén őrizték ki tudja, hány fejű sárkányok, hogy sokszor még a tapogatózástól is elment a kedve. Néha átvett egy-egy gondolatot, frappáns kinyilatkoztatást a nála tájékozottabb morgolódoktól, és azokkal próbált sikert vagy gyakrabban ijedelmet, megbotránkozást szerezni, kelteni környezetében. Egyik sem hatott valami meggyőzően, nyilván éppen a belső bizonytalanság észrevétlen áttűnései miatt. Rövid időre megnyugodott, amikor hasonló határozatlanságot fedezett fel másokon is.

– Igen, az tény, hogy ezeknek a bűnös rendszereknek el kell tűnniük – állapította meg az Esztergomi Megállapodást meghozó testület egy-egy évvel később, egy zajos kiskocsmában. – De mi legyen helyettük? Tudjuk mi, hogy tulajdonképpen mit akarunk?

A kérdést hosszú, döbrent csend követte. Tihámér gondterhelten hajolt a söröskorsó fölé, erre az egyszerű és mellbevágó kérdésre valójában nem

számított, még félig megfogalmazott kételyei mellett sem. Márpedig ezt a sziklatömböt nem lehetett megkerülni. Hogy efelől megbizonyosodjanak, mazohista könyörtelenséggel ecsetelték tovább a témát, hosszan eltoporogtak a szikla alatt.

– Az anarchia, az értelmetlen rombolás ezerszer rosszabb a már zsírjára sült, sőt odakozmált status quo csendes fertőjénél. Veszélyt hozni magunkra és másokra méltányos, emelt fővel vállalható cél nélkül felelőtlenség, esztelen cselekedet – állapították meg így és még sokféleképpen.

Cselekedetekről persze még szó sem volt, de ilyen alapokon beszélni, álmodni sem lehetett többé. Nem csoda hát, ha TBT egy ideig (ha nem is sokáig) inkább apolitikusságával tüntetett, ha ezt az általánossá váló viselkedésformát egyáltalán tüntetésnek nevezhetjük. Volt rá eset, hogy inkább hülyeségnek, ostobaságnak hatott.

„Dein Deutsh ist goldig” – írta például egy kedves német szókeség, néhány erőltetett levél erejéig emlékezve egy kellően romantikus nyári szerelemre.

„Kivel röhöghet ez most az én »goldig« mondataimon?” – tűnődött Tihamér, de azért válaszolgatott, amíg tartott benne a buzgalom, s amíg a tenyere bizseregve emlékezett a lány kemény húsára. Nemigen tudott miről írni, álmos egyetemi délelőttök, pitiáner nőügyek töltötték ki az életét, s apolitikusságában jó, ha az akkoriban még élő Tervvel foglalkozott. Ezzel szemben Hamburgból zajos béketüntetésekéről, egyetemista megmozdulásokról, környezetvédelmi felvonulásokról kapott hírt. A szókeség egy ízben oldalakat szentelt egy utcai színelőadás leírásának, ami az atomháború borzalmaival volt hivatott bemutatni, és amelyben maga is szerepelt. „Nagy sikere volt, rengetegen megálltak és csatlakoztak hozzánk” – írta.

Tihamér hümmögött, s most már bizonyos volt benne, hogy a nyári románc egész időtartama alatt a csaj ostoba fajankónak tartotta őt, afféle kellemes nyaralási tartozéknak, délszaki egzotikumnak, s leveleit is valószínűleg csupán a jólneveltség íratja vele.

– Te elégedett vagy a külpolitikával? – kérdezte egyszer, miközben sötétligeten vágta keresztül a sátortábor felé.

– Miféle külpolitikával?

– Hát az országgal, amelyben élsz.

– Nem érdekel.

– Neem? Hát ez meg hogy lehet?

Tihamér mentében inkább a feszes farmernadrág domborulatai iránt mutatott érdeklődést, s valami olyasmit morgott, hogy az ember ne foglalkozzon olyasmivel, amire úgysem lehet semmiféle befolyással. Simuló-csuszszano tenyere nem lelt ellenállásra, sőt a domborulatok tulajdonosa is példás gyorsasággal hangolódott át e kézzelfoghatóbb témára, így a politika

egyelőre lekerült napirendről. A sátorban még az előjátéknál tartottak, amikor iszonyú nagyot dördült az ég, és pillanatok alatt olyan vihar kerekedett, amilyeneket a vámpírfilmekben lehet látni. Legalábbis ezt suttogeta reszketve TBT fülébe a teuton hajadon, és kézzel-lábbal úgy szorította magához, mint egy merevgörcsbe rándult polip. Volt is valami a dologban, mert Drakula gróf birodalma ott sötéltet nem messze, csupán a folyó választotta el őket tőle. A fülsiketítő mennydörgés legfeljebb pillanatokra ült el, de akkor is csak a hatás kedvéért, hogy utána még közelebb, még iszonyúbban csattanjon a fejük felett. A sátorlap majd széthasadt a veszett szélrohamokban, de a cövekek jól ültek a gypes talajban, így Tihamér egészen a leányzó megnyugtatóására összpontosíthatott. A külső, belső és közbülső izgalmak együttes hatása csodálatos volt, ez a viharos ölelkezés lett néhány hetes együttlétük csúcsa. (A természet ugyan megpróbálta megismételni a csodát, két nappal később ismét villámfényes nászra ingerelt, de ezúttal hiba csúszott a rendezésbe. A sátrat aznap közvetlenül a folyóparton, laza homokos talajon állították fel, a szél hol egy, hol kettő, hol még több cövetket ráncigált ki egyszerre, és Tihamér kénytelen volt ötpercenként meztelenül kirohangálni a jéghideg esőre, s kisbaltával újraverni a karókat, feszegetni a zsinórokat. Izgalom ezúttal is akadt bőven, de a jótékony kielégülés valahogy elmaradt.)

Az elemek elcsendesedtek, a feszes combok szorítása is engedett, a lány dorombolva bújt az őt megoltalmazó férfiúhoz. Tihamér szabad kezével a konyakosüveg után kutatott, a másikat a kedvelt domborulatok valamelyikén felejtette, az eszét pedig jólesően kicsapta a friss, esőáztatta fűre legelni.

– Nálunk nem ilyen érdektelenek a fiatalok. Sohasem lehet mindegy, hogy mit mondanak és tesznek a politikusok a nevedben! – mondta váratlanul a lány zsinórban folytatva a korábbi témát.

– Nekem mindegy. Ugysem változtathatok rajta – válaszolta Tihamér ásitva és felkönyökölt, mert az összekuszált hálószakok és ruhaneműk között még mindig nem találta a konyakot. Végül mégis előkotorta, s egy hosszú korty után felfigyelt a csalódott hallgatásra.

– Eines ist das wichtigste: nicht zusammen mit Russen! – tette hozzá suta engesztelésül, bár alighanem hiába, mert bunkóságát a lány már nyilván elkönnyvelte. A hülyeséget nehéz jóvá tenni, s még nehezebb bebizonyítani, hogy nem veleszületett bajról van szó. Persze Tihamér így csak jóval később jött rá, amikor már megint nem érezte magát „apolitikusnak”, s viszszagondolva is ugyancsak szégyellte „egzotikus gyengeelméjűségét”.

„Sose voltam valami híres vitéz, azt megmondom mindjárt az elején. Nem volt ellenemre a katonáskodás, szerettem a nyalka mundért meg a jó lovat, a tábori étellel sem volt bajom, különösen ha olyan falvak közelében

ütöttünk tanyát, amerre még nem jártak seregek, vagy ahol előttünk az elenség sarcolta őket. A legszigorúbb atyai őrizet mellett is kiszöktek hozzánk a lányok, bögyes-faros menyecskék, még bort, kolbászt is loptak a kamrából! Sose felejttem el azt a kis barnát, aki egy faluszéli csárdában az ölembe telepedett: akkora volt, mint egy mókus, a hónom aljáig se ért, a derekát két marokkal átfogtam, de az ingéről majd leszakadoztak a gombok! Isten bizony, én olyan szép nagy csöcsöket se előtte, se utána nem láttam. Amikor odakinn a szénaboglyánál kibontottam őket, úgy világítottak a sötétben, mintha egyszerre két fényes telihold akart volna onnan a boglya mellől feljönni. Meg is bámulták sokan, ahogyan nekihevülve markoláztam, mert persze nem voltunk egyedül, mind széthúzta a szénát akkora már a sok huszár és az adakozó kedvű fejrénep. No de nem ide akartam kilyukadni.

Azt mondtam, nem voltam valami vakmerő, virtuskodó típus. Mentem én a többivel, suhogtattam a kardot is, rikoltoztam, sőt vágattam az ellen nyomában, amikor jó sokan voltunk, és hajtott bennünket a lelkesedés, de azért, ha tehettem, elkerültem a forróbb helyeket. Különösen az ágyúktól meg az elfogatástól féltam. Láttam éppen elég kéz meg láb nélkül maradt legényt, hallottam az üvöltésüket, amikor a felcserek a roncsolt csonkokat vágták, fűrészelték. A foglyok kínvallatásáról meg már annyi rémtörténetet hallgattam végig, hogy aludni sem tudtam miattuk.

Hát akkor el lehet képzelni, hogy éreztem magam ott, a városháza pincéjében, amikor sorra szólították ki a lerongyolódott honvédeket, s amint előbotorkált az illető, mindjárt az ajtóban úgy hátracsavarták a kezét, hogy felüvöltött fájdalomában. Vissza egy se jött. Eleinte csak a tisztfeléket vitték, akkor még reménykedtem, hogy rám talán nem kerül sor. Különben is sokan voltunk, egymás hegyén-hátán feküdtünk a pincében – ennyi embert csak nem kínoznak halálra!

Rettegésben teltek a napok, és csak nem akart vége szakadni a szólongatásnak. Valahányszor sikerült elaludnom, arra ébredtem, hogy bevizeltem. Álomban is csak kőpadot, tüzes fogókat, elevenen felkoncolt testeket láttam. Mások se érezhették magukat jobban, de azért akadt, aki bátorítani, vigasztalni próbálta a többit. Oda se figyeltem, összehúztam magam egy zugban, s azért imádkoztam, hogy rólam valahogyan megfeledkezzenek.

Aztán egy reggel sokan jöttek, és nagy ordítózással kitereltek bennünket a zárt udvarba. Botokkal, kardlappal ütötték a tántorgó, éhes és bűdös foglyokat, míg nem tízes sorokban felsorakoztunk. Igyekeztem valahol középben lenni. Tömör sorfalban puskás, szuronyos katonák vettek bennünket körül, s három dobos vészjóslóan pergette szerszámát. Amikor elhallgattak, egy írnoféle hosszú lajstromot olvasott fel, amelyben benne foglaltatott valamennyi bűnünk, de talán atyáink és összes felmenőink vétkei is.

Az írrok után három tiszt jött, a középső előrelépett, kivont görbe karddal, csapkodta a csizmáját, és a szemünkbe üvöltötte az ítéletet: Halál!

Reszketve álltam a sorban, s előttem egyre fogyatkozott az oszlop. Dobpergés, vánszorgó léptek, kiáltozás, akasztás. Doppergés, botok pufogása, sortűz. Megint dobpergés, szitkozódás, középkori lenyakazás. Aztán felbomlottak a sorok, vágóhídi barmok módjára tülekedni kezdtünk a katonák négyszögében. A négyszög összezárult, többeket felnyársaltak, tovább rángatták ki az embereket és vitték akasztani, másoknak egyszerűen elvágták a torkát. Egyre kevesebben voltunk, és még mindig középen tudtam maradni, befúrtam magam a vállak közé, vagy a földön kushadtam, amíg csak lehetett. A szuronyosok már a kezemet tapodták, s talán már be is lendült a kéz, hogy átdöfjön, amikor vezényszó harsant, s a katonák haptákba vágták magukat. A négyszög szétnyílt, és a tiszt a kivont karddal egészen közel jött. Tíznel kevesebben maradtunk.

– Kegyelem! – vettem elé magam a vértől sikamlós kövezetre. Megvetően belém rúgott, és gúnyosan kihirdette:

– Mindannyian kegyelmet kaptok, egy feltétellel...

Megmondta, mi az, s a katonák között röhögés morajlott végig.

– Soha! – hörögte egy öszülő, nálam fejjel magasabb honvéd, és ökölbe szorított kézzel a tiszt felé lódult. Egyszerre három szurony járta át.

– És te? – állt meg a tiszt egy másik rab előtt.

– Soha! – sziszegte az, mire a tiszt a görbe karddal keresztüldöfte a torkát. A sugárban kifröccsenő vér elborította durva arcát és bemocskolta díszegyenruhájának elejét.

A megmaradtak közül útközben még kettőt agyonvertek, így végül négyen végeztük az erőszakkal kivezényelt városi nép előtt iszonyú munkánkat. Alkonyatig hordtuk a szekérről és állítgattuk sorba körös-körül a befejezetlen katolikus templom kőalapzatára bajtársaink levágott fejeit.

Tetőtől talpig ragacsos és fekete voltam a vértől, mire befejeztük. Elfogytak a fejek, a néma iszonyattal ácsorgó tömeg szétoszolhatott, és akkor ismét át kellett élnem a félelem poklát, mert persze semmi biztosíték nem volt rá, hogy a kaján tiszt állja a szavát, vagy mégis megölnék. A tiszt azonban betartotta az alkut, bár akkor még nem tudtam miért: a zöldülő fejeket napokig lepték a legyek a főtéren, és amikor már elviselhetetlen lett a bűz az egész városban, akkor megint nekünk kellett kivonulni a szekekekhez. A kocsisok cigányok voltak, a katonák meg csak messziről, ránk szegezett puskával őriztek bennünket. Talán megeléghették a véres megtorlást, mert utána sem löttek bele bennünket a Tisza erdejében ásott tömegsírba, ahova a levágott fejeket fuvaroztuk, hanem visszavittek a pincébe, és úgy tűnt, végleg megfelelkeznek rólunk. Hónapok múlva mégis értünk jöttek, besoroztak katonának, és hat év után szabadultam. Szerencsém

volt, a kutyahétszentségit!” – mesélte TBT ükapja ugyanő dédapjának valamikor a távoli múltban. Meglehet, hogy nem pontosan így, talán a holdvilágcsöcsű lányról vagy menyecskéről bővebben is szólt, de ezek az értékes részletek sajnos végérvényesen elvesztek az elmúlt század végtelen homályában. A családi legenda különben is asszerint töltődött fel a megfelelő életes részletekkel, hogy éppen ki adta tovább a következő nemzedéknek. Az asszonyok, a konok pillantású, forgószélmozgású testes matrónák általában a szörnyűségek, a véres borzalmak ecsetelésében voltak utolérhetetlenek, míg a borozgató nagybácsik (ha a felvágott nyelvű asszonyok éppen nem hallották őket) jóval kedélyesebben tudták előadni az eseményeket. Nyilván saját életükből merítették a betyáros ihletet, mert nemzedékről nemzedékre szinte egyformák voltak: szilajok, büszkék az erős hullámokban homlokukba omló hajukra, borosak, féktelenek. Két nemzedékkel Tihamér elpuhult érája előtt még bement az öreg Hajdú a városházára megkérni a csendőröket, hogy páholnák el a fiait, úgy istenigazából, mert ő már nem bír velük.

– A családi és hatósági gyermeknevelés megható példája – jegyezte meg Tihamér elismerően, ha a dolog szóba jött. Egyébként büszke volt a család történelmi, mégiscsak negyvennyolcas múltjára. A kellő pillanatban kifejtett alázat és leplezetlen benyaliság történelmi léptékkal mérve rendkívül üdvös lehet: ím, ő, TB Tihamér is ennek köszönheti világrajötétét, hisz ha akkor ott dicső őse, a nagyanyai ág zsenge rügyeként nem fejeget rak, hanem az ő fejét igazítja valaki a templom véres alapköveire, akkor szóba sem jöhet mint százhusz évvel később megszületendő indiiduum.

– És hova lesz akkor az a sok erős, bátor ember, anélkül az egy gyáva nélkül? – tette fel sokszor a frappáns, de teljesen meddő kérdést. Mégis, a történet foglalkoztatta, bizsergette a fantáziáját. Elvégre az a bizonyos múlt századi volt az utolsó forradalom, amelyben TBT családjának bármely tagja cselekvően részt vett. Hogy az első-e, azt nem tudhatta, távolabbra nem nyúlt vissza a családi emlékezet. Ennek az egynek is ilyenformán kizárólag a végéről esett szó a disznótorokon, névnapokon és később már ott se. Nyoma veszett a könyvnek is, amely igazi történelmi alakká avatta a távoli őst, mert állítólag a neve is benne volt, és egy metszet, amely a fejekkel körülrakott teret ábrázolta. Gondosan eldugdosták mindenféle újabb szelek elől, s a fogyatkozó família valamelyik matrónája elfelejtette időben továbbadni a titkot, azaz a rejtkehelyet. Persze ha ragaszkodunk az egzakt megközelítéshez a forradalmakról tett megállapításunk esetében, akkor TBT több évtizedes részvételét is figyelembe kellene vennünk az ún. kontinuális forradalomban, amelynek kellős közepébe beleszületett, s amelynek pezsgő forgatagában jóval többet élt, éldegélt, mint amennyit

egészséges gusztusa megkívánt volna. (Erről bővebben lásd az I., II., III., IV., V., VI., VII., VIII., IX., X., a jelen és a XII. brikettkockát.)

– Nézzük csak – elemezgette TB Tihamér a helyzetet. – Minden okom megvan rá, hogy büszke legyek az őszámra. Nem akármilyen, hogy egy olyan bonyolult szituációban nem veszítette el a fejét!

Bonyolult szituációk pedig gyakorta akadnak. Ilyenbe keveredett a néhai Esztergomi Testület is soron következő összejövételén. Ismételten megállapították, hogy telnek-múlnak az évek, és még mindig éppen olyan messze van a borral-sörrel folyó Kánaán, mint korábban. Ha ugyan nem egyre messzebb, mint a diák és a szekeres székely meséjében Kolozsvár. Kiderült, hogy nyár ide, nyár oda, mindenkinek tele van a hócipője, de nagyon. És oh, jaj, hol volt még Gorbacsov, Gorbi, Gorbika, a szép mintás fejével!

Nem könnyű szig. tud. alapon megállapítani, hogy vajon progresszióknak minősül az ekkor meghozott határozat, vagy csupán keserű, tehetetlen visszatérés a kiindulópontozhoz, az egyszer már zsákutcának nevezett gondolathoz.

– Ha minden út ebbe a zsákutcába vezet, akkor lehet, hogy mégis ilyen zsákyszerű a megoldás – kockáztatta meg a vigasztalást egyikük.

– Lukács-léptékű gondolat! – lelkesedett mérsékelten a másik.

– Hogy maradhatott ez ki a Tőkéből? – hüledezett a harmadik.

Ilyen filozófiai megalapozással már ki lehetett nyilatkoztatni az Esztergomi Megállapodás legújabb, az aktualitásokhoz teljes egészében idomuló változatát:

– Mindegy, hogy mi lesz utánuk, de *ezek* most már menjenek, menjenek, menjenek! Amen.

Persze nem mentek sehová. De olyan jó volt legalább beszélni róla!

(Folytatjuk)

ELŐHÍVÁS
AVAGY
EGY JELENÉS TÖREDÉKE

P. N A G Y I S T V Á N

*Kelőben a hajnal, új nap
Készül hőségre, csöndre. Kint a tengeren a hajnali szél
Fodrozva síklik. Itt vagyok,
Vagy ott, vagy másutt. Kezdetemben.**

fölvirrad a rózsá lángra
a húst lemarja a csonttól
emlékezz csont a test fényére
a nadrágszárra a hajlatokra
a bőrön a pihékre és az arcra
a szemben a csillogásra
a kéztartásra a mosolyra és
fintorokra emlékezz boltozatos
homlokára a szárnyaló bukásra

VASTALPÚ

*szürke hivatalnok loholó
üzletember vagy ilyesmi
semmi sem utal arra hogy ő az
mármint ez meg ez
zakója van táskája miegymás
tekercesel
és honnan tudod mi ügyben mi
okból jött
az indítéka ismeretlen
nem olyan sürgős az ügy hogy*

* T. S. Eliot: *East Coker*.

tűzvészt kellene rögtönözni vért
 folytatni csontokat
 töretni megidézni
 angyalt és ördögöt
nyomkodja az indítógombot
 mikor már harmadszorra se jön be
 az első kikapcsol
 a hatodiknál a második
 folytatni kár
 most már csak biztosra mehetek
erélyesen lenyomja az indítógombot
 látja így
 ezt nevezem én elektronikának

ELŐHÍVOTT HANG

érzem hogy a színhely
 változik figyelem a színátrendezést
 a fénytől és víztől meghasadt
 sziklák között bolyongva nem
 tekintem átlényegülésem véglegesnek
 a napsütést élvező gyík
 mozdulatlanul dermedten hever az
 idevezető ösvény mentén egy átforrósodott
 kövön az állandóság megtestesítője
 gondolom vagy az időtlenségé
 ámbár ez is csak szemfényvesztés
 egy ellenőrizetlen mozdulatomtól
 megijedve eltűnik a mélyedésben
 mindinkább azzá leszek aki voltam
 mindin
hang el

VASTALPÚ

orrhangon
 ki ez az alak
 ki beszél itt
 mindegy éhhalál kínhalál –
 vagy félhal
 a bevált vagy be nem vált gyakorlat
 szerint meghúzza a ravaszt
 kirúgja maga alól a széket

vagy zuhan repül repül
 egy kicsikét meghízott szegénykém
 dagadt angyalka
 fején csillogó acélsisak időnként
 szabályosan az ég felé lendül
 vagy szárnyát összecsapja
 slapp
 vagy átlibeg a szakadékok és
 sziklacsoportok fölött
 valaki jön

VALAKI

mormolva

öt tíz tizenöt húsz huszonöt
 közel a harminchoz közel
 a negyvenhez közel
 a megközelítés határán közel
 harmincévesen már ősz az ember*
 hajszárait az idő legeli
 sorra elvesznek férfi-ékei
 szerelmének karjai nőnek
 letarolt fején suhog a fény
 jósolhat már fekete esőket
 patakokban folyik a fehér
 mindig félúton mindig közben
 mint jégbe fagyott vízkörökben
 didergő törpe hófehérkék
 a feketében minden sötét
 harmincévesen már túl az innen
 mint kanyarban a folyó megpihen
 bölintva tagad – se nem se igen
 kérdezni tud – felelni nemigen
 aztán már minden csak átmenet
 időtényező a *mit* és *hogyan*
 a meg sem sejtett határokat**
 nem lehet mérni semmihez –
 ó kedvesem ekként szelídül

* Szilágyi Domonkos egyik verssorának pontatlan idézése. Helyesen: „Harmincéves korára ősz az ember.”

** „mert aki megsejti a határokat, / az nincs már sem innen, se túl.” (Sz. D.)

és kárhozik el büntelenül
 az emberfia mímelve közönyt
 még vége sincs s már – elköszönt

VASTALPÚ

hagyd abba e bégetést
 a játszma véget ért
 köpök az ócska sírköversekre
 minden vers egy sírfelirat*
 eltaposnám a legszívesebben
 befognám a száját
 hülyeségekről fecseg összevissza
 mondhatom tündöklő semmi

MÁSVALAKI

*metszőfogait belemélyeszi
 egy műálmába
 tele szájjal*
 holnapra várlak hozz nekem
 sőt és kenyeret
 hozd vissza őt a halottak közül
 gyere el a tikacsában
 hogy ne lássam a lópatádat
asszonyhangon
 jöjj el fiam jöjj el fiam hozzám
 tutaj fűz víz rejtse el
 a virágok kelyheiben leleddz
 a szélben a télben a hóesésben gyere

VALAKI

gyerekhangon
 nem lehet nem lehet kiáltok én vissza
 mert véremet véremet a folyó felissza
 mert látásom látásom a fűzes elfogja
 mert hangomat hangomat a szél elsodorja

VASTALPÚ

nem is tudom
 miért nem lettem lélekelemző

* T. S. Eliot: *Little Gidding*.

hogy feltárhassam
e nyivákoló lelkek titkait
mondja dohányzik ön
mit szív
szájából füstöt fúj
én a véredet
ízletes
HAHAHA

ELŐHÍVOTT HANG
innen nem hallani
a fürdőzők ricsajozását de
ha közel hajolnék a földhöz
meghallanám a bogárzajt
meghallanám a hangyát
ahogy a fű között neszez
érik a füge méze kicsordul
kabóca a sziklarésben
akárha imádkozna
cirregése akár a zsolozsma
a terebélyes elnehezült olajfák
hallgatnak a déli verőfényben
a búcsúzó nyár hevében olyanok
mintha térdepelnének
idelátszik a sziget déli csücske
a sodródó kék hullámokat
huhogó szél becézi
az összegubancolódo emlék most
visszamenőleg
pontatlannak tűnik
a szigetlakók – feketébe bugyolált
anyókák rogyant öregemberek
a bibliai patriarchák ősz
szakállával az állukon – ott
váraognak a kikötőben
a befutó hajót lesik
téblábolok a cuccaimmal
álmosan kiéhezve kora délután
nehéz és sűrű a levegő
a gyapjas fellegek megszűrik a fényt
amely a szemembe zuhog nem

érzek meghatottságot sem
 elragadtatást inkább visszakívánom
 a távoli elhagyott helyeket
 a kék helyett a fehérét szeretném
 a só zamata helyett az
 érzékeimben őrzött édeset
 számomra a sziget nem csupán
 menedék szanatórium holott úgy
 sejtem kik ide jönnek
 habaréknnyelven beszélő turisták
 csellengő idegenek páciensek

VASTALPÚ

elváltoztatott hangon
 ha el nem érhető
 hát körbejárható
 és valahol csak körbeér
 ezen a ponton
 meglazulnak zárai
 bőfög a palackban a szellem
 bepárasodik az üvegfal
 belülről egy mozdulat
 egy semmi kis rándulás
 mutogat valamit
 beszél talán
 egy szavát se érteni

ELŐHÍVOTT HANG

az odaút szélzúgáson és
 tengerzúgáson át vezet
 a sziget kívül van az időn vagy
 legalábbis az időn kívül létezik
 egyedül van mint még soha
 a végleges egyedüllét állapotában
 elzárva a világtól időtlen
 emberek zarándokolnak hozzá
 mint afféle szent helyekre
 pihenésre van szükségük
 gyógyulni szeretnének

de én tudom jól minden
menekülés csak
hang el

VASTALPÚ
ki nem állhatom
elfog a röhögés
mint mikor valaki köpködve
filléres viccet mesél
újra meg újra ugyanazt
aztán megszeppenve elhallgat
az arcokon viaszmosoly
nem kell megmagyarázni
nem érdemes
fénykép
a poént akarja kimondani
nyög
aztán megoperálják
és kiderül az üresség

VALAKI
én kiváltképp értem
ön szerint *mi* az amit nem értek

MÁSVALAKI
HAHAHA
répa
HAHAHA
répa

Prvić, 1989 augusztusa

A SZAVAK MÖGÖTT

H O L T I M Á R I A

Valahányszor, mikor barátaim, barátnőim figyelmeztettek, hogy legokosabb lenne, ha megírnám amúgy egy az egyben az életem, regényes formában, mindig felfortyantam. Szentül meg voltam mindig győződve: én vagyok az az életrajz, azaz tulajdonságok nélküli teremtmény, akinek a történetével aztán végképp semmit nem lehet kezdeni; aki, ha teheti, leginkább a mások életét figyelgeti, gyűjti az ellentmondásokat, a nagy falnak szaladásokat, és így tovább. Aki már nemegyszer mondott el/írt le monológyszerűen mindenféle életrajzi történeteket mindenféle relációkban, s amelyeket ha valaki összerakna, hát olyan zsbívásár kerekedne, hogy megnézhetné magát... Talán még az a szerencse, hogy senki nem vesz túl komolyan, és ez az egész írogatás talán afféle action gratuite, afféle műkedvelős széplelkeskedés, amiből a világon Gangeszt lehetne rekeszteni, és amiből mázsaszám akad kiadók, szerkesztőségek tájékán a sifonérban. És ami a legszörnyűbb, ha jól meggondolom, máshoz nem is értek. Talán ha a cigarettafüsttől teljesen bepacálódik a fal, hát kimeszelem; nagyobb esőzések idején huzatot varrok a járgányra, hogy aztán nejlonzacskókkal jól kibéelve csökkentsem a beázást (az első szélroham elviszi az egészet), vagy ősz táján, ha már nagyon fázom, izzadságosan megkötök egy pulóvert. És akkor leülök, és egyvégtében megírok egy novellának nevezett valamit, ami minden esetben regényfolyamnak indul, lombosnak és burjánzóznak, és túlfűtötnek és agyonkomplikálnak, és akkor fogom a tust, és kezdem kihúzkodni a fölöslegesnek ítélt mondatokat, mondatrészeket (az utóbbit valamivel ritkábban, mert ki nem állhatom az összetett mondatokat). És akkor megáll a kocs, s néha csak egy szájbarágós történet halszálkái maradnak. És akkor jön a páni félelem. Bűntudat. Kell-e ez az írás egyáltalán, esetleg a világ egészen jól meglenne enélkül is, minek gyarapítani a sifonérirodalmat. Bevallom, kétkedésemben már odáig jutottam, hogy a pszichiátrián ébredtem fel egy szép napon, mivel az írásokat tovább rövidíteni már képtelen voltam. Ami-

kor a pszichiáter megkérdezte, hogy tulajdonképpen mi is az én problémám, összeviszsa hebegtem-habogtam, és a szó legközönségesebb értelmében elkezdtem hazudozni, és olyasmiket mondtam, melyekről – a fene tudja, honnan – sejtettem, hogy semmiben nem különböznek a nagy átlag választól, ha megkérdezik. Papoltam mindenféle identitásproblémáról. Követik magát az utcán? – kérdezte a pasas. – Dehogyan követnek – mondtam, holott tudtam, hogy ez sem igaz: a józanabbik énem mindig szorosan mögöttem járkal, mint az őrangyal a szentképeken, Lucifer társaságában, hogy nyitogassa azt a bizonyos névre szóló fekete dobozt, hogy úton-útfélen, adandó alkalommal számon kérje a mulasztásaimat. Még meg is eresztettem néhány paranoiás levelet országszerént tova, annyira gyötörtek a kétségek, gyötört a tehetetlenség. Nem is lesz belőlem soha semmi – zártam le magamban a témakört, és jól kialudtam magam. Még a nagy kialvás előtt történt, hogy kaptam egy franciaországi barátomtól egy csodálatos képeslapot: a lap az UNESCO kiadásában jelent meg, és a tetején ez a kapásból fordított felírás állt: A KISEMBER FÉNYŰZÉSE AZ AMBÍCIÓ. Hát ezzel telibe talált, igaz, vak tyúk is talál szemet alapon, mert én soha nem beszéltem neki arról, hogy írok. És végső soron is a mű a fontos, különösen akkor, ha a létrehozója a világon semmi máshoz nem ért igazából, és iszonyú időmennyiséget húz le a fehér papír előtt. Amit ha meg is tölt betűkkel, alig marad belőle valami, leggyakrabban semmi, mert az egészet szószátyárkodásnak tartja, amint beindul a kocsi. És elvégre is a határesetekkel tele már a világ hócipője, elég betekinteni az újságokba vagy a szavak mögé, a sorok közé. Mindennek a tetejében magyarul írok, igaz, a világ legcsodálatosabb nyelvén, melyen olyan tárháza van a szavaknak, de olyan, hogy bármelyik idegen megnyalhatná a szája szélét; mondom, magyarul, egy szál egyedül egy délszláv közegben, afféle kakukkfióka, akitől a környezete soha egyetlenegy sort sem olvasott, talán nem is fog, soha. És még egy ilyen alak mondaná magáról, ha megkérdezik, hogy ír? Egy valamirevaló író mindezen felül évente kiizzad egy könyvet. Hol vagyok én ettől!

Szegény apám. Kétkezi munkásember egész életében, akit saját családja sznob ága mindig lenézett egy kicsit. Mintha elfelejtették volna, hogy ő pénzelt a kamaszkeresményével a testvéreket, amíg tanultak, tollasodtak. Aki nem tudja, hogy mit jelent az osztálytársadalom fogalma, az legyen magyar. Mert hol volt valaha is olyan erős a feudalizmus, mint éppen a magyarok közt? Egyszer feldicsértem egy valóban olvasható könyvet (mindenféle irodalmi erények nélkül, de olvasható könyvet) egy jó tollú magyar szerkesztőnek, mire az megbotránkozva felkiáltott: Ugyan, kérem, tudja maga, hogy kié az a könyv?

Ilyen és hasonló problémákkal viaskodtam már akkor is, amikor írt, hogy meglátogatna. Méltányoltam a dolgot, már csak azért is, mert tudtam, az ország határain kívül még soha nem járt, egyedül még soha nem utazott sehová erélyes anyám felügyelete nélkül. Nem mondom, a felügyelet anyiban nem ártott volna, hogy apám körmére néz valaki út közben, ami a vonatról való leugrások sörivászeit illeti, mint ahogy az már több ízben megtörtént velem, ha a Balatonról Budapestre utaztam, és elment a csomagja. Azt hiszem, igazán jól kiskocsmákban soha nem érezte magát, csak restikben. Emlékszem, gyerekkoromban, amíg nagyvárosban laktunk, akkor is az állomási restibe járt. Honnan ez a vonzalom a restik iránt? Talán azért, mert ott mindig változott a közönség? (Erről kellett volna beszélnem a pszichiáterrel.)

Mindezt meghányva-vetve magamban, úgy döntöttem, hogy elébe megyek egészen Zágrábig, menteni a menthetőt. Óvatosságból becsomagoltam egy hűtőtáskába jó néhány sört, hogy – ismerve a tempót – kitarson egészen az Adriáig. Igazam lett, mert a sörök Splitig mind egy szálíg elfogytak. Még az alagutak előtt, valahol Likán át zörgött a vonat, amikor megkérdezte, mibe is kerül dinárban egy üveg sör. Megmondtam. Összehasonlította az árát a Kinizsi sör árával, és egy nagyot káromkodott. Én is csak a terhedre jöttem, gyeregem – mondta, és Perkovičig egyetlen szó sem hagyta el a száját. Bántam a meggondolatlanságom, erre előre gondolhatam volna. De már késő volt.

Érkezésünk után nem feküdt le rögtön pihenni, ellenkezőleg, elindult „felderíteni” a tájat. Elkísérhetlek – mondtam, de gyengéden visszautasított. – Te csak pihenj le, biztosan fáradt vagy – mondta, s közben kiürített egy Nikšići sört. – Majd jövök. – De hát hová mennél egyedül – szabadkoztam –, egyetlen szót nem értesz itt – néztem rá könyörögve. – Te csak ne izgulj, majd jövök. – Elment. Abban a biztos tudatban néztem utána, hogy se közel, se távol egyetlen resti sincs a környéken. Órák múltán a rendőrség telefonált rám: apám eltévedt, majd tizenöt kilométerre, menjek érte azonnal. Pár nap alatt megszoktam a dolgot: hol innen, hol onnan hívogattak. Egy alkalommal Dubrovnikból értesítettek... Soha nem sikerült megtudnom, mi módon került alig öt óra leforgása alatt százhatvan kilométerre keletebbre. Ő nem mondta, én nem kérdeztem. Akkor aztán napokig nem mozdult ki, a házban ténfergett, megjavított mindent, csöpögő csapot, mozgó széklábakat, kicserélte a lötyögő konnektorokat, barkácsolt két sámlit. Megnyeste a fákat. Keveset beszélt, néha megkérdezte, van-e még sör. Közben mindig szabadkozott: ha tudta volna, hogy ilyen drága, hozott volna magával. Felderültem. Elképzeltem apámat, amint a Vízafogón bevagonérozza a kinizsisládákat.

Nagyon izgatták a magas hegyi települések. Szakszerűen nézegette ezeket a csipkés foltokat magasan a fehéren tündöklő hegyen, és mindannyiszor megjegyezte: ezek is meggondolják, kétszer is, a nyúlállbukkkal, hogy nem felejtettek-e el valamit még idelelent. Te már jártál ott fenn? – kérdezte. – Egyszer-kétszer – mondtam érdeklődve, és főztem az aznapi paprikás krumplit. – Tudod – folytatta, és a főzőkanálra meredt –, itt a hagymának se olyan az íze. Amolyan, hogy is mondjam csak, na, szóval nem olyan. – Aztán folytatta az előző gondolatát: – Hát tudod, mit? Holnap felmegyünk. – Boldogan – mondtam. – De hát ha mindig írogatsz – a hangja bocsánatkérő volt. – Majd akkor nem írogatok – mondtam, és ámulva néztem, hogy milyen szakszerűen pattintja fel az asztallap szélén a sörösüveg kupakját.

Félúton egy kis hegyi kocsmá előtt haladtunk el. Éppen birkát sütöttek szabad tűznél, nyáron. Apám egészen felvillanyozódott, szemében mintha a hajdani közép-ázsiai sztyeppetűzek tükröződtek volna, a tekintete elrövidült. – Veszünk egy kicsit, jó? Csak egészen kicsit, tíz dekát, jó? – kérlelt. – Van nálad pénz? – Zavarba jöttem. – Azt hiszem, csak az aprópénzes erszényem van nálam – motyogtam. – Nem baj, nem is azért mondtam – szabadkozott –, majd máskor. Majd máskor is feljövünk ide. – Majd máskor – ismételte szolgáin a mondatát. – Esetleg holnap.

Apám másnap reggel korán eltűnt, a túrát tüntetően elbliccelte. Szinte csodálkoztam, hogy a nap folyamán nem telefonáltak rám különféle helyekről, értesítve, hogy itt és itt egy ilyen és olyan kinézésű öregúr, fáradtnak látszik, s ha lehet, azonnal menjek érte, ő adta meg a címet. Reggel olyan vidámnak látszott, titokzatosnak; a világeért sem mertem volna megkérdezni, mit tervez. Látszott rajta, hogy kieszelt valami kolosszálisat. Este felé állított be, festékfoltosan. Egy nyeszlett fakosarat tett az asztalra, s a kosárban még tűztől forró birkasült volt. Megkérdezte, van-e még sör. Nem bírtam megállni, hogy meg ne kérdezzem: – Hát te, egész nap? – Zsalukat festettem, a telepen – mondta. – Te? Festettél? Ehhez is értesz? S itt vendégmunkáskodsz? Kell ez nekünk? Az emberek még azt hiszik, hogy éhezünk. – Ahogy rágyújtott, láttam, hogy reszket a keze. – Igazad van, semmi szükség az ilyesmikre, csak torkosságra szokik tőle az ember – szabad kezével a kosárra mutatott. – A kosarat majd vissza kell vinni. – Nem tudom, percek teltek-e el, órák-e, mire megint megszólalt: – Olyan szép napom volt, el se hiszed. – Még később: – Zöldhagyma van a háznál? – Majd megnézem – mondtam mentegetőzve. – Amíg a konyhában hagyma után kotorászom, ő addig festékes kezével szépen rendbe rakta az asztal papíronsait. Ettünk.

Másnap rám telefonáltak egy lehetetlen nevű helységből, hogy azonnal menjek egy ősz öregúrért. Különös ismertetőjelként a festékfoltos ruhára hivatkoztak.

GÉBER LÁSZLÓ VERSEI

A RÓZSA

megtaláltam a rózsát jaj de hogyan
mondjam mi az/ a zene szétrobbantja
az egészet/ maradnak-e emlékek a dunáról
fújó szeleknek/ ó ki van szó nélkül
még/ iszonyúak-e tényleg az angyalok
innen indultak évek után mind mind
az üres szavak sodródtak túl korán
megtaláltam a rózsát jaj de mi az
összevissza beszélünk írunk hallgatunk
egyedül/ megtörném a kenyeret de ki
enné úgy meg/ nézem a kitergetett
ruhákat ahogy áznak az őszi esőben
maradatok otthon utak készítői
szerelem hiányában szenvedők
a zene szól és szétrobbant mindent
fölöslegesek itt már a lét értelmezői
az igazság van és ott jelenik meg ahol
akar és elviseljük mint a svábbogár
a hattyúk szerelmét jaj megtaláltam
a rózsát de kinek adjam

ITT

milyen lassan mennek az órák
lassan akár egy temetés*
két légy
asztal ágy szék

most minden más
lényegtelen itt:
méz és sör
eső és villám

AHOGY NEM VAGYOK NEM VAGY

ahogy elfordulok rám nézel
ahogy elhallgatok elhallgatsz
ahogy szeretlek nem szeretsz
ahogy fáj fáj
ahogy elmegyek elmész
ahogy nem vagyok nem vagy

* Apollinaire: Börtönben

KÉSZ REGÉNY (IV.)

BRASNYÓ ISTVÁN

Tehát ebben a fehérségben mintha egy kis zavarosat fröcsköltek volna a szemem közé, úgy jött ki a dolog, hogy olyan valami lehetek, ami eddig még nem volt, vagy inkább hol volt, hol nem volt, akit azon a néven is emlegethetnek, hogy az egyszeri ember. Az egyszeri ember az esernyővel...

És ha még ettől sem cserélődött ki bennem a váltott gyermek ugyan mi lehetne az ezt követőkről a véleményem, ha nem az, hogy haszontalan összevisszaság, csak a vakvarjú nem látja: a kemence paraszában szokott lezajlani a csere két világ között, habár én nem voltam elvarázsolva, csupán annyi rémlett föl bennem, hogy nemigen kellhetek én sem ennek, sem amannak a világnak, hiszen az egyik az egyik, a másik meg a másik cipőmet látott neki kifűzni, úgyhogy végül ott maradtam fehér harisnyában, ezt pedig utólag húzhatták a lábamra, akár a haldoklónak, és hogy ehhez is illet volna tartanom magamat?

– Itt elválnak útjaink – szóltam (talán magamhoz), amikor a cipőzsinór kettőbe vágott, miként egy szappandarabot. – A tudatom a kovászban maradhat a kemencében, de ez a még valamirevaló felem kitart a pecsétnyomó sarkában caplatva a fehérlő záporesőben; egy deszkaajtó irányába fut előttem vagy előlem: ezt utóbb majd meg is kérdezhetem tőle, vajon melyik vélekedésem volt a helytállóbb? Most különben sem tudnám megállítani, talán csak oly módon, ha rávetődnék a lábszárára, mintha veszett kutya ragadta volna meg, és lerántanám a sárba, bár ehhez olyan sebesen szedte a lábát, hogy ez olyan lett volna, mintha valaki a száguldó kerék küllőit szeretné megszámlálni. És aztán mily hirtelen ugrott be az ajtó mögötti hodályba, hogy kész szerencsémnek tekinthettem, miszerint az ajtó nem befelé, hanem kifelé nyílt, mert odabenn még képes lett volna nekivetni a hátát, csupán azért, hogy megszabaduljon tőlem, s mehettem volna vissza, belecsúsztatni lábam a fehér harisnyába, bár lehetséges, hogy úgy elégedettebb lettem volna, miközben egyetlen észrevételemet teszem a frissen megmos-

datott kenyerek illatában: – Jaj, de régen tamburáltam! – és már helyezkednék is törökülésbe, úgy fészkelődnek a fenekemmel, mint ha nyomban kézhez is kapnám a hangszeret, amelyről fantáziálok.

Hanem emitt, a deszkaajtó mögött! A deszkák résén át olyasfajta surrogás hatolt be, mintha az ember klozetban talált volna menedéket, de ennek ajtaját, függetlenül ott-tartózkodásától, nekilátnának meszelni, s a jelen pillanatban már ketten is vagyunk itt, s azt sem tudjuk, hova legyünk egymástól. De itt legalább nem ken szét bennünket a zápor, semmiképpen sem juthatunk Agg Halál sorsára, habár ki ismerheti pontosan az ő sorsát? Lehetőséges, hogy még idejében lependerült a gyász kocsi bakjáról, amint fölsejlett előtte az átmeszeléssel járó pusztulásának esélye: Hogy a fene! No, nézd csak! – morgolódott, s öregesen megnyújtott, lassú léptekkel futni kezdett, olyan sebességgel, mintha könyvben lapozgatna elmélyülten, s egy megnyalozott ujjú lapozás egy lépést tenni ki, ott látná magát a lapokon lépésről lépésre ábra formájában, ahogy egyik kezében a botját viszi, a másikat meg a kalapja tetejére szorítja, mintha a nagy sebesség szele lesodorhatná a fejről. – Csak ide ne jöjjön közénk harmadiknak! – töprengtem, mintha csakugyan klozetba szorultunk volna a pecsétnyomóval. Vagy legföljebb kikiabálnánk neki, hogy: „Foglalt!” „Megtelt!”, vagy mit tudom én, mit.

No de, persze, nem jött. Egyből Süketpuszta felé vehette az irányt, mintha lenne ott keresnivalója, mert eredetileg lehetséges, hogy érvényben volt a velem való rokád, de csupán akkor, amikor ott jártam, most már nem hiszem, hogy elismerték volna ennek az ottaniak a hitelét: elsakkozott ő mindent Úrfival a tűzhely lapján az üres bögrék közt, és ha lett volna templomtorony, mostanra már biztosan meghúzták volna a harangokat, ha nem is annyira a temetés miatt vagy Agg Halál föltételezhető lelki üdvéért, akkor a várható jégeső eltérítése céljából, pedig még nem is lett volna mit elvernie, hát pusztán a gyakorlat miatt, hogy el ne apadjon vagy rekedjen a hangjuk, mert semmi rosszabb sem lehet annál, mint ha az ember megsejti, hogy néma harangok alatt él. A haranglábnak ugyan volt egy fityegője, de annak a köteléért senki sem kapkodott, úgyhogy az már egyvégtében néma volt.

– Most az egyszer alaposan kifulladtunk! – mondtam a pecsétnyomónak, aki a táskáját igyekezett kimenteni a nedvesség karmai közül. – Ha még száz lépés lett volna, én már ide sem érek... – szuszogtam az ajtón belül, pedig mennyivel kényelmesebb lett volna fehér harisnyában és törökülésben tamburálnom, bár a tamburaszónak nyoma sem volt a levegőben, inkább pálinka szagát éreztem; meg vagyok győződve róla, hogy a pecsétnyomó ezzel az undoksággal élt. Mivel semmit sem szólt, megint én közöltem vele észrevételemet:

– Ezt, hallja, mintha szarból főzték volna! Ennek épp olyan a szaga! Ezért is vagyok én minduntalan azzal, hogy klozetban vagyunk, és folyton feszengek, hogy több helyem legyen.

– A ruha megy összefelé rajtad, mert megázott! – fizetett ki ezzel a silány megjegyzéssel.

– Ennek akkor sem lehet ilyen bűdös szaga! Ezt csak a pálinka adhatja ki magából! – ragaszkodtam megállapításomhoz.

– Majd megmondom mindjárt, hogy hova dugdosd az orrod! – kezdett el erre gorombáskodni velem.

– Hé, én úgy vettem észre, hogy eddig magázódtunk, most meg már tegeződünk? Nem szokásom nekem senkivel sem ilyen gyorsan összebarátkozni! Isten ments! – tiltakoztam a hangvétele ellen; akkor nem is a pecsét-párnát meg a pecsétet féltette ő annyira abban az ökörbőrből vagy bivalybőrből készült táskájában! Én meg még azzal voltam: retteg, hogy elázik a pecsétpárna!

– Senki sem hívott, nem lehet egy szavad sem!

– Magát sem hívta senki sem a gyászmenetbe!

– Miért, tán tégedet hívtak? Lakodalomba szokták hívni az embert, te meg még uraltatnád magad!

– A rosseb! – mondtam. – Hát hogy lehet magával kijönni?

– Sehogy!

– Biztosan a kocsmában ülne egész nap, ha lenne.

– Ha lenne! De nincs.

– Hogy valaki ennyire mereven viszonyuljon önmagához! Mintha zsákutcába nézne befelé, csak hogy tudja!

– Te meg, jobb lesz, ha nézel innen kifelé! Az az ilyennek az orvossága!

Ha most nálam a tambura, függetlenül attól, hogy fehér harisnya lett volna a lábamon, alaposan a képébe sóztam volna a húros felével, akár valami teniszütővel... Ám az a felem a tudatommal most egészen másfelé járt, trónolt valahol nekivetkezve, mintha épp most söpörték volna ki a kemencéből: hogyhogy, hát akkor mégsem járt eredménnyel a csere? Valami hiba támadt a kréta körül, és én mindörökre megmaradhattam váltottnak?

Végül is ki lenne képes elmenni ezen? Ki adhatna nekem erről pecsétés papírt, mintegy magára vállalva kétértelműségemet, berekesztve vele e bizonyult helyzet labirintusát, értésemre adva, hogy hiába is loholtam a pecsétnyomó sarkában, ő az én ügyemben teljesen illetéktelen: illetéktelen lehet ő a világ valamennyi dolgában, akárcsak az öreg irodista a csapongó betűivel – hiszen ehhez nekem nincs is szükségem írásra, amit összeírhatnának nekem, az bennem íratlanul is verdes, talán mellkasom ketrecében, időről időre mindenesetre érzem a csiklandós szárnyak érintését, úgyhogy nem is tudnám pontosan megmondani, igazság szerint mivel lenne a legtanácsosabb táplálkoznom!

Eszembe jutott az a frissen főtt leves, hogy talán a májdarabok meg a rizsszemek! – hogy ezek talán még idejében csillapíthatták volna a verdesés

dobpergésszerű iramát: hanem kinek dobolhattam én odabenn, úgyszólván a lelkemben, mint aki csődületet szeretne támasztani – ám ezektől, akik eddig eszembe jutottak, csak minél távolabb, híján voltam ugyanis a kimondottan nekik szóló közölnivalónak, meg aztán hol volt itt akárki is a pecsétnyomón kívül?

A pecsétnyomó itt annyira otthonosnak látszott, akár a helyiség sarkába támasztott répavilla; hogy kimondottan ez lett volna a lakása? Én meg csak betoppanak ide, váratlanul és köszönés nélkül, és még kérdéseket is teszek föl, ahelyett hogy ráéreznék arra, miszerint itt aligha lehet helye észrevételnek, a leghelyesebb egyenesen az, ha egyszerűen semmit sem veszek észre, még a dobszó pergését is igyekszem magamban csendesíteni, pedig annak irama van, mintha csupán azért futottam volna, hogy valami módon a birtokába kerülhessek.

– Jé – mentem közelre hozzá, és bámultam bele a képébe –, én csak most ismerem meg magát! Mintha eddig szekrénybe lettem volna zárva; megértheti a dühömet! – mondtam, de itt mintha végképp elakadtam volna a mondokámban.

Hogy erre szólt volna valamit? Dehogyan szólt! Csak állt valami vakablak félfájának támaszkodva, mintha azon át hallgatná, csendesedik-e már az eső – ah, ez az ember talán arra várt, hogy fölforrjon a mésztej, pedig nem is rakott alatta tüzet, hol is rakott volna? Talán abban az üzemanyag hordóból szabott kályhában, amelyre nehéz lett volna rámondani, hogy az lehet a szeme fénye! Talán azért volt ott, hogy akárkiben tudatosítsa, mennyire átmenetileg tartózkodik ezeken a rozsdamart, ájulásos helyeken vagy az egész földkerekségen, ha-ha! – de akkor mit kezdhetne akárki az olyan magasatos pillanat megsejtésével, mint amilyen a tulajdon világra jötte: hiszen esetemben nem erről volt-e kezdettől fogva szó? Hát most milyen világra? – ezt azonban már nem kérhettem számon az árva pecsétnyomón.

Annyit máris láthattam belőle, amennyit láttam, hogy itt kétségtelenül valami újabbnak kell elkezdődnie az én részvételemmel, mert ami itt van, ezt a leghelyesebb lenne félreértésként értelmezni, háttal fordulva felé tenni föl a kérdést: no, ugyan mit tarthatok a hátam mögött? Ez lenne a valódi meglepetés!

Ehelyett azonban az jutott eszembe, hogy ma még nem is hallottam kutyaugatást, pedig a biztonságérzetem teljes egészében ehhez a hanghoz kötődött, jöjjön bármilyen messziről is, mintha épp az öblös csaholások tartották volna bennem a lelket, úgyhogy ebből eredően aligha találok bármi csodálkoznivalót is azon, ha a lélek már eltávozott volna belőlem, és magam csupán mint maradvány tartózkodom itt, bánatos befolyásolásképpen a még esetleg hozzám idomulni igyekvő cselekvésnek, s ez is mintha a hónom alól dugná ki a fejét, nem is ütődve meg azon, hogy íme, a léghuzat-

ban leestem a ruhaakasztóról, és valami más kiterjedés foglalta el a helyemet, és én most miféleiben találhattam magamat, miként az ékezet, amelyik alól hiányzik a betű, s így jelentése sem lehet. Azt csupán másik személyben tartom elképzelhetőnek, hogy mindez velem megy végbe, mint amilyen a süketpusztai hurkatöltés vagy – hogy a magasból tájékozódni tudjak – a fára mászás.

Tehát az odafönről zuhogó mésztej mégiscsak elmossa majd valameylest eredetemet, ez mások pusztá emléke marad, semmi kézzelfogható vagy bizonyítható: énrám ugyan senki sem fogja rám bizonyítani egyértelműen azt, miszerint valóban létezem is! A létezés kizárólag a múlt időben lezajló folyamat, a jelenben édeskevés a jelentősége: hogy valaki majd megáll, és elgondolkozik sorsom fölött! Amikor semmit sem tud róla, mert nem vagyok tovább a szeme előtt... Azt pedig nem engedhetem meg, hogy valaki más telepedjen így is keservesen szűkös állagomba – no, jó, a ruhaakasztóra fölküzdheti magát, Úrfi és Agg Halál árnyéka közé, valahogy közvetlenül a dinamitrobbanást megelőzően, ami végeredményben kiválthatta e rettenetes szerteszóródásunkat, úgyhogy most szinte valamennyien egy-egy üres falat tapogatunk magunk előtt, úgy érezvén, hogy menthetetlenül rátapadtunk, épp ide skiccelte föl körvonalainkat a robbanás, s ezt kellene most fehérre átrajzolnia a mésztej záporának, de ez már ekkorra alighanem sikerült is, jobban nem is sikerülhetett volna.

– Most mit akaszamétozkodsz ott? – szólt rám otthonában a pecsétnyomó, látva, hogy a falat tapogatom, tenyeremmel meg térdemmel simogatom, ameddig csak elér a kezem, a lábam, ha csukott szemmel melléje lapulok. – Az ajtó amott van, ne is tegyél úgy, mintha nem találnád, mert majd rögtön teszek róla, hogy egyből megtaláld! – ennyire szűk látókörű és elutasító modorú ember volt ez! Pedig én csupán azt igyekeztem kitapogatni, hogy – mindent egybevetve – miként is járhattam volna egy másik helyen. – A tulajdon árnyékkal akarnál hergelőzni? Azért az illem itt még fölötte áll az ilyesminek!

– Eszem ágában sincs! – szisszentem föl a gonoszságára. – Éppen csak ki szerettem volna próbálni valamit! – Most lássak neki elmagyarázni az értetlen fejének, hogy minek is lett volna ez a próbája? És hogy aztán jót nevesen rajtam?

– Nehogy ott maradjon nekem a nyoma! Még ha kívül csinálnád!

– Nem pecsétnyomóval dolgozom én! – adtam meg neki a magáét.

– Hát mi mással dolgoznál? Talán kettétört kukoricacsutkával? Istenöcsce! Annak is lehet pecsételni a végével. Láttam is már olyat, hivatalos irat alján...

– Csakhog én dinamitruddal gondoltam!

– Ho-hó! Nem lesz az egy kicsit hosszú neked?

– A méret nem számít. Azt hiszem, egész kötegyeni dinamit robbant bele a képembe az imént! – közöltem, akár valami Nobel-díjas tudós. – Ezért ennyi engemet is megillet!

– Hogy nekiess a falnak?

– Én csak a tapadási fölületemet próbálgattam rajta. Hogy mekkora lenne a vetülete a vakoláson, ha nekicsapódnék.

– Majd mindjárt meglátod! – mondta.

Ebbe azonban nem mentem bele, nem hagyhattam magamat, hogy elbánjon velem, úgyhogy nekiálltunk dulakodni és fogásokat próbálni ki egymáson; nem mondom, tudott egypárat, meg is szorongatott alaposan, de nem volt képes kimutatni a fölényét, csak mérgesített, úgyhogy arra gondoltam végül, álmában fogom leszúrni, mégpedig úgy, hogy a gumibélyegzőjével egy nagy, sötétkék pecsétet nyomok a mellkasára, ahol a szívét sejtem, ha egyáltalán ott a szíve, ám ha mégsem ott lenne, akkor a homlokára is, úgy többé biztosan nem lesz egy szava sem, pedig most megállás nélkül ezt nyögdecsele, ahogy erőlködött: Istenöccse! Istenöccse! – én meg csupán arra ügyeltem, hogy össze ne érjen a két tenyere a hátam mögött, mert akkor valóban igaza lesz.

Közben pedig szuszogta rám azt a bűdös cefrét, amit álló nap nyakalhatt, és tátogatta a száját, mintha belém akarna harapni, nem is mertem államat a vállának feszíteni, mert úgy a fogával akár le is téphetné a fülemet: egyetlen gondom az volt, miként szabadulhatnék meg tőle, de egészen sértetlenül, ő pedig csak erőlködött, hol az egyik, hol meg a másik lábát emelve a levegőbe. Első ízben álltam így szemtől szemben valakivel, aki valami miatt fontosnak találta, hogy erősebb legyen nálam, számomra viszont hátrányos volt, hogy ez mégiscsak az ő fészke – de akkor miért itt kezdett ki velem, ahogyan a pók tenné a tulajdon hálójában; vagy csak itt ébredt föl a természet? Az úton, a gyászmenet nyomában még nem mutatta ennek tanújelét: igaz, azóta az idő alaposan átmeszelte a magunkról alkotott ot-tani képet, és igencsak meglepődnék azon, ha visszatérve bármit is úgy találnék, ahogy akkor láttam, az égre verdeső templomi lobogókat követve – attól tartok, semmit sem találnék ott, és hogy az út is jóval előbb elkanyarodna, ismeretlen irányba, amerre még sohasem jártam.

Eközben meg fújtatott csak egyre, mintha el szeretne kábítani azzal a borzasztó szagával, és igen közel lehetett már ahhoz, hogy ez sikerüljön is neki, már nemigen találtam magamnak támasztékot sem a talpam alatt, sem a levegőben, a testét meg szinte elveszítettem, kezem-lábam kalimpált, fogódzó után kapálózott, s ekkor elkezdett pergetni a tulajdon tengelye körül, akár a forgósél: így akadt a kezembe táskájának a füle, úgyhogy most már azzal együtt pörgetett, amíg csak meg nem érezte a súlyomon, hogy mostanra eléggé elkábulhattam, és akkor egyszerűen kipenderített a desz-

kaajtón, amelyet – miként már említést tettem róla neki is – oly fáradságos volt elérnem a nyomában, és most ismét kívül voltam, mintha sohasem lettem volna belül, csakhogy akkor a táskája füle miként került a kezembe, mintha ez lenne számomra az egyedüli fogódzó a mostanra már a korábbinál jóval szélesebbre tágult, mézsfehér égbolt alatt.

Csak mihez kezdhetnék most ezzel a tölem annyira idegen táskával! És amilyen hülye volt vagy részeg, észre sem vette, hogy ezt is velem együtt kihajította! A bőréből legföljebb megfejtethetném a cipőmet, vagy tartathatnék benne akármit, ha bármim is lenne... Habár a pecsét meg a pecsétpárna benne kell hogy legyen, s ha ez így áll, akkor mától kezdve magam is adhatok ki hivatalos papírokat, bármennyire is nehezen tudom elképzelni magam a hivatal szerepében.

Habár akadna-e valaki, aki másképpen gondolja, ha én egyszer odaütöttem a papírra az ellentmondást nem tűró pecsétet! Bátorkodna-e valaki is kétségbevonni azt, amit a tulajdon szemével lát, illetve máris e kétely esetleges következményei tolulnának a szeme elé? Miként járna velem jobban a világ?

Tehát máris a messzire ható terveim, amelyek elől bűn volna meghátrálni! Istenöccse!

Ott álltam elmeszelve vagy -rajzolva a fekete táskával a kezemben, mint aki frissen érkezett valahonnan, és nem képes itt egyből kiismerni magát, és az első gondolatom a koros irodista volt: vajon ő hogyan vészelte át ezt az ítéletidőt, amely az eleveneket mésszel öntözte, miként a holtakat, és a méz szagából vissza is maradt valamennyi az ember szájában, amit nagy harákolás után bele lehetett volna köpni az égalj irányából fújó szélbe – ám ezt a táskával a kezemben nem tehettem meg, mert ha meglát valaki, micsonda benyomás alakulna ki rólam? – kerekedett bennem fölül az önfegyelem. Inkább irodát szerettem volna érni, minél sürgősebben.

Kétszer is körülfutottam egy épületet, amelyben az irodákat gyanítottam, már-már úgy tettem, mintha nem találnám a bejáratát: a falak szinte az imént ereszkedtek alá a magasból, némi kék árnyalat sütött át rajtuk, akár a gomolyfelhők taréján, s az egyik oldalon lépcső vezetet fölfelé – vajon ho-

vá? És hogy mekkora volt itt a csend: akár az oltott meszes hordóban, az ember nem is hallhatott mást a saját szuszogásán kívül. Nos, valóban elérkezett-e születésem napja, hiszen mintha önmagamát fújnám a világra, lelket igyekszem lehelni a tulajdon fehérségembe, ahogyan gubóból iparkodnék kibújni, hogy azután az egész látképet összerondíthassam, nekiessek legalább az ismeretlen föliratú gumibélyegzővel, mintha a kifehéredett lelkemet intézményesíteném, vagy csupán ceruzával firkantsak oda valami olvashatatlant, erről jobb, amarról meg bal kézzel, mintha az aláírásom lenne, s közékük illesszem az előbb mélyen a pecsétpárnába nyomott bélyegzőt –

miként a szentlélek két szárnya közé magát a lelket, amelyről senki sem föltételezhette volna, hogy ennyire tintakék, pontosabban lila, a moshatatlan tinta lilasága árad el rajta, máris mutatván, hogy egyáltalán nem könnyű a megtisztulás, és ritka az olyan alkalom, hogy valaki ennyire kimondottan a semmiről induljon, szinte kifutópályának használja elrugaszkodásához.

Azonban micsoda szélsőséges időpont! Az evilági hivatalok immár zárva, s így kívülrekedve a rácsos ablakokon! (Mintha kezdettől fogva jobb szerettem volna rácsok mögött.) Ha legalább a kulcslyukat lepecsételhetném, mint aki ellenirodát szándékozik nyitni a világ vagy a Mindenség háta mögött...

A zörgetésemre a sötét háttérből mégis előtűnik az irodista, ott látom a (szintén) rácsos üvegajtó mögött – talán valami mélységből merült föl, vette a fölszínre érdeklődése, mert az ajtón kívülről fényes sárgaréz lakat: erre az emberre rázárták az erődöt, nem is csoda, hogy nem tudott akkor kijönni, amikor annyira vártuk az esti konyhában, miközben itt álldogálhattott az üveglap mögött, sóvárogva a kinti világot, amennyiben épp ez az a hely és ugyanarról az irodistáról van szó, immár egy későbbi időpontban, habár korábban sohasem láttam, és csupán most lett előttem világos, hogy miért. Ami kiemeli, az ugyanakkor rabbá is teszi: kétoldalt szemem magasságában arcomhoz emelt tenyérrrel láthatom csak az üveglapon keresztül, s az irodista is ugyanígy tesz odabenn, azzal, hogy ő tenyerét a fülkagylójához emeli, talán azt jelezve, hogy beszéljek, vagy azt, hogy egyáltalán nem hall – mindezek után azonban nem is csoda, hogy zűrzavar szakadt érzékeinkre, most már csupán az marad meg kérdésesnek, vajon messze járhatok-e a helytől, ahová jutni szerettem volna, erre az égvilágon semmi sem utal, habár arra sem, miszerint az én esélyeim kisebbek lennének, mint akárki másé, igaz, egyelőre senki más nincs a közelben, és nem is vagyok tisztában a mások esélyeivel, miként a magaméival sem, ennyire frissen megfestett állapotomban; afféle Isten öccse, vagy mit tudom én, micsoda.

Egyedül a lélek a biztos, vagyis a fekete táskában levő gumibélyegző lenyomata, s ebből annyit nyomhatok magamnak, amennyi eszembe jut. Egy napon majd mindenütt az én lelkem lesz látható, kétoldalt elálló, kunkori bajusszal, ami a szárnyát jelképezné meg azt mutatná, hogy kiszabadultam a fogásból, s hogy ez miként mehetett végbe, arra fülel az irodista a rácsos ajtó mögött, meg arra, hogyhogy én kívül, ő meg belül, s miben lehet ennek a nyitja?

Ezt jelentheti egy mezei tégláégető elkallódott pecsétje, amely nekilát lelket lehelni a dolgokba, fölmérni a frissen meszelt világot, mintha beiratlan papíron indulna analfabéta hadjáratra, úgyhogy szinte mindegy a fölirata, elegendő annyi, hogy összefüggésben van a teremtéssel, az agyaggal, mert a szellem csak ráadás erre, annyival ugyanis könnyebb lesz: hogy hozzáad-

nak valamit, mire az veszít a súlyából, hogy esetleg itt lenne a megoldás, illetve valaminek mégis kell lennie valahol, ami megmutatkozik vagy kimutathatóvá válik.

– Érti ezt maga? – kiabálok be a rácson keresztül, az irodista az üveglap mögött meg csak bólogat, de hogy mire, ezt meg már én nem értem. – Hogy maga mennyire megöregedett! – meresztem ki a szemem, mintha a tulajdon képmásomat látnám ott belül, de nem tudok én ilyen nagy időt átkiáltani, lehet ez vagy fél évszázad is, és ez még a jobbik eset, különben sincs kedvem ily fiatalon az öregkori fényképeimet nézegetni, erre utóbb lesz még idő, jó sok időm lehet még itt, ebben a fehérben, ahol bizonyára épp idejekorán vetődtem partra.

Hogy elhessenem én magamtól ezt a képet! Hogy nyomban visszarendeződhessek a magam korába... Az egyetlen bizonyosba, a mindenképpen elmúltba, mert kár volna az időnek ekkora előnyt adni, amennyiben egyáltalán létezik, és épp mozgással mérhető, mert ami elmúlt, az már meg is állt, ugyan hová mozogna? Istenöccse, szentlélek, minden bizonnyal képzelődöm, és mindennek a tetejébe a képzelődésnek egyáltalán lehet-e valós, mások által is érzékelhető tárgya? És, különben is, van-e itt rajtam kívül valaki más?

Nos, erről nehéz lenne meggyőzni. Volt itt valaki, sőt, voltak itt többen is, valaki épp írógépen kopogott, eléggé akadozva, mert időnként nehezen akadt rá a megfelelő betűre, egészen járatlan lehetett a dologban, de mindenképpen iparkodott sűrűn teleírni egy papírlapot, miközben a többiek nem is figyeltek rá, azután lassanként el is szökdöstek a közeléből, az meg magára maradt a nehezen meglelhető betűkkel, de nem tágitott mellőlük, bizonyára ráment az egész napja, és mindössze csupán az az egyetlen lap! Kézírása talán reszketeg és roskatag lehetett, ám akkor is messzebbre jut, ha kézzel ír, vagy talán nem is létezett benne effajta szándék, hogy jusson valahova vagy valamire: elégedett volt a sorsával, úgy gondolta, még kihozhat belőle valamit.

De nem így én! Vagy nem jól figyeltem volna? Mert az afféle megállapítás sem lehet egészen helytálló, hogy rajtam kívül nem történt itt semmi, és csupán várom, hogy rámjöjjön, mint a bolondóra, nem kimondottan abban az értelemben, amivel az időt fejezik ki.

Ezeknek itt roppantul nehéz soruk lehet, hogy kénytelenek behúzódni előle a szélárnyékba, ahonnan a fülük hegye sem látszik ki, csak amikor gombolkozva meg a nadrágjukat ráncigálva – minden egyes rántásnál még lábujjhegyre is emelkednek – előjönnek, apad el a sajnálkozás az emberben: a komolytalan disznai, hogy ennyire kiveszett az eltelt időszakban a világból a szemérem! Ezt követően pedig már vissza sem néznek, hogy értenek ezek a saját fejük után menni! Mintha távoli látomás bontakozna ki a sze-

mük előtt a levegőben, ők meg tátott szájjal veszik feléje az irányt, s közben ilyesmit motyognak magukban: Angyalka! – hát értesülesek aztán vannak! Mintha nyúl nézne egyenesen a pirosló szemükbe, s vele aligha képesek bármit is kezdeni, mert elfut előlük, még mielőtt észbe kapnának.

– Hahó! – integetnek egymásnak a ködmönujjba bújtatott vastag karjukkal –, kapd már el, a kirelajzumát! Amarra, elébe, mert különben sohasem éred utol! – és szedik a lábukat, a legkisebb esélye nélkül annak, hogy egy nyulat beérhessenek. Ha más nem is, a pusztá szándék egyenesen megbabonázó! A kedvük, vagy nevezzük akárminek.

Most, hogy így elintéződött a meszelés, végre egy szusszanásnyi ideje lehet az embernek, s különben is még jókor rá kellene térni a tárgyra, amelyet váratlanul félbeszakított egy távolabbi és heves mennydörgés – habár ez még reggel volt, ám mindenképpen annyira váratlanul jött, hogy elakadt tőle a legtöbbjüknek a szava, nem csoda, ha egyszer minden más hangot elnyomott, és föl kellett hagyni a beszéddel, amíg végig nem hasította az égboltot, valahogy úgy, ahogy a dinnye héja reped, majd nyáron, mert még korai volna beszélni is róla, amikor el sem ültették, még a helyét sem sejtik, hogy hol fog erre sor kerülni.

Egyből látni tehát, hogy ez itt olyan népség, amelyiknek egyáltalán nem érdemes adni a szavára, a legjobb úgy, ha ott maradunk, ahol a beszéd félbeszakadt, hosszabb időre elterelődött róla a figyelem; egy ilyen albinóra, amilyenre én sikeredtem, a tartós meghökkenésükben ügyet sem fognak vetni, afféle kiegészítésnek vesznek két szó között, mintha csupán a hosszú pauzát lépném ki, hogy meddig is tartott, mielőtt hazafelé indultak volna: már az is csoda, hogy zavarodottságukban megtalálták a kiskaput, vagy nem akadtak föl a kilincsére, hogy aztán azt se tudják, miként szabaduljanak.

Ennyi az, amit tényként lehetne velük kapcsolatban fölsorolni, ha valaki, újonnan érkezett, még erre is ráér: nézik is az ablak függönye mögül, hogy vajon mire vergődik, mert annyi biztos, hogy a nevüket még jó ideig nem fogja megtanulni, hiába van ott a nyelvén, ha egyszer nem jut eszébe, s ez így éppen olyan, mintha ott sem volna vagy valaki mást értene alatta.

Úgyhogy okosabb dolog nem is juthatna az eszembe, minthogy hirtelenében elhatároljam itt magamat: sánc, palánk, lövészárók után kiáltanék, bár megtenné egymagában a futóárok is, amelyeknek a másik oldalán állok, magasan, miként a szakadék peremén – egykettőre eltűntök ti énelőlem, amint a nap megindul lefelé a semmibe vezető útján, és viszi magával az egész látképet, ha volnának színek, azok is mind sorra kialudnának, még ez a vacogtatóan fagyos fehér is jégszürkére válna, illetve ez oly lassan megy végbe, hogy inkább csak árnyalódás, és nem elszíneződés, amelyben csupán egyetlen utat ismerek, az irodista látványához vezetőt, a saját nyomai-

mat, amely aligha rejteget magában bármilyen veszélyt is, emellett pedig miféle veszély leselkedhetne rám? Hogy a rémülettől összeroppedezek, és lepergek a tulajdon festett lábam elé, bele a néptelen futóárokba, mint afféle rég lejátszódott hadgyakorlat emléke, amelyen jómagam nem is vettem részt? A rémületnek ezeket a modulációit azonban nem is ismerem, egyáltalán képtelen vagyok kiismerni magamat a rémületben – bizonyára kezdettől fogva velem él, mint érhálózat vagy bőröm alá rajzolt rejtett térkép, amit különben egyáltalán nem állna módomban ide-oda hurcolászni, így meg ki gondolhatná, hogy mit viszek magammal! Egy egész világkép van a bőröm fonákján – és én egy gumibélyegzővel házalok, amelyről azt sem tudják, hogy a nap folyamán elveszett, és amíg elő nem kerül, a környezetben mennyi, de mennyi dolognak szemernyi hitele sem lesz, állapíthatom meg intézményesített és könnyű lélekkel egy úgyszólván visszafordíthatatlan folyamatból, amelyről úgy érzem, kénytelen leszek otthonosabban rendezni, mielőtt egészen megkötné a szín frissen létrehozott alakomon.

Azért mégis elég nagy hűvösség szakadt itt a világra, s abban már-már biztos vagyok, hogy a szám, az istenverte ronda szám mégiscsak lilulni kezdett, mintha alkonyati sugár vetülne rá valami apró résén a mennyboltot lezáró fellegeknek, vagy – rosszabbik esetben – megcsókoltam volna a pecsétpárnát, hátha a színéről valaki mégis fölismer, vagy ennek alapján kénytelenek lesznek több hitelt adni szavaimnak, habár magam is tudatában vagyok annak, hogy a kételkedés viszi előbbre a világot – csupán azt nem tudni, hogy meddig, illetve a hasznomra válhat-e az a nagy előbbrejutás, és valakinek nem támad-e olyan ötlete, hogy a nyakamba zudítson egy nagy vödör, árokból (az iménti futóárok mélyéről) merített iszapos vizet, hogy: Hadd lám, mennyit visz el a színéből? – ám ettől csupán a szám változva még inkább lilára, s az arcom bőre ugrana össze redőkbe, valamerre a Hold vonzása irányába, s egész testemben tartósan így vetemednék, mire valamelyikük nagyot taszajtana rajtam:

– Nézd, ennek még a púpja sem a hátán nőtt, ahogy egy rendesnek! – kiáltaná, s ágaskodna a tövemben, mintha a fülemben akarna belenézni, s hunyorogna, miközben az erővonalak mentén kirajzolódó ráncaim az ő bőrére is kezdenének átterjedni. – Mi a fene mászik ki ebből? – söpörne végig többször is széttartott ujjai hegyével hevesen az arcán, ahogy a hangyákat szokták elkergetni. – Valami rovarirtó sugárzik belőle az ember képébe, vagy mágnessel vacakol, hogy összeakassza vele a másik pillantását! – Nem tudom azonban, hogy beérné-e ennyivel a „másik”, ennek a pusztá megálapításával; úgyhogy sokkalta helyesebbnek látom, ha kitarok a már megtett utam mellett a rácsos ajtóig, s még egy kísérletet teszek vele, hogy bejussak az irodistához, s a bélyegzőt végre rászorítsam egy kölcsönkért fehér lapra, hogy így mintegy elhűtsem a rajta levő föliratot, világos nyomot

hagyva magam után a pecsétnyomónak, vagy üzenetet, amelyből már akárki érthet.

– Ez az! – csörtetek visszafelé (vagy ismét csak odafelé?), olyasféle mozdulatokkal, mintha a későbbiek folyamán majd köszvényessé válnék –, ezt kellene tudtára adnom az ajtón belül fülelőnek, ha másképp nem megy, hát a lakat kulcslyukába suttogva: hogy ez félig-meddig érvénytelenítési eljárás, elsősorban engem magamat illetően, aztán meg a bélyegzőt, ezt a kettőt valahogy egybe kellene vonni, ámbár tudom, még mennyire tudom, hogy senki sem szeretne magának bajt, de bizonyára akadna erre is valami lehetőség. Ha pedig semmi sem lenne belőle, végtére mégis marad üzenet, nem?

Habár az egész itt körülöttem egy adta nagybőjt, s én mintha most ennek a közepét szeretném megdönteni, ez mégsem fog oly ripszropszra végbemeni, függetlenül attól, hogy a bőröm alatt is valamiféle világképet vislek: egyedüli lehetőségem mégis abban merül ki, hogy beszivárgok, mint fényjelenség, vetület, elszíneződés, spektrum, ami viszont talán fölösleges is, mivel újonnan fölvetődött elképzelésem szerint az efféle rókaváraknak kellene hogy legyen még egy kijáratuk, ahol levegőzni járnak a vén skriblerek, miután tájékoztatásképpen magukra lakatoltatták az ajtót, ám ez csupán a velük szembenálló világnak szól, amely száz évig is képes eléldegélni a maga tévhitében, miközben hol nyargal már a valóság! Én meg pusztán hivatkozom rá, jelezvén, hogy ilyesmi is létezik, létezhet, de mindenképpen létezett valamikor, amikor a dolgok egyszerűbbek és könnyebben rendszerezhetőek voltak – egyszerűval, ehhez keresném én valamerről a visszautat, önmagam jelenségéhez viszonyítva is igencsak idegen formában, afféle félrebeszélés vagy kísértés, rémkép a fakép előtt, amelynél ilyen vagy olyan megfontolásból hagytak, és mennyire magába szállt itt hirtelen mindenki! Váratlanul eléggé rövid lejáratúvá lehettek a világban fölhalmozott ismeretek...

Csakhogy én mégsem ismeretelmélettel foglalkozni indultam el ide, ahol nyilvánvalóan egyelőre még a madár sem jár, lelki vonatkozásaimban lett volna előbb szükségesebb idomulnom e helyhez, mintha valami kulcsfontosságú szerepet szeretnék magamnak kerekíteni benne, habár tisztában kellett lennem azzal is, hogy közönség nélkül nem sokra fogok vele jutni, még annyira sem, mint amikor Úrfival meg Agg Halállal közösen adtuk elő jelenetünket a mennydörgés nyomán támadt hasadéokban a dinamitrobbantásról a gyászokcsiba fogott két lónak, pedig azok semmit sem láthattak az egészből, bár nekünk annyi is elég volt, hogy úgy éreztük, minden mozdulatunkat követik – csoda, hogy nem jutott eszembe, miszerint a legalkalmasabb volna fehér lófejet mintáznom magamnak a kovászból, ami akkor még korlátlanul a rendelkezésemre állt, habár azt a pofámat aligha bátorkodtam volna odatolni a gyászmenetbe, megfeledkezve a bensőmben levő, heve-

nyészve összegöngyölt batyuról, aminek mostanra vajon mi lett a sorsa, hiszen még mindig nem öklendeztem vissza, és a fagyosságon kívül fogalmam sem volt a lehetséges tartalmáról: no, de majd itt, amint fülöncsíptem az agg irodistát, bizonyára többre jutok a lehetséges apokrif tartalmát illetőleg, vagyis papírvágó késsel fogom kimetszeni a hasamból, miközben a sáros lé fröcskölve bugyog majd ki belőlem, mintha a megalvadt vérem lenne a barázdák hordaléktól, csigahéjtörmeléktől szemcsés sara.

Ez esetben már nem is mentem föl a lépcsőn, hogy a csillogó sárgaréz lakat elé járuljak, hogy peccétlila suttogással hátha fordíthatok zárszerkezetének állásán meg a magam helyzetén is, hanem alig sejthető mellékbejáratot kerestem, azzal az elhatározással, miszerint itt próbálom meg bekönyörögni magam az előttem tornyosuló rejtély színfala mögé; még csak meg sem fordult a fejemben, hogy itt is dörömbölni kezdjek, hanem oly otthonosan nyitottam be, ahogy nemrég még konyhánk ajtaján – ha egyáltalán igaznak tekinthettem létezését abban a prenatális homályban, ami élt bennem, vagy a jelen pillanatot megelőző eseményekkel kapcsolatosan elhatalmasodott rajtam –, s a magammal hozott fehér derengésben az első, amit megpillantottam odabenn, egy földgömb volt, s ettől majdhogy halálra nem rémültem.

– Csak én volnék – szóltam aztán gyenge hangon, megkocogtatva közben az oldalát –, semmi különös. – Az meg tanácstalanul meredt rám, vagy valahova a hátam mögé nézett mereven, az ürbe aláfoló kékes tekintetével, úgyhogy kénytelen voltam elforgatni a tengelye körül agyastejes mivoltát, hogy homlokára Szibéria kerüljön, az a mocsaras spenőtzöld, amelyet lejjebb beisznak a sivatagok. – Elnézést – indokoltam meg mozdulatomat e boldogtalan tágasság előtt –, de így, érzésem szerint, sokkalta inkább közös nevezőn vagyunk. Számomra ez van akkora élmény, mintha átléptem volna a kínai falon.

A helyet, ahol voltam, csupán hozzávetőlegesen lehetett volna kimutatni rajta, különben a helyiség mintha Szent Titkok Tára lett volna: mindenütt csupa aránytalanul nagy mérőeszköz, a glóbuszhoz méretezve óriásiak, azután dárdáikra fölcsavart poros zászlók, úgyhogy ezek között képtelen voltam meglegelni az összefüggést, talán nem is volt, csupán különös játéknak szánták az ide belépő számára: énrám mindig is különös játékokat kényszerítettek, hogy hadd érezzem magamat még épp időben sarokba szorítva.

Ám túljutva ezen a helyiségen, ahonnan háttal léptem ki, nehogy valami oktalan és hegyes tárgy dőlteben vagy röptében – vagy ki tudja, mi telik ki az effajta megmagyarázhatatlan rendeltetésű ütlegektől és szűrőeszközöktől – a gerincembe fúródjon (a hasamat vagy a mellkasomat már nem sajnáltam volna annyira, mert ott meg én hordoztam ismeretlen dolgokat, sőt,

sejtésem szerint, díszmadarakat, tárgyi bizonyítékait valaminek, hiszen nemrég még nem a táplálásukról akartam-e gondoskodni?), egy öregember szobájába kerültem, a tulajdonképpeni irodista lakószobájába: hogy ennek milyen kurvára rideg berendezése volt! Abból az öt dologból, amit ott láttam, süvített az agglegény rendszeretete, illetve vénkisasszonyos pedánsága: a magányos emberi egyedek ugyanis idővel már nem tudják pontosan meghatározni, egyértelműen azonosítani, hogy végül is mi lett belőlük – fiú-e vagy lány; csupán emlékeikben valamik, amikor még nem hágott a nyakukra a beletörődés, mint hághatna, teszem azt, nekem is. Érdekes, hogy miközben ezt a fél fordulatot tettem az ajtó sarkán, ez alatt a rövid idő alatt, miközben arccal a szoba felé fordultam, olyasmi is átfutott rajtam, hogy előbb-utóbb meg kellene házasodnom, bár a pontos okával nem voltam tisztában elhatározásomnak: ekként nyilvánulhatott meg bennem az emberiség iránt érzett gyöngédség? Vagy éppen mentesíteni szerettem volna magamat valamitől, mielőtt a dolgom helyrehozhatatlanul annyira bonyolulttá válna, mint akkor lenne, ha a helyiségben látható hosszú és hegyes eszközöknek valamelyike keresztülfúródva rajtam, odaszögezne az ajtószárnyra, és hagyján, még ha háttal feléje, mivel még az ilyen dolognak is léteznek elmélyültebb fokozatai, vagyis szemben a deszkával, mintha jókora pajzsot szabtak volna élém, amelyet már nem is én cipelek, hanem az cipel engem, ki-be vágódva a sarkán a léghuzatban.

A jelenségemből szerteszüremlő derengésben láttam az irodista vaságyát, fejjel az ablak felé, akár a ravatalt, amelyen átnyirkosodott és lapos dunnája pihegett, talán itt talált menedékre a mindent elárasztó, meszes riadalomban, alatta pedig vigyázásban megfeneklett gondolatként ott lett volna a helye az irodistának is, de nem volt ott, másvalahol volt – bizonyára szóltam már ezeknek az objektumoknak a rókavárszerű fölépítéséről, sőt, rendeltetéséről: de hogy én ily gátlástalanul ugorjak be ebbe a magasabb megfontolás alá tartozó hatalmi látomásba, anélkül hogy pontosan tudnám, merre a visszaút, ez ugyanis szerves létezés, ebből nem olyan egyszerű kikapcsolódni, miként a süketpusztai fölfordulásból vagy a döglött mészégi zuhataga alatt áthaladó gyászmenetből, az magában közlőről sem volt azonos a bünténnyel, ez itt meg már súrolja a határát, az irodista holmijának pusztá szemrevételezése, az asztalán az áporodott vízzel teli kancsóé; ha legalább egy mezei csokrot hoztam volna magammal! Kár, hogy még nem nyílanak a virágok, és azt sem tudnám egészen pontosan elképzelni, hogyan festenek bármiféle mezőben – mondjuk, a címerpajzs mezejében – hajlongva, amint virágot szedek, és a pecsétnyomó súlyos bőrtáskáját a térdem közé szorítom, hogy ne akadályozzon foglalatosságomban, és el se vesztsem vagy el ne hagyjam, hogy valaki más prédája legyen, aki úgyszemint tudna vele mit kezdeni. Igaz, én sem tudok, nekem csupán a pecsét át-

szellemülségére van szükségem, tulajdonképpen, a pecsét a hordozóm, és nem fordítva, miként a látszat mutatná, hogy én vagyok a pecsété, habár ennek az ábráznak minden terhe épp énrám hárul, és jobban tenném, ha ezzel az erővel dinamitköteget hurcolásznék magammal, s ez így is lenne, ha Agg Halál vigyázatlanul bele nem robbantja a semmibe, a pokolian nagyra kelt tésztába, mintha ismételten háborús élményt kívánt volna magának, ahogy épp robbanóanyaggal vadon halászik a Tiszán vagy a Dnyepere-
ren, vagy valamelyik égbolton tükröződő sötét és zavaros áradású folyam-
on, méltatlankodva, hogy ez alig hoz valamit a konyhára, szerencsére a
süketpusztai jégkorszak még ilyen körülmények között is eltarthat egy ide-
ig – ennek a tömérdek mésznek a jegecesedése is nem annak a jele? Hogy
az ereiben, a szívében érzi az ember – nem tudom, az irodista is így van-e
ezzel, egy hosszú, folyosóra innen, amelynek sötétségét fehér villózá-
som annyira kitölti, mintha legalábbis a Hold fénye sütné a falára: hát fiú
vagyok-e én még igazából, ha ennyire mértéken fölül árasztom magamból
a lumineszcenciát? Mindez már képtelen arányokban fölkaparta zavarossá-
gomat, talán ekkor a pecsétpárna lilája is beleoldódott valamelyest, illetve
még közelebről sem vagyok tisztában a táská lehetséges tartalmával, mert
mindeddig még nem volt alkalmam számbavenni, tulajdonképpen nem is
akartam, úgyszólván talált holmiról lévén szó velem együtt, tehát minden-
képpen meg szerettem volna valakivel vitatni, csak előbb talátnom kellett
valakit, aki rosszhiszeműség nélkül szóbaáll velem. Ezért gondoltam az
irodistára, emellett kíváncsi is voltam, nem annyira a véleményére, mint
egyenesen a lappangó személyiségére.

Amennyit eddig ismertem belőle, az a vaságya volt, azután a vaságyán az
ázott dunnája, továbbá az asztala a vizeskancsóval, a széke meg a fogásra
akasztott nagykabátja, de azt nem is sejtettem, hogy a folyosó végén egy
helyiségben lámpafényben időzik, mintha a világosság megbabonázta vol-
na, akár az éjszakai rovar, s a fölnyitott fedelű tintatartóval a jobbján, tol-
lal a kezében a lámpa üvege mögé mélyedt pillantással ügyet sem fog vetni
rám, amikor a táskával a kezében belépek, odarendeződök az ajtónyílás-
ba, mintha itt megállás nélkül tartana a félfogadás, tekintettel az előállt
helyzetre. Ám egyszerűen milyen helyzet állt elő?

Amint fölrettent vagy magához tért tüzes kábulatából, a léghuzatnál alig
erősebb fúvással ellobbantotta a lámpát, és ott maradt a sötétben, én meg,
elvakíva, azt sem tudtam volna pontosan megmondani, hogy hol, csupán
attól tartottam, hogy a kezében szorongatott tollal megpróbál majd eltalál-
ni, mintha el akarna ejteni, akár valami kőbor, éjszakai vadat, pedig én a
táska titkán szerettem volna vele megosztozni, nekem már volt zsákmá-
nyom, beleépítve a sötétbe, ám neki fogalma sem volt arról, hogy mi az.

– Hol van? – hallottam ekkor a hangját erről is, meg arról is, valami kife-

jezetten sodró akusztikája lehetett ennek a helyiségnek, de nemigen merem volna mozdulni, nehogy nekiütődjek, elkapjon, vagy mit tudom én, minek kellett volna következnie.

– Nem tudom – leheltem lila számmal a levegőbe, meg – Ki hol van? – kérdeztem.

– Maga hol van – adta értésemre, hogy közöljem pozíciómat, mert mint-ha mindketten vakok lettünk volna!

Tapsoltam néhányat, miközben a táska fülét a fogaim közt tartottam, mert abban a pillanatban jobb hely nem jutott eszembe, és azt gondoltam, ennek alapján azonosítani tudja majd helyzetemet, de végül is nem tudta, hanem ehelyett fölfortyant:

– Ne tapsikoljon itt, inkább azt mondja meg, mint akar! Egyáltalán, mi-óta sertepegtél itt?

– Megvan annak már jó ideje – közöltem. – Csupán fölvilágosítást szeretnék kérni...

– Azzal nem szolgálhatok. Miként láthatja is, mára már betelt a mérték...

– Én soron kívül gondoltam...

– Sötétben nem tudok fölvilágosításokat osztogatni. Különben sem lát-tam a maga arcát. Egyáltalán, ki az ördög látta a maga arcát? Mi van a maga képével?

– Semmi – hazudtam, mintha valamit is le kellene tagadni belőle –, őszintén szólva még magam sem tudom. Tulajdonképpen csak körülírhat-nám, ha ennyivel beérné. – Azután még hozzátettem: – Vártuk ám magát vacsorára! Ha tudná, mennyire vártuk!

– Mikor is volt az? – kérdezte közönyösen.

– Tegnap! Nem is, tegnapelőtt – igyekeztem pontosan kiszámolni, hogy mikor.

– Akkor nem értem rá.

– Hát, hallja, jobb is, hogy nem jött – adtam máris tanúbizonyosságát idiotizmusomnak, mintha még mindig embrionális állapotban lennék, pedig ér-zésem szerint már nem voltam, ilyen irányú elhomályosodásom lezajlott, befejeződött, talpig átmeszelődtem új színnel, égszakadással, legföljebb régi, legendás ügyefogyottságom létezett még potenciálisan, szájhagyomány formájában, hogy amikor az egyszeri ember... – ám ebben sem lehettem azért holtbiztos, hogy kifejezetten én vagyok az: illetve voltam; milyen különös is ez, hogy a magam eddigi létezése mint befejezett és föltörhetet-len valami jelenjen meg előttem egy sötét irodahelyiségben, ahol nem is tu-dom, kivel beszélgetek, még kevésbé azt, valójában miről is, mert valahogy úgy fest a dolog, mintha házról házra járnék, abban a hiszemben, hogy előbb-utóbb majd csak hazatalálok, habár senki sem mutat hajlandóságot

az eligazításomra, mivel kölcsönösen kihullhattunk egymás emlékezetéből, az adott helyzet immár végleg levedlett és elhullatott bennünket.

Nem így azonban az irodistát, akit viszont csak egy villanásnyira láttam a lámpafényben, mert ő keményen tartotta magát valahol a sötét irodásarokban, ujjai között fölszentelt fegyverével, a tollal, amellyel bizonyára soha el nem mosódó határt tudott volna húzni mindenre, papírra, levegőre, sőt, attól tartok, még bőrre is, és ha most kedve tartja, egy sebes firkantással keresztülhúzhat, mint valami számoszlopot akármely fehér fölületen, és hiába lehet még a továbbiakban is kivenni a számokat s akár ellenőrizni is a műveletet: az attól kezdve érvénytelen, nincs mód a legkisebb érvényt sem szerezni neki.

Így fordulhat egyszerűben visszájára az ember jó dolga!

– Mindenről értesültem – állította a jelentőségteljes visszhangzás, a fenomen, amelyben az irodista lényét kellett sejtennem. – Engem akkor fogva tartott egy gondolat.

– Úrfi azt mondta, hogy biztosan inspekciónak érkezett. Ha még emlékszik Úrfira.

– A gondolatok nem inspekciónak – hárította el magától Úrfi elképzelését.

– Annyi minden föltételezhető a gondolatokról! – csillantottam meg intuícióm, mintha fájdalmat szeretnék okozni a helyiség sötétjének. – Hogy mi is például egy-egy gondolat vagyunk, és gazdátlanul merültünk föl itt, a sötétségben...

– Én ebben nem hiszek! – akasztotta el ábrándozásomat. – Én csupán a számokban hiszek!

– Én meg semmiben sem! – nyugtattam meg. – A hit rövid a teremtéshez képest. És mégis azt hozzák kapcsolatba az Igével vagy az eszmével. Pedig a hit sokkalta inkább lehet eszmeellenesség, vagyis egyértelműen téveszme.

– Ezzel majd csak a jövőben rukkoljon ki – kapott a szón. – Amikor esetleg nem lesz egyértelműen megadva, hogy kinek-kinek miben is kell hinnie. Addig jobb, ha kitart a semminél! – hívta föl a figyelmemet a semmineműje.

– Addig már nem lesz nehéz! – nevettem bele a semmibe. – Amíg hívés dolgában átfordul a világ! Mert maga például mit hinne énrólam, ha látna engem?

– Na látja, helyben vagyunk. Nem láthatom magát, tehát nem is vagyok köteles hinni abban, hogy itt van. Meggyőződésem szerint lehet akárhol, hiszen én még meg is kérdeztem, hogy hol van. Az, persze, egészen más dolog, ha maga sem tudja...

– De én magát mégis láttam egy pillanatig, és úgy tűnt, mintha megrettent volna ettől. Méghozzá annyira megrettent, hogy a levegő is összerán-

dult maga körül, és már semmiből sem állt ellobbantania a lámpáját – érveltem elszántan, mintha meg szeretném győzni, pedig nem is oly egyszerű valakit meggyőzni, matatni a hite körül: sokkalta kézenfekvőbb lenne odaütni a pecsétet annak az aljára, amit eddig összeírt, még lámpavilágnál, akármi is legyen az, mert ezzel mégis közelébb kerülhetnénk egymáshoz, bíró az egzekútorhoz, vagy már aszerint, hogy miféle szándék munkál egyikünkben is meg a másikunkban is, illetve épp itt volna a legnehezebb szint vallani, olyasvalami jönne ki ebből, mintha egymás bokájához bilincselnék a kezünket, és nekünk ebből kellene valamilyen értelmes idomot kihoznunk, úgyhogy én magam sem tudom, mi lehetne az, kitalálhatnánk ugyan valami furcsaságot, de az semmiképpen sem lehetne funkcionális, ezt kellett volna előadnom az irodistának, mivel ez valóban olyan gondolat volt, amely képes lenne huzamosabban fogva tartani az embert, mindvégig számolni kellene a másik akaratával, bármennyire is ne legyenek egy nézetten, mert akármelyikük egy rossz mozdulata nyomban dugába döntheti az addig főlhalmozott építményt: egy ilyen gúzsbakötés valóban szórakoztató lehet annak, aki nézi, de nem annak, aki a formáció része, habár a megoldás talán addig is vihető, hogy végül csupán a négy pucér bilincs marad, vagy a négy egymásba kapcsolt bilincs gyűrűje, ez volna a zsonglőri tőkély, az ördöglakat megoldásának világcsúcsa, főként akkor, ha a bilincseket vissza is tudnánk hozni azon állapotukba, ahonnan a megoldás kezdetekor indultunk. Mostantól csupán egy lényeges dolog maradna hátra kettőnk ügyében, nevezetesen annak a kérdése, hogy az elmélet a gyakorlaton kívül bizonyítható-e bármi mással is, illetve hogy a kettő között van-e egyáltalán összefüggés? Ugyanarról szólnak, talán még ugyanabban a térben is, de nem ugyanabban, még csak nem is párhuzamos síkban – a mindenség kancsalítva néz ránk, nem: néz át rajtunk, valamerre máshová, amit mi a magunk szemszögéből nem is láthatunk, kívül esünk a törésnek a prizmáján, ám ugyanakkor a két képnek csak egymásra vetülve vehetnénk hasznát, már aki el tudná igazodni rajta; nos, annyi biztos, hogy ez nem az irodista a tollával vagy én a gumibélyegzővel, bár a kettőnk látása egybemosódva már nyújthatna valamit, ha koordináta-rendszerbe rajzolnánk be, egymástól függetlenül, amit az egymás számára láthatatlanból észlelünk.

Am hol határozzuk meg annak a koordináta-rendszernek a nullapontját, hogy szabadkézi rajzunkat egymástól függetlenül elkészíthessük, anélkül hogy akár egy pillantást is vetnénk a másik ábrájára, és csak a végeredményen ámuldoznánk, talán még rikkantást is hallatnánk, elsősorban afölötti meglepetésünkben, hogy ez mennyire kevés – nos, ebben a sötétségben még ennyi sem, előbb alighanem meg kellene tanulnunk látnunk vagy egyéb módon letapogatnunk egy képet, hőérzet vagy pusztá képzelet alapján: hogy miket össze nem fantáziálnánk itt, egymás bokájához bilincsel

kézzel; ám ha egyszer az a helyzet, hogy én nem vagyok képes elviselni másnak még csak a szagát sem!

Aztán már csupán azt éreztem, hogy az irodista a lábamra lép a sötétben, ahogy a gyerekeknek szoktak, hogy ne bírjanak elfutni, és gyufát lobbant a képembe, mintha a lámpa ki- meg a gyufa föllobbanása között alig telt volna számottevő idő, és még ő tesz úgy, mintha csak most kapcsolt volna, pedig ekkorra már telebeszéltük az irodahelyiséget, már-már olyan szinten, mintha kibomlott volna bensőmben a rég megsejtett batyu, amelybe szellemi kelengyém lehetett pólyálva, ez a fázós, félig-meddig elmeszesedett valami, ősi agyérrendszer, amely talán föl-alá vándorol, mintha gyökeret szeretne verni valahol, ám reflexei még erre sem támadnak föl, hogy a lábamra léptek.

– Ja, csak maga az... – csodálkozott el arcomba vizslatva az irodista – , én meg már azzal voltam, hogy... – de nem mondta el, hogy mivel volt, csak továbbra is a lábamra nehezkedett; lehetséges, hogy itt az volt a bevett bánásmód, afféle üdvözlés, és ez nekem korábban meg sem fordult a fejemben. Amúgy meg csakugyan idős volt, ahogy elnéztem a gyufa világánál, amíg a körmére nem égett, inkább kihalásra ítélt fajta, szóval, semmiképpen sem szerettem volna a bőrében lenni, és még ő nyomja itt a lábfejemet, mintha tréfálna.

– Az elvtársnak hoztam valamit, vagy hogyan is szólítsam – rugaszkodtam neki mostanra már némileg megzavarodva a mondókámnak, mivel én úgy képzeltem, hogy egy elmulasztott látogatását jöttem viszonzni, és visszagondoltam, hogy mi mekkora szívélyességgel vártuk, még a késemről is képes voltam lemondani miatta, habár azt nem tudnám megmondani, hogy a két kés közül pontosan melyik is volt az enyém. – Már ne is haragudjon, de mintha a lábamra taposott volna – igyekeztem a lényegre terelni a figyelmét, pedig az imént még hites társakként számokról ejtettünk szót, és én merő udvariasságból még úgy tettem, mintha mindenféle humbug épp rám szabott lenne, s az érdeklődésem is kizárólag éppen ebben merülne ki. És egyszeriben így elfajult köztünk a hit dolga!

– Elnézést. Csupán az önfegyelmét akartam fölülvizsgálni. Maga eléggé bizonytalanak mondható jelenség, de lehet, hogy nem ártana, ha egy időre berukkoltatnám. Mit szólna ahhoz, ha katonának kellene mennie? Nagy kedvvel tenné?

– Annyi biztos, hogy változásra van szükségem, de a katonaságra, hogy őszinte legyek, egyáltalán nem gondoltam. Föl sem merült bennem valami régi vágású katona képe...

– Úrfi már rajta is van a listán. De a maga papírjai annyira ziláltak, mintha a jégesőn szárogatták volna őket. Lenne ehhez hozzáfűznivalója?

– Ez engem igazán meglep. Tulajdonképpen nem is tudtam, hogy léteznek bármiféle papírjaim. Azonban ha még egyszer szíveskedne gyufát gyújtani, hogy megnézzem!

– Miért? Mit kellene látnom?

– Igazság szerint semmit. Csak örülhetek annak, hogy ilyen magas véleményre jutott velem kapcsolatban. Még ha azt is megtudhatnám, hogy valójában mi is a nevem...

– Nem tudja, hogy hívják?

– Én nem, de magának most már tudnia kell, és meg kell hogy mondja nekem is, mert velem még senki sem közölte.

Erre ismét elővette a gyufáját, körülményesen lámpát gyújtott, és átkevert az asztal másik oldalára, ahol valóban öreg papírlapok álltak, akár valami költemény: – Maga Boros Kázmér – olvasta. – Nem Boros Kázmér a neve?

– Kázmér?! Isten ments! – kacagtam, ahogy a számon kifért.

(Folytatjuk)

Sáfrány Imre: Kalapis Zoltán portréja, olaj, 1952

KÉRDÉSEK ÉS VÁLASZOK

A NYUGTALANÍTÓ HARMÓNIA FELÉ

In memoriam Sziveri János
(1954–1990)

TOLDI ÉVA

A szavak mérnökeként indult. Bár első verseskötetében, a *Szabad gyakorlatok*ban még inkább a mérnök van előtérben, az ő láthatatlan keze húzza meg a transzcendens motívumok között a rejtett erővonalakat, időtlen időben és elvont térben kerengenek alakzatok, szigorúan lehatárolt mértani formák, mesterséges fényforrások, s expresszív töltésű szimbólumai, a narancsok is „a horizontálisok és vertikálisok”, a „haránt vonalak”, „szorító párhuzamosok és egyenesek” koordinátarendszerében találják meg helyüket. Nem kevesebbre: a létezés megnevezésére törekszik már ekkor is, maga mondja, versében: „A lét ingája feszül így a repedésben.” A szikár, fegyelmezett, díszeitől tudatosan megfosztott versbeszéd azonban egy istentől és embertől idegen világot idéz meg, amely – egyedül lehetséges módon – objektivációkban nyilvánulhat meg, s ez a külső, tárgyiasított rálátás erősödik fel Vasko Popa kavicsainak szilárdságával és Pilinszky János kozmikus szenvedésével.

A *Hidegpróbában* a mintha-lét lép a transzcendenciák helyébe. „Nem azért így, mintha másképp lehetetlen volna” – olvashatjuk a kötet mottójaként, s az esetlegesség, a támponthiány, a *között* állapot, a szilárd fogódzók nélküli lét-helyzet nyer benne kifejezési formát, külső és belső világ látszólag egymástól teljesen függetlenül gravitál. „Ez az én életem. (...) Most éppen semmi sem történik” – panaszozza fel Valami más című versében, s még a költészet sem szilárdabb, határozottabb pont, hanem „a különböző lehetőségek vizsgálata”, amely a „Ha akarom vagyok, ha akarom nem” szélsőségei között definiálódik. De a „Néhány tendenciózus selejt, rideg türemlés” világába beszüremlenek lassanként az evilági evidenciák: „Kajla krumplihéj, kartonkés, kanál”, az életnek azok az apró, jelentéktelen tárgyai, melyek banalitására, trivialitására döbbenenek rá minduntalan, s megfogalmazást nyer az is – legpregnansabban talán a Nyolc sor című vers lábjegyzetében: „vö. a M. Sz. 1978. dec. 17-i számában közölt és kötetünk 31-ik oldalán megtalálható nyolc soros szöveggel, hogy ld. miként győzedelmeskedik a realitás kényszere a felelőtlen optimizmuson” –,

mi lehet az, mi eltakarja szemünk elől a világot a maga valódiságában: a felelőtlenül optimista szövegekben való megnyilvánulás. A hamislét, a látszatlét pedig lassan, de módszeresen szövi hurkait, melyek egyre szűkülő köréből az ellenállás az egyedüli kivezető út.

S ami a *Hidegpróbában* még csak jelzésszerű, időnkénti hadakozás, a *Dialok* és a *Szájbarágás* minden szövegét alapjaiban áthatja. Úgy is mondhatnánk: az „ellen” költészete, a mindennel szembe forduló ellenállásé. És nemcsak a versvilág szintjén – amely jelentősen módosítja első kötetének tapasztalatait: a világ isten és ember nélkül való, ám ennek isten és ember az okozója –, hanem a vers minden elemében. A szavak mérnöke ezúttal egészen közvetlenül a szavakhoz nyúl, szinte mindegyiket elemeire bontja, tobzódik a világ- és a szóanalízis hevében. Ellenáll a hömpölygő versformának is: szabadvers helyett gyakran balladát, ódát, szonettet ír – vonzza a szilárdnak hitt forma, jellegüket azonban átminősíti. Az óda például nem a magasan szárnyaló gondolatok medre, hanem a legvégletesebben hétköznapi tárgyak és cselekedetek gyűjtömedencéje, s így a versforma az irónia jegyeivel erősödik fel. Korának Tinódi Lantos Sebestyén-i krónikása ekkor már a költő, aki villoni hetykeséggel utasítja el a versírás állandónak hitt szabályait is. Visszahívja a versbe a rímet, a mai magyar költészetben egyedülálló merészséggel, számtalan válfaját próbálja ki, lemerészkedik a kínrimig, szinte a végleteket súrolva, s onnan emelkedik vissza, onnan minősíti át a költészeti értékeket. A rím verseiben csak egyvalami nem lehet: a jó hangzást szolgáló eszköz. A disszonancia, a csörömpölés versbe emelése ez, az elviselhetlenségig fokozott rossz hangzás. Nem a zene, emberfülnek nem való zöreje – korunk tartozéka. S eközben szó- és rímjátékai sem kacagtatóak, inkább sátáni vigyorra ingerlőek, s az életnek is a groteszk színjátéka jelenítődik meg előttünk, az irónia ellene a fegyvere.

Ötödik verseskötetében, a *Mi szél hozott?*-ban újabb nézőpontváltás következik be. Nem korának önként felvállalt dalnoka immár, hanem szükségszerű krónikása, s amiről szól, nem is elsősorban kollektív história, hanem egyéni történelem, az mélyül el, távol ki az egyetemesség, a kozmikuság szintjére a „... miután a *kül* végleg a miénk lett, / birtokunkba kell venni a belsőt is” intenciójával. Az egyszerre „bent s kint”, egyszerre „nélküled s veled” átélését az élet végességének a tudata állítja éles fénybe. S ez az a nézőpont, amely egyetemes távlatokat nyit, létösszegezésre kényszerít. Lehullanak a szerepvállalás szorító páncéljai, megnyílnak a lélek belső csatornáit, felszakadoznak a konfesszió útjai, emlékezésre késztetnek, bevillannak rég elfeledett világok, a gyermekkor motívumai, meghitt képeket hozva létre:

*Néha még mindig eperfa
lombokról álmodom
és készülődöm őket selyem*

*hernyókkal föletetni
árnyékukban húsölök
isten ajándéknapjait lopom
lehet-e a semmittevést
nálamnál jobban szeretni
(Szúnyog és üvegszem)*

A végességtudat azonban nem fullad panaszos kesergésbe, a konfessziót az értelem kordában tartja, a tényközlés szigorát veti ki rá:

*elfolyik az idő akár a homok
maradnak végül az emlékromok
összeomlunk mint vár ha kártya
s befedi szemünket a hályoghártya*

Ebből a perspektívából költészetének legmélyebb ihletőjét, József Attilát is megidézi:

*minek hogy hasztalan perelj
rajtad a sor Attila – emelj
(Memóriajáték J. A.-val)*

A szó sem eszköze többé az ellenállásnak, csak van, kiszolgáltatottan és sebezhetően létezik. A vers többé nem lázadás, „nem más az írás: önvédelem”. S a rím sem furcsa, csúnya dísz többé, az utolsó versekben végzetesen a helyén van, döbbenetes evidencia:

*Túl a kialvatlan égen
nem hat a narkózis. Végem.
(Foggal, körömmel)*

A *Mi szél hozott?* lapjain nagyköltészet nyílik meg előttünk. A költő egyéni sorsa a versben: a mi sorsunk, az ember sorsa. A meglelt arányok, a harmónia sorait olvassuk, amely azonban nem az önfeledtető idillé, sem a fájdalmas jajszóé. Még „legszeplőtelenebb” képei mögött is ott sejlik az elmúlás, az enyészet:

*Bögre tejek
főlé hajló gömbölyű fejek
s az arcokon a maszat
mint vízen a moszat
(Szeplőtelen álmok)*

Megszenvedett, feszültségtől terhes, nyugtalanító harmónia. Tragikusan korai hazatalálás; korán lekerekedett életmű.

Sziveri János a *Hidegpróba* egyik versében azt írta: „Magam metaforája vagyok”, pedig akkor még nem is sejtette, sorsa valóban sok kortársának szemében metaforikussá növekszik, s olyannyira, hogy – Kosztolányi szavaival élve – egyúttal egy időre mindenkitől el is vette a megnemértetség szent jogát. S ha most azt kell állítanunk: Sziveri János meghalt, utolsó verseinek ismeretében biztos tudjuk azt is: a költő él. Versei csak most indulnak az övénel is előreláthatatlanabb, kalandos szép útjukra.

Kiss Júlia: Pihenő nő, bronz, 1976

TÖRÖKÖK A DRÁVASZÖGI NÉPI EMLÉKEZETBEN

L Á B A D I K Á R O L Y

Emlékezzünk régiekről – ekképpen kezdte *Pannónia megvétele*-ről szóló énekét a XVI. században élt krónikaköltőnk, *Csáti Demeter*. Az azóta szállóigévé vált éneksorral, ha napjainkban biztatjuk emlékezésre népünket, meglepő, végességre utaló következtetésre jutunk. Történelmi emlékezete többé-kevésbé igencsak behatárolt, legföljebb a török időkig nyúlik vissza. Ha valamilyen régi esemény, pár száz esztendő, kerül szóba, amit az elbeszélő adatközlő emlékezete már nem tud befogni, bizonyosra vehető, hogy az időmeghatározáskor a török kort hozza szóba. Ha valami nagyon régen történt, az csakis a török időkben lehetett. Nem csoda az efféle behatároltság, hiszen a szájhagyományozódás törvényszerűségével állunk szembe: a szájról szájra terjedő népi alkotások legrégebb jelentős rétege ebből az időszakból maradt fenn, a magyar-török harcok már a XIV. század közepén elkezdődtek, s több emberöltőn keresztül tartottak. A törökök emlegetése ezért sem véletlen, és ezért hagyott sokáig tartó nyomot. Az ezt megelőző történetünk sorsfordulóit már kivesztek a népi emlékezésből. Azokat történelemkönyvek őrzik, többnyire hitelesen.

A *Drávaszög* népének jó oka volt emlékezni a törökre: eleget szenvedett tőle. Településeit nem oltalmazhatta meg pusztításától. Olyan országot mellett laktak, ahol sűrűn vonultak fel török hadak *Mohács* és *Szigetvár* felé nagy csatákra és várostromokra. A túlerővel szemben kilátástalan volt harcot kezdeni, inkább a menekülést, a bujdosást választották. A XV–XVI. századi leírásokból kevés derű olvasható ki erről a vidékről.

A XVI. században például a *Drávaszög* egyik legvirágzóbb települése *Laskó* volt, ám a *Mohács* felé tartó török csapatok és az őket követő martalócok ezt sem kímélték, pusztaságot hagytak maguk után. Erről a követségbe utazó *Verrancsics pécsi* püspök tanúként számolt be:

„Köszeg után Vörösmart és Laskó mezővárosok mellett hajóztunk el. Ó jó isten, mily szomorúnak látszott nekünk mindenütt a legjobb és legeredményesebb vidék; mily elhagyottak, míveletlenek, szántóföldek és szőlők tuské-

vel mennyire elborítvák, mily kevés a marha és mily számos a pusztaság. Hajónk rácz kormányosa beszélé, hogy míg magyar parancsolt itt, egy-egy faluban annyi volt a földműves, mennyi most harmincban is alig találhatik. És mit mondjunk ama földült falvakról, melyeknek jelenleg még nevük sincsenek már fönn” (*Lábadí* 1984. 11.).

A küldöttség másik tagja, Hans *Dernschwam*, magyarosan *Dernschwam* János is vezetett úti feljegyzéseket. Szomorúságból ő is eleget látott:

„Eszék után kezdődik az Alsó-Baranyának nevezett Comitatus Baraniensis. Szép, kiterjedt, de kevésé megművelt borvidék. Az itteni bor jobb Konstantinápoly minden boránál.

Július 30-án indultunk el Eszékről. Akkor kompon keltünk át a Dráván, amelyen három kocsi is elfér. Egy Laskó nevű faluig utaztunk; utunk két-három mérföld hosszú volt.

Eleinte teljesen elvadult tájon haladtunk keresztül, melyet olyannyira elborított a magasra nőtt fű, hogy benne akár néhány száz ember is észrevétlen maradna. Így aztán a hajdúk és martalócok rajtaütésétől tartva vonultunk keresztül a vidéken.

Laskóig néhány sivár falun át vagy ilyenek mellett vezetett utunk, mint például Kopács és Daróc; mindenütt elhagyott, fölperzselt templomokat láttunk.” (*Tardy* 1982. 35–36.)

Az elpusztult települések lakói dacosak lehettek, hiszen lerombolt házaikat újból felépítették, falujukat rendbe hozták. A *Verancsics* szolgálatában álló *Pigafetti* Márk Antal az 1567. évi *konstantinápolyi* követjárás alkalmával átutazott ugyanezen a vidéken, s ezt tartotta érdemesnek leírni: Laskó „házaik gyönyörűek, de igen kicsiny az ajtó rajta, nehogy a török azon lóháton bemehesen és lovával ott megtelepedjék, lakói lutheránusok, igen műveltek, két tanítójuk és igen jó iskoláik vannak, a törökökkel igen jól megvannak, és nem bánják, hogy Szigetvár is elesett, mert annak katonái sokat sanyargatták őket” (*Matković* 1902. 48–49.). Szomorú idők lehettek, amikor már a sajátjaitól is félni kellett a szegényembernek.

A törökök jelenlétére néhány máig élő földrajzi név utal. A *Hegyalján* kanyargó *Török út* is azt a helyet jelöli, amerre a török csapatok felvonultak.¹ *Rácz* Pál református lelkész 1865. április 10-én keltezett kitöltött kérdőívében, amit *Pesty* Frigyesnek küldött el, a *Karócza* tavacska nevét török maradványnak vélte. Fekete vizet jelent (*Pesty* 1865.). Egy eddig sohasem idézett másik, XIX. század közepéről származó adat is azt tanúsítja, hogy a török kor maradványaira sokáig emlékeztek. *Téby* Zsigmond református lelkész Kopácsról ugyancsak *Pesty* Frigyesnek küldött válaszában „Kaszállókat” sorol fel a „3ik, 4ik és 5ik híd tájéká”-ról: „Ezen helyeken jelenleg is található a földből kiálló

¹ Vö. *Penavin* 1971

kőkeménységű hídlábak, népmonda szerint ezen lábak azon hídnak maradványai volnának, melyet Szolimán, midőn Szigetvár ostromára indult Eszékktől a mocsárokon át, némelyek állítása szerint Dárdáig, mások szerint pedig a már fentebb is érintett Szigetfaluig, építetett” (*Pesty* 1865.). *Téby* Zsigmond a *Faluhelyi rét* meghatározásakor is tudott török nyomokról: „Faluhelyi rét (...) faluhely szántóföldek tőzsomszédságában fekszik, hajdan mocsár, jelenleg szántóföld, itt ezelőtt néhány évvel sok embercsontokat, lópatkókat és *török pénz*t (kiemelés: *L. K.*), úgyszinte aranyat is találtak” (*Pesty* 1865.).

A *vörösmarti Papszernél* a löszoldalba vájt öt-hat tisztázatlan rendeltetésű üregnek *török lik*² a neve.

Nemcsak törökös földrajzi nevek fordulnak elő, hanem személynévként is felbukkan e nemzetnél³. A *drávaszögi* elpusztult település, *Danócz* lakói között egy 1613. évi defter *Török* István nevű polgárt említ (*Káldy-Nagy* 1960)⁴.

A családnév továbbéléséről a *kopácsi* eklézsia anyakönyve szintén tanúskodik. Az 1759. július 24-i bejegyzésben olvasható, hogy *Török* Mihály fia meghalt. Egy 1760. augusztus 12-i másik beírás újszülöttről ad hírt: *Török* Andrásnak fia született, János (*Anyakönyv* 1759–1850. 151.).

A múlt századi *csúzai* népdal elhagyott szeretőjének neve ugyancsak *Török*:

Baracz' fának fehér apró virága,
Török fírer⁵ tűzött ajjú subája.
Egész éjjel húztam én aszt magamra,
Bodros szoknyám mégis ki vót alúla.

Gajnok Jucza koszorús új szoknyája,
Hapot ver az a csúzai úcczába.
Kék pántlika libeg-lobog utánna,
Török fírer szíve nagy fájdalmára.

Fírer úrnak fáj-e még a szíve?
Hogy elhatta kedves szeretője?
Hogyne fájna, mikor maj meg hasad!
Kék jáczintus bimbó nekü marad.

(*Demjén* 1888. 48.)

A múlt században a kis növésű, törpe illetőnek *török embör* volt a neve. Ezzel minősítették az alacsony termetű, széles arcú, barna hajú és szemű, vala-

² Lyuk

³ *Kálmán* 1969. 74. úgy véli, hogy a *Török* név ragadványnév, mivel a törökök vallási és művelődési okokból ritkán keveredtek a magyarsággal. A név egyértelműen XV–XVI. századi eredetű.

⁴ Idézi *Baranyai* 1977. 104. is

⁵ Tájszó, jelentése: szakaszvezető

mint kiálló orrú turanid típusúakat. A kis termetű lovat ugyancsak *török lónak* nevezték.⁶

A használati eszközök között is akadt törökös: a hosszú szárú kupak nélküli csibuk neve *török pipa*⁷ volt.

A *drávaszögi* parasztkertek szép virágának, a *törökszegfű*nek a neve ugyancsak utal származási helyére.

*Török szőlő*nek ismerik a vörösbort adó kadarkát, amely éppen a hódoltság idején terjedt el nagyobb területeken.

A folklór alkotások közül legjobb megőrzőnek a gyermekkor költészete és játéka bizonyultak. Magukba itták az évszázadok eseményeit, s furcsa, a mai fül számára sokszor összefüggéstelen, funkció nélküli formájuk ellenére egyfajta krónikák lettek belőlük.

Még napjainkban is minden nehézség nélkül gyűjthető ez a mondóka:

Gólya, gólya, gilice
Látom, lábad véröske,
Török gyerök vágta,
Magyar gyerök gyógyította
Sípbal, dobbal, nádi hegedűvel.⁸

A két ellentétes cselekedet, a vágta-gyógyította jól minősíti a gonosz szereplőt, a török gyereket és a jót, a magyart. A gyermekversnek két rétege van: a mágikus cselekmények végzésekor használt dob a sámánizmus attribútuma az ősi, míg a török emlegetése XV–XVI. századi lehet, s azt bizonyítja, hogy amikor született, nem volt idegen a távoli hitvilági képzet összepárosítása egy újabb kori veszedelemmel, a török terjeszkedéssel.

A szakirodalomban eddig nem sikerült meglelni egy másik, *Kopácson* gyűjtött versike párhuzamát:

Gyerök⁹, gyeretök,
Rontsunk el a gátat!
Gyűnnek a törökök,
Szabik a gatyákat!¹⁰

A jó emlékezőtehetséggel megáldott adatközlőm szülikéjétől, azaz nagymamától tanulta. Hozzávetőlegesen százéves az adat, az 1800-as évek második

⁶ *Demjén* 1889. 429. adata

⁷ L. a 6. jegyzetet!

⁸ A gyermekverset *Kopácson* gyűjtöttem 1988-ban. Elmondta Pozsár István (1923)

⁹ Gyerekek

¹⁰ L. a 8. jegyzetet!

felében született nagyanyától származik, aki ugyancsak öreg szüleitől sajátította el.

A négy soros, hat szótagos (az első sor a gyerekek tájszóval, gyerkök-kel való felcserélése révén öt szótagossá vált) mondóka, akár a vészharang konduktálása, olyan lehetett: figyelmeztetés a közelgő török veszélyre. A védekezésre való utalás is megtalálható benne: el kell rontani a gátat, ami feltehetően a településre vezető utat védte, s ha ezt megtették, a víz elvágta az ellenség útját.

Kopácsot emberemlékezet óta vizek vették körül. Olyan helyen épült, ahol a nádasok és a víztenger úgyszólván körülölelte, s ez a fekvés lehetővé teszi azt a feltételezést megkockáztatni, hogy esetleg a mondóka egy XVI. századi helyi, *kopácsi* óvó-figyelmeztető szöveget őriz tovább. Ezt a település története sem zárja ki. *Baranyai* Júlia még azt feltételezte, hogy a török defterek azért nem említik *Kopács* nevét, mert lakói elmenekültek az ortalmat nyújtó nádasok közé (*Baranyai* 1977. 101.). Azóta a kutatás tisztázta, hogy amiatt maradt ki a lajstromból, mert kiváltságolt alapítványi „vakuf” birtok volt, s Kászim pasa javait gyarapította (*Tímár* 1987–88. 243.). A korábbi hiedelemmel szemben az is bebizonyosodott az összeírások vezetéknevanyagának egybevetésekor, hogy a feltételezettnél kisebb volt a magyar falvak népességének a kicserélődése. Egy szóval ennek következtében a helyi hagyományok tovább öröklődhettek, s az átadás többé-kevésbé folytonos lehetett.

Századunk harmincas éveiben a hajdani veszélyre figyelmeztető versike már játékba hívó mondókává szelídült. Akkor mondogatták a gyerekek, ha társait játszani hívták.

A *Drávaszög* gyerekei két olyan kiszámolót – amely arra szolgál, hogy a bújócskánál a hunyót kijelöljék – ismernek, amiben még emlegetik a törököt:

Görögdinnye, török tők,
Szerda után csütörtök.
Török, görög hõmbõrõg,
Egy zsák diót megtörök.
Csõrgõ-bõrgõ mogyoró,
Te leszel most a fogó.¹¹

Hogy milyen is a *török tők*, az nem derül ki. Feltehetően az alliteráció hívta elő e szavakat.

A másik kiszámoló még egy hajdani történet, mese nagyon megkopott formáját is megőrizte a becsületes török feleségéről. Nagyon homályos kapcsolat gyanítható azzal a mesével, amelyben a szegény asszony ügyes kakasától hiába veszi el a korlátlan hatalmú török császár a szemétdombon meglelt gyémánt

¹¹ Gyűjtötte *Lábadiné* 1989. 97.

félkrajcárt, végül póruljár, győz az igazság: a bugyogóba eresztett méhek a törököt kiűzik a világból:

Sárga lábú kiskakas
Kilépett a gyepre,
Becsületes töröknek
Jön a felesége.
Inc-pinc, palavinc,
Te vagy odakint.¹²

Az állatok játékos bemutatására szerkesztett mondókák között ugyancsak felbukkan a török kövér basa képében:

Haragszik a kacsá,
Mert alacsony a hasa.
Nem lehet olyan fess,
Mint a török basa.¹³

A basák, a török méltóságok a gyerekcsajtól megkapják a magukét:

Török basa,
Nagy a hasa,
Ki nem hiszi,
Tapogassa.¹⁴

A csúfolóval kövér társaikat gúnyolják a gyerekek.

Laskón még pár évtizeddel ezelőtt is a rossz gyereket azzal ijesztgették, hogy „*elvisz a török*”¹⁵.

Többnyire iskolás hatásra terjedt el a *török baba* készítése (*Lábadiné* 1984. 17.). Gyapjúfonal volt az alapanyaga: a tenyérre többször rácsavarták a fonalat. Az így keletkezett csomó alsó részét elköttették, s úgy láttak hozzá a testrészek kialakításához. Dió nagyságú részt kötöttek össze legelőször, az lett a feje. A kéznek való fonalakat elkülönítették a többitől, s az alját szintén összekötötték. A derék alatt a szálakat kétfelé osztották a lábnak, s szintén összefogták a végét. Szegen függött szobadíszként. *Erdélyben* ezt a játékot bojtuba néven ismerik (*Gazda* 1980. 262–263.). A *Drávaszögben* a baba zömök, bugyogós lába, nagy hasa inkább a törököt juttatta az eszébe az elnevezőinek.

¹²Gyűjtötte *Lábadiné* 1989. 99.

¹³L. a 11. jegyzetet, 46. l.!

¹⁴L. a 11. jegyzetet, 76. l.!

¹⁵Lábadiné Kedves Klára gyűjtése 1988-ból

Páratlanul értékes epikus alkotás szintén tartalmaz utalásokat a törökre. „Török tsászárnak szép leányáról” címmel a *kopácsi Csöbrös István*, a legrégebb magyar kézíratos katonakönyv írója örökítette ránk a *Császár tömlöceből szabadult úrfiak* históriás balladát. *Szilágyi és Hajmási* címmel is ismerjük¹⁶. Igazából nem tekinthető népballadának, mégis a műfaj között a helye a verses históriának, éppen elterjedési módja révén kerülhet oda. A balladában a „szerelmi háromszög” problémája a fő mondanivaló. Ennek a háromszögnek a két csúcán két magyar úrfi, a harmadikon pedig a török császár leánya áll, aki kiszabadítja a magyar rabokat, sőt velük együtt távozik, mivel „Szép termetire az szilágyinak felgerjedet vala”. A szerencsés és kalandos megmenekülés végén az úrfiak megvívják a leányért. A XVI. századi *Szilágyi és Hajmási* verses história szerzőjét nem ismerjük, *Szendrei Névtelenként* emlegetjük, s szövege negyed évezreden át minden bizonytalansággal füzetről füzetre öröklődött, s így került *Csöbrös István* katonakönyvébe is. Perdöntő a jelentősége, hisz többek között bizonyítja, hogy míg a délszláv szomszédoknál a rabtartó fogságból való menekülés és a császár lányaért vívott párbaj két szálon futott, a magyarban a *kopácsi* változat tanúsága szerint az irodalmi és népköltészeti szövegekben végleg létrejön az egyesülés.

A *kopácsi* változathoz nem, de máshonnan tudjuk, hogy szülőlopásért kerültek tömlöcbe a magyar úrfiak. Nagy volt a meglepetés, amikor 1981-ben *Katona Imre* a nevezetes *kopácsi* mesemondó, *Tyúkos Horvát Antal* leányát, Máriát faggatta, s az a négyszáz éves történetet egy monda keretében adta elő:

„Túlvan vót egy tábla szöllő, a török basáé. Amikor érésbe vót, naprú napra fogyott a termés. Éccör aszondta a basa, hogyha valaki megfogi azokat, akik a szöllőt lopik, azt nagyon megjutalmazza! Mit ad isten, a Csöbrösök újra elmöntek szöllőt lopni, de azt nem vötték észre, hogy likas a csöbör. Belerakták a szöllőt. Ahogy möntek vissza, lassikán elszórták a szöllőt. Láti a török, hogy egy nagy csomó szöllő mögén hiányzik, elkezdték ezök keresni. Möglátták az elhullajtott szömekeket, ahogy vitték az uton. Ezön a nyomon odaértek a gunyhóhon. Ott vót a sok lopott szöllő! Elbújtak a törökök. Éccör gyünnek ám a tolvajok, hogy majd vizsik be a szöllőt, de ott rajtuk ütöttek a törökök, és elfogták őket. Mögkötözték, áristomba dugták őket” (*Katona* 1984. 25.).

Igazából a népmondákban őrződött meg legjobban a nagy ellenség emléke. A történeti mondaanyagban három nagyobb csoport különül el (a gyűjtés kiadásra vár, ebből valók a mutatványok, példák). A *törökök emlékezete* csoportba elsősorban azok a szövegek sorolhatók, amelyek bizonyos vonásokat, külső és belső jellegzetességeket, viselkedési vélt vagy valódi szokásokat őriztek meg a törökökről, s nem ritkán a tatárokról, mivel a *Drávaszög* népének emlékezete is egybemosta a törökök és tatárok cselekedeteit.¹⁷ A csoportra jellemzőek az alábbi szövegek:

¹⁶ Bővebben 1. *Katona-Lábad* 1980. 51–65.

¹⁷ Ezt már jóval előbb észrevette és meg is fogalmazta *Szendrey* 1926. 29–35.

„Szegény anyám meséte a kutyafejű tatárokrul. Érabolták az asszonyokat. Álarcot viseltek, kutyadíszú álarcokat. Nagyon félték tőlük” (Ferenczi 1978–1979. 194.).

„A törökök éfogdosták az embereket. Dógoztattak velük, amit bírtak. Kikémlelték a családokat, és ahun szép nő vót, érabolták. A két vállukon kenderzsineget húztak át a bürön, és úgy kötötték egymáshoz a rabokat” (Ferenczi 1978–1979. 194–195.).

„Jöttek a kutyafejű tatárok, kínozták az embereket. Mindenki émenekült előlek. Valahogy maradt otthon egy és ezt az embert megfogták a tatárok. Mihók Mózesnek hitták. Rátették a tüzes bográcsot a hasára, elevenen égették.

Lámpásokat este nem vót szabad égetni. Mikó esteledett, mindenki pucolt be az erdőbe, nádasba. E mind erdőség vót itt körül, az egész határ. De van egy út, egészen Mohácsig visz, a Csete-völgy. Egészen a siklósi határig” (Ferenczi 1978–1979. 195.).

A török örökség csoporthoz kötődik a legtöbb monda. Ezen belül a *földrajzi nevek* nagy bőséggel őrzik az emléket:

„A kopácsi részbe van egy rész, Gyilkosér a neve. A török sokáig uralkodott itten. Abból az időből maradt ez a név” (Ferenczi 1978–1979. 196.).

„Arról lett elnevezve (Várdaróc L. K.), hogy Csere dombján volt egy török vár, és erről kapta a nevé” (Lábadí 1973. 236.).

A laskói Csete völgyét is összefüggésbe hozzák a törökkel:

„Így mondták az öregek: Valamikor régön leesött az égrű egy csillag (ami nem más lehetött, mint egy meteorkű). Ez a csillag úgy beléfúródott a földbe, hogy égy feneketlen kút lett a hején. Nyáron a legnagyobb szárazságba is tele vót vízzel. Valamikor régön egy kis maroknyi magyar vitézseregöt Észak-Magyarországbú egy tizennyolc éves ifjú kirájfi vezetött. Ezök a törökök ellen hadakoztak. Így történt egyször, hogy egészen a Drávaig kergették a törököket. Onnan visszafordúva fáradtan gyűttek a laskói határon át. Csete János, az ifjú magyar kirájfi ugrott lē elsőnek a lovárú. A csillag átalakút kútná megállt magát fölfrissíteni és a lovát megitatni. Így kapta ez a kút a nevé. Rövid idő múlva Csete János tovább indút a vitézeivel. De nem jutottak messzire, mer a törökök hátbatámadták őket. A mai nyerges pusztá alatt vót égy nagy csatatér. Ottan mind elpusztútak a magyarok” (Lábadiné 1983. 226.).

Az *épitmények* közül elsősorban utak, templomok, titkos pincék, alagutak épitését tulajdonítják a Porta katonáinak:

„Van itt egy hegyerinc, ide 2 km. Végigvonul Pélmonostortul a Dunántúlra. Kb. harminc km hosszú. Ez a Török-út. Olyan magaslati nyúlvány, maradvány a neve a török-időből. Ezeken a hegyeken különböző dűlőelnevezések vannak: Nagy-hegy, Világos-vár és Seregés. A Nagy-hegy arrul nevezetes, hogy ott vótak a török nagyurak sátrai. A Világos-vár közében, a falunk fölötti hegyen van. Török vár vót ott. Világosra vót meszelve. Azt

mondják, hogy a szultán vára vót. Seregésen táborozott a török sereg” (*Ferenczi* 1978-1979. 202.)

„Ezt a szőlősi templomot a törökök építették. Úgy hallottam, hogy a dályoki templomot is. Ennek a templomnak az északi ódalát sohasem meszelték be azért, hogy emlékezetes legyen, mer a törökök építették” (*Ferenczi* 1978-1979. 203.).

„A templom alól vezetett egy pince-alagút. A török időből maradt. Valami vót ott, mer sok csontvázat tanáltak. Olyan 10–12 éves vótam, mikor ez a paplak épült. Ha jól tudom, az ipam is gondnok vót meg Angyal Imre bácsi. Ők emlegették.

Mikor a régi paplakot szétbontották, akkor annyi csontot tanáltak ott, hogy az borzasztó! Vinci vót a tiszteletes. Vót öt lánya, és a lányok emberi koponyákba ültették a muskátlit.

Ide, a mi irányunkba, a déli végét bontották el. Találtak egy bóthajtást. Olyan vót, mint egy rendes pince. Azt kibontották. Benne találtak egy méteres nagyságú követ. Úgy nézett ki, mint améket elfürészelték. Mint gyerekik sokat ugráltunk rajta. Emlékszem, annyi csontot tanáltak ott!” (*Ferenczi* 1978-1979. 203.).

„Úgy hallottam az öregektől, hogy ezt a templomot a törökök építették. Alatta van egy lik¹⁸. A török időbe nyúlik az eredete. Próbáltam mán abba bemenni, de elalszik benne a lámpa.

Úgy hallottam, hogy a bellyei vár alatt is vót lik. Aszonták, hogy Pécsig vezet. A bellyei várat is a törökök építették. Az itteni templom alatt azért keresték a likat, mer asz gondolták, hogy arany van ott. Mer sírokat hittek benne” (*Ferenczi* 1978–1979. 203.).

„Cseredombját körülbelül ötszáz évvel ezelőtt a török uralma foglalta el. A törökök egy kört alakítottak, és törökülésbe ültek le pihenni. Pihenés közben észrevették, hogy a bakkancsuk homokkal telt meg. Mindenki kiöntötte a saját bakancsából a homokot, így egy domb alakult ki. Pár évvel utána, amikor a törökök elhagyták ezt a területet, és még mindig nem volt pénze az embereknek, oda jártak cserélni. Sok mindent cseréltek sok mindenért. Ezért nevezték el ezt a területet Csere dombjának.”¹⁹

Nem véletlen, hogy éppen a földben rejlő kincsek gyújtották fel legjobban népünk képzeletvilágát. Települései olyan helyeken épültek fel, ahol már ezer évvel ezelőtt is emberek laktak s építkeztek. Az ekék még ma is cserepeket, római téglákat, pénzleteket fordítanak ki a földből. Csoda-e, ha titkos török kincsekről regéltek? A legtöbb mondásban a menekülő kőkecskébe rejtették, s

¹⁸ Lyuk

¹⁹ Elmonda Dergec Zoltán (1943) Várdarócon 1988-ban

hosszú idő elteltével tértek vissza érte. A helyiek csak akkor lepődtek meg, amikor a török férfi felnyitotta a kecske testét:

„Az t hallottam, hogy vót erre egy kőbül faragott kecske-forma. Ott hányolódott a határba itt is, ott is. Mikó száraz vót a föld, akkó rátötték a fogasra súlynak. Sok éven köröszkül egyik földrül a másikra került. De olyan kermény vót ez a kő, hogy nem törött el.

Egy alkalommal gyütt egy idegeny embör a kösségbe. Érdeklődött, hogy nem láttak-e egy ilyen kőbül faragott alakot. Monták a népek, hogy igön, láttak. Mögmutatták, hun van. Kint a határba megtanálja. Mög is tanálta. Valami rugó álta kinyilott ez a kecske. Tele vót arannyal. Akkó bámulták a népök, hogy milyen számárságot csináltak, hogy nem törték széjjel” (*Ferenczi* 1978–1979. 207.).

A török elleni harc emlékeiből, azaz a felosztás szerinti harmadik csoportból, is bőségesen jutott a mondákba:

„A Kirájkutat onnan neveztek el, hogy vót egy kút, ez adta a legjobb vizet. Egyszer a kiráj üldözte a törököket. Elüldözte őket a Dráva fojójig, és ott a kiráj visszafordút. A törökök társútak a többi törökökkel. A kiráj megállt a kútnál, és vizet ivott. Közbe a törökök körüvették őket. A kirajt és a katonákat mind megölték. A törökök betemették azután a kutat” (*Lábadiné* 1983. 226–227.).

„Izsépen, Mohács felé, ottan van egy templom. Pétertemplomnak hívják. Sokac község ez az Izsép. Ottan a magyar huszárok mögforgatták a lovak patkóját. A törökök úgy gondolták, hogy emöntek Magyarország felé. Közbe a magyarok meg itt maradtak a hegyódalba. Hátba támadták a törököket, és mind belefűjtogatták az izsépi Dunába” (*Ferenczi* 1978–1979. 201.).

A népmondák azt erősítik meg, hogy a *Drávaszög* lakói elsősorban azokat az eseményeket őrizték meg kiszínezve, fikciókkal megtűzdelve, etimologizálva, amelyek a hódoltság idején szülőföldjükön történtek. A századok során a fantázia győzedelmeskedett, ám az igazságok, a megalapozottság nem veszett ki teljesen ezekből a történetekből. Ha csirájában is, de meglehető bennük, ha lefejtjük róla a rászövött hiedelmeket, a képzelet játékait. Különben is ezek a költészettel is dúsitott szövegek, történetek elfonnyadnának a történelem tápláló forrása nélkül.

Alig akad olyan népköltészeti műfaj, amelyik valamilyen formában ne tartalmazna utalást az oszmán-török megszállásra. Ez alól a legrövidebb kisepikai prózaműfajok sem kivételek. Egy 1858-as adat (*Ács* 1858. 48–51.) arról tanúskodik, hogy a *Drávaszögben* is járta a *Mi hír Budában, török várában?* szólás. Mi újság felétek? – jelentéssel használták. Az a felelet illett rá, hogy német van a várában, vagy török a várban, esetleg békesség a várban (Vö. *O. Nagy* 1976. 106.). Ha valakitől afelől érdeklődnek, miért siet annyira, még ma is az a vá-

lasza: *Hajt a török*²⁰. A sokat dohányzóra mondják: *Füstöl, mint a török* vagy *Pipál, mint a török* (Lábadi 1986. 209.). Egy kiszámítandó találósban szintén felbukkan a török: *Szerb húsz, öt cseh, öt török, öt görög hány ember?* – kérdezik egymástól. A válasz rá: 35 (Lábadi 1982. 51.).

A népszokásokban a farsangi alakoskodók között főleg az *Alfalukban*²¹ tűnek fel a török basák és a háremhölgyek. A lakodalmas maszkák, alakoskodók között is felbukkan a turbános, nagy hasú török basa. A báméskodókat ijeszteti, de senki sem fél tőle, inkább nevetik kitömött nagy hasát. *Ujváry* Zoltán, az alakoskodó figurák legjobb tanulmányozója úgy véli, hogy „A török megjelenítése a dramatikus népszokásokban a török hódoltság idejének, a magyar nép múltjának csak egyfajta, sajátos tükröződése a népi kultúra egészében (*Ujváry* 1983. 228.).

Azon a területen – amelyet elismerésként, ajándékként a törökverő Savoyai Jenő kapott meg –, a *Drávaszög* népköltészetében a magyar–török hiedelmek emlékei, a törökvilág erősen jelen vannak, több évszázaddal túléltek a hódoltságot. A nagy történelmi megpróbáltatás nem múlt el nyomtalanul, hiszen a *mohácsi* csata után nemcsak a magyarság, hanem *Európa* több népének sorsa is megváltozott, s a vízváltástók emlékét nehezen lehet elfelejteni. A megőrzéséhez nem kis mértékben járult hozzá továbbá, hogy a hódoltsági harcok olyan fordulatot, cselekményes epizódokat kínáltak, amikből a népi teremtő képzelet csodálatos történeteket szöhetett. Olyanokat, amikre mindenki szívesen figyelt, hiszen a hallgatóság nagy része sejtette a szerencsés megoldást. A török alakját az áttekintett műfajok úgy mutatják be, akitől félni kell. Ez a félelem a legtöbb esetben azonban merészséggé, törököt kergető indulattá alakul át. Végezetül a nép igazságot szolgáltat: a gyermekijesztők félelmetes figurájából a farsangi és lakodalmas dramatikus játékokban a maszkák között már csak nagy hasú török basaként jelenik meg, akitől senki se fél, inkább a gúny célpontja lesz. Nevetnek rajta.

IRODALOM

Anyakönyv

1759–1850. A kopácsi evang. refor. egyház anyakönyve születtek, a megholtak és házasságokról

Baranyai Júlia

1977. Vízbe vesző nyomokon. 2., bőv. kiadás. Forum, Újvidék

Demjén Kálmán

1888. Népdalok. Magyar Nyelvőr, XVII.

1889. Tájszók – Baranya megyeiek. Magyar Nyelvőr, XVIII.

²⁰ Elmondta Lakatosné Szekeres Ilona (1930) Laskón 1988-ban

²¹ Laskó, Várdaróc, Kopács

- Ferenczi Imre*
1978–1979. Jugoszláviai magyar hiedelmek, népmondák a törökről és tatárokról. In *Néprajz és Nyelvtudomány*, Szeged, 181–224.
- Gazda Klára*
1980. Gyermekvilág Esztelneken. Kriterion Könyvkiadó, Bukarest
- Káldy-Nagy Gyula*
1960. Baranya megye XVI. századi török adóösszeírásai. A Magyar Nyelvtudományi Társaság kiadványai. 103. sz. Budapest
- Kálmán Béla*
1969. A nevek világa. Gondolat Kiadó, Budapest
- Katona Imre*
1984. Török rabság két fürt szőlőért. Szilágyi és Hajmási fogságba esésének története egy kopácsi mondában. *Magyar Képes Újság*, XXXIII. évf. 14. sz., 25. l.
- Katona Imre–Lábadi Károly*
1980. Erdők, mezők, vad ligetek. Drávaszögi magyar népballadák. Forum, Újvidék
- Lábadi Károly*
1973. Várdaróc földrajzi nevei. In *Tanulmányok. Az Újvidéki Bölcsészettudományi Kar Magyar Tanszékének kiadványa, Újvidék*
1982. Hold letette, Nap felkapta. Drávaszögi magyar találósok. *Magyar Képes Újság, Eszék*
1984. Laskaika. 2., bőv. kiadás. Horvátországi Magyarok Szövetsége, Eszék–Laskó
1986. Ahogy rakod tüzed. Drávaszögi magyar proverbiumok. Horvátországi Magyarok Szövetsége, Eszék
- Lábadiné Kedves Klára*
1983. Laskó földrajzi nevei. In *Horvátországi Magyarok Szövetsége Évkönyv 5. Eszék, 222–235. l.*
1989. Gyíngyet-gyöngyöt asszonyának. Drávaszögi (alfalusi) népi mondókák és gyermekjátékok. Horvátországi Magyarok Szövetsége, Eszék
- Matković, Péter*
1902. Putopis Marka Antuna Pigafette... u Carigrad od god. 1576. Starine (Zagreb), XXII. 1890., 186. l.
Fordítása: Margalits Ede: Horvát történelmi repertórium II. Budapest, 48–49. l.
- O. Nagy Gábor*
1976. Magyar szólások és közmondások. 2. kiad. Gondolat, Budapest
- Penavin Olga*
1971. Néhány baranyai, drávaszögi község földrajzinév készlete (különnyomat). In az *Újvidéki Bölcsészeti Kar Évkönyve*, XIV/2. évf. 1–14. l.

- Pesty Frigyes*
1865. Helységnévtár (kézirat). Országos Széchényi Könyvtár Kézirattára, Budapest
- Szendrey Zsigmond*
1926. Történeti mondáink. In Ethnographia, XXVIII. 3. közlemény, 31. lapalji jegyzet
- Tardy Lajos*
1982. Martalócok, haramiak, emberrablók. Hans Dernschwam útijegyzetei a hódoltsági Magyarországról (1555). In Régi feljegyzések Magyarországról, Móra, Budapest
- Timár György*
1987–88. A Duna–Drávaszög népesedéstörténete. In Baranyai Helytörténetírás. A Baranya Megyei Levéltár Évkönyve. Pécs, 343–372. l.
- Ujváry Zoltán*
1983. Játék és maszk. Dramatikus népszokások II. Debrecen

Wanyek Tivadar: Várakozás, olaj, 1980

MAGÁNKÉPTÁRBAN
A VALÓDI ÉS A KÉPZELETBELI

KALAPISZOLTÁN

1944 őszén beiratkoztam az újvidéki tanítóképző első osztályába, de a továbbtanulásból nem lett semmi, elsodorta a háború. Így aztán október derekán még mindig abban a forgalmas, jól menő kiskocsmában voltam csaposlegény, ahová a nyári hónapokra szegődtem.

Kint az utcán már napok óta szakadatlanul kígyózott a menekültek szekérsora, gyalogoszlopa, bent a kocsmá hangulata külsőleg nem sokat változott, zsongás és dohányfüst töltötte meg levegőjét, a törzsvendégek meg az „ejtőernyősök” elvegyülten ittak, ettek, kártyáztak, s csak némelyikük vetett olykor egy-egy gondterhelt pillantást az utcára.

Éppen egy korsó habos sört tettem az egyik állandó vendég asztalára a szokásos tízórai gáblija, a zsírban sült, vagdalt fokhagymával bőségesen meghintett májszelet mellé, amikor betért egy hajlott hátú, baráber külsejű ember, aki rendszerint állva szokta elfogyasztani kétdecijét. Kezében egy nagy, aranykeretes festményt tartott, a színét maga felé fordítva jött felém. „Éladom száz pengőért” – súgta a fülembé. „Szajré” – suhant át az agyamon, de elállt a lélegzetem, s a bizalmatlanságom is léket kapott, amikor a kézjegyet elolvastam: Hagyik. Hiszen ez a gimnáziumi rajztanárom munkája! Tavaly többedmagammal összefutottam vele a Dunaparton. Az állvány mögött állt, s megütközve nézte, hogy a túlsó, a szerémségi parton nagy füstfelhő emelkedik a magasba: az égő Ledinci ideiglenes égi nyoma. „Banditák, elrontották a képemet” – mondta kedvetlenül, s beletörődötten vászonra mázolta az égre kúszó gomolyt.

Füstölgő táj, füstölgő festő – ez a kép jelent meg a szemem előtt, miközben kiszámoltam a kért pénzt a feltehetően valamelyik elhagyott lakás faláról leemelt festményért.

Ez volt az első „szerzeményem”, ezzel alapoztam meg későbbi gyűjteményemet. Persze, akkor nem így fogalmaztam, eszem ágában sem volt, hogy én most valamiféle kollekció keletkezését indítottam el. Egyszerűen boldog vol-

tam, hogy vehettem egy Festményt – rajztanárom vásznát –, s örömmel vittem haza. Otthon anyám elszörnyedt azon, hogy félhavi fizetést adtam egy képért – kétszáz pengő volt a havi bérem –, s csak akkor nyugodott meg némileg, amikor elmondtam neki, hogy a pénz a borralalóából jött össze, a havi fizetés elsején ezúttal is hiánytalanul bekerül a családi költségvetésbe. A békesség azonban nem ült ki az arcára, mert ugye a nem várt pénznek is ezer helye lenne, most meg az ezeregyedikre ment.

A Hagyik-festmény ma is a falon függ, a múltó évek során egyre szaporodó társai nem túrták le onnan. Ez a zöldes és szürke átmenetekben megfestett, szabályos, nyugodt és békés hangulatot árasztó Duna-parti tájkép még azzal is magához láncolt, hogy ismert helyszínt ábrázol. A festő az egyik kültelekről, az akkor még alig lakott Sangháj-telepről nézve örököltette meg a folyót, az uszályokat, a távolabbról kibontakozó város körvonalait, a volt báni palota, a mai végrehajtó tanács épületének tornyával. Itt, ezen a félig-meddig lakatlan partrészen cserkésztem többedmagammal diákkoromban a vasárnap délelőtti nagymise helyett, itt futkároztam a cserjék közt, ugráltam csónakból csónakba, fellopokodtam az uszályokra.

Később kerestem Hagyik István nevét a művészeti könyvekben, de egyikben sem találtam. Nem jegyzik a lexikonok sem, csupán az újvidéki gimnázium értesítője közli hogy „kiállító festőművész, a Nemzeti Szalon alapító tagja” volt. Ez a felismerés – mármint hogy ismeretlen a művészvilágban –, nem volt elég ok, hogy hűtlen legyek hangulatos Duna-partjához.

Hagyik uszályait az emlékezet karvastagságú hajókötelei tartják szilárdan a falon.

*

„Gyere, megfestelek” – mondta szinte szenvtelenül a kezdő Sáfrány Imre 1950 őszén, s mindjárt fogott is egy hokedlit a konyhából, kiülteget a napfényes teraszra, majd bement a festékesdobozért, kihozott egy alig használt papundeklidarabot is, és munkához látott.

„Házinéni, hogy tetszik” – kérdezte már egy fél óra múlva anyámtól, akinél egy hónapos szobában lakott harmadmagával. Választ alighanem nem is várt, hadilábon éltek egymással, az volt a vád ellene, hogy a festékből mindig jut a padlóra, a bútorra, a függönyre is.

Ez a portré lett gyűjteményem második darabja. A leírt esemény jelentéktelen mozzanatai idővel fontos belső tartalmat kaptak: annak a garabonciásnak az emlékéit őrzik, aki az ötvenes évektől kezdve örökösen forgószeleket kevert képzőművészeti életünkben. Ha ma rápillantok ifjúkori önmagamra, nemcsak képmásomat látom, hanem Mestrót is, ahogy festés közben átalakul hunyorgó, motollázó idegdúccá. Kedves ereklyém közé tartozik, bár az a sejtésem, hogy

– ha élne –, nem sokra becsülné ezt a munkáját, esetleg későbbi munkásságának realista előzményeként kezelné. „Öregem, ez nem az igazi” – mondaná, s ha mókás kedvében lenne, akkor hamiskásan még ezt is hozzátenné: „Meg aztán a modell sem volt a legjobb.”

Mondom, ez a portré volt a második. Később a kollekcio gyarapodását már nemcsak a véletlen irányította, hanem a születő igény is, valami újfajta szükséglet. Az a kívánság – így is mondhatnám: az önzéssel határos óhaj –, hogy amit szépek tartok, ami képes újra és újra „feldobni”, az lehetőleg minden időben legyen ott a közelemben, bármikor vethessek rá egy-egy pillantást, töltsse ki életemnek többé-kevésbé üresnek mondható szakaszait is – amikor az egyik szobából átmegegyek a másikba, borotválkozás közben, újságot olvasás után és a délutáni alvás előtt, két tévéműsor között.

Műélvezet házi használatra? Igen, alighanem ez lehet a kis magángyűjtemények funkciója.

*

A gyűjtemény gyarapítása különleges, olykor ügyeskedéssel is járó műveleteket követel meg. Ennek folytán a képvásárlásnak, a képhez való hozzájutásnak csaknem minden formája ezen a mi tájainkon is meghonosodott. Talán csak az aukció nem eresztett mélyebb gyökeret, aki ebben érdekelt, annak Belgrád vagy Budapest felé kell tájékozódnia, esetleg másfelé is.

A gyűjtőnek például minden vasárnap reggel át kell böngésznie az újság apróhirdetés rovatát, ha elmulasztja, könnyen megeshet, mondjuk, hogy elszalaszt egy 15–20 évenként csak egyszer ismétlődő Farkas Béla-pasztellt. Időnként tanácsos felkeresni a régiségboltokat, de a „nejlonpiacot” sem szabad elkerülni, ott legutóbb Hangya-rajzok cseréltek gazdát.

A gyakorlott gyűjtő ismeri a titkos lelőhelyeket, tud néhány címet, ahol az örökösök áruba bocsátották az egykori családi gyűjtemény maradványait. Mélyen hallgat róluk, s ha történetesen kiszemelt valamit, gyorsan hozzáfog a rávaló előteremtéséhez. Gyűjti a dinárokat, újabban a márkákat. Esetleg úgy is, hogy piacra dobja azokat a festményeket, amelyekről le tud mondani, vagy amelyek eredetileg is erre voltak szánva.

A cserepéldányok állandóan forgalomban vannak. Az óvatosság ezek esetében módfelett tanácsos. A csencselés alkalmával – más kifejezést nem is használhatok –, nincs barátság. A szabály az, hogy ki kit úgy ejt át, ahogy tud.

Kiállításra a gyűjtő a legritkább esetben vásárol. Esetleg kinéz magának valamit, s néhány nap múlva felkeresi a művészt műtermében. A közvetítő kizáró, a „hivatalos ár” mellőzendő!

Ezeknek a műteremlátogatásoknak egyébként különös hangulatuk van. Már a helyszín sem mindennapi, de a vendéglátó sem közönséges halandó, inkább

csodabogár. Az embereket leginkább az őszinte tisztelet hajtja oda, de olykor a huncutság is, az eredményes alkudozás reménye.

A festők általában ismerik „kuncsaftjaikat”, tudják, kinek érdemes engedélyt adni. Boško Petrović péterváradai műtermében volt egy sarok, ahol a beprotezsált kispénzű gyűjtők kedvükre válogathattak az élére állított festmények között. Megengedhette magának ezt a luxust, rendkívül termékeny volt, műveit sok változatban készítette el, olykor másolatban, replikában is.

Külön gond a művészi ismerős. Felkeresni vagy nem felkeresni őt vásárlási szándékkal? Hátsó szándékot lát-e majd a látogatásban, alamizsnagyűjtést? Kiss Júlia szobrásznővel egy utcában nőttünk fel, ő a Hunyadi utca négy alatt, én a hatosban. Nem voltunk pajtások, mert engem, a pelyhes állú legénykét, már az idősebb, teltebb lányok érdekeltek, ő pedig nagy szemű, de még vézna kislány volt. Amikor felnőttünk mindketten, meglátogattam műtermében, elbeszélgettünk erről-arról, miközben kinéztem magamnak egy ülő, telt női bronzalakot. Nekem ajándékozta. „Ez jár a szomszédnak” – mondta, s a kezembe nyomta. Pedig az imént arra panaszkodott, hogy munkanélküli. Jól tettem-e, hogy elfogadtam, szabad volt-e? Ez a kérdés azóta is ott ül a testes aszszonyalak mellett a bronzpadon.

A „műkereskedésben” is legjobban a tiszta ügy. 1980 legvégén levelet írtam Wanyek Tivadarnak, s közöltem vele, hogy szívesen vennék tőle képet, amennyiben az ár nem haladná meg a 700–800 ezer régi dinárt. „Ha elfogadja ajánlatomat, kérem, válaszoljon” – tettem hozzá. Nemsokára jött az értesítés: „... szívesen állok rendelkezésére a képvásárlást illetően – írta –, de csak tavasszal lehet róla szó, jelenleg képeim java Brüsszelben van, ott egy önálló kiállításom van.”

Az árat sem hétszáz, sem nyolcszáz ezerben, hanem 750 000-ben állapította meg. „Megfelel?” – kérdezte kissé aggodalmaskodva.

Tavasszal a franciasapkás mester franciás könnyedséggel nyitotta meg műtermének ajtaját, bent pedig a falakon, Fehér Ferenc szavaival élve, a „... bánáti alkonyatok fölfeszített barna denevérjei – a festmények fogadtak”, rajtuk pedig „bölcselelő, szék, korszó, ikon: élet és halál – a megmásíthatatlanság rekvizitumai”.

Két évvel később már 25 000, azaz két és fél millió régi dinár volt egy „márkás” festmény. Ennyiórt lehetett venni az újvidéki Művelődési Központ Kis Képzőművészeti Szalonjában, öthavi részletre. Ez is tiszta sor volt.

A kisszalomban mindig volt valamilyen érdekes kiállítás. Egy ízben Kiskapuk gyűjtőcímmel Zoran Petrović a gazdag oromzatú falusi házokról készített képeit állította ki. Egy fehér, málló falú, zöld zsalugáteres szerémségi ház képét választottam ki magamnak. Csak otthon vettem észre, hogy nincs kiskapuja. Nem hiányzott, de azért megtréfáltam festőjét. „Milyen parasztház az, ahol a nagykapun közlekednek?” – kérdeztem tőle egy néhány soros levélben.

Felvette a fonalat, elmondta, hogy a festő ugyan mindenható a vásznon, de ez esetben győzött a látvány, s így maradt minden úgy, ahogy volt. Mint írja is „nem mert falat bontani”.

Még abban az évben egy Hangya-festményt is vettem!!!

*

Aki csak egy kicsit közelebbről ismerte a megboldogult Hangya Andrást, az már sejti, hogy miért került az előbbi mondat végére a három felkiáltójel. Hangyától, hogy úgy mondjam, rendes úton, semmit sem lehetett vásárolni. Ekkor történt meg először és utoljára, hogy a kisszalomban Hangya-művet árultak! Egyik barátja vitte be, mert be akarta bizonyítani, hogy van érdeklődés iránta, munkái a legmagasabb napi áron találhatnak gazdára. Nem segített ez sem, tőle továbbra is csak rajtaütésszerűen lehetett képet szerezni. Ki kellett lesni, mikor fejez be valamit, s akkor lecsapni rá: egyszerűen leemelni a stafelájáról. Néhány szabadkai barátja volt olyan kiváltságos helyzetben, hogy ezt megtehetette, meg Nagy Ferenc. Az előbbiek közvetítésével lehetett olykor-olykor hozzájutni egy-egy Hangya-festményhez, az utóbbi, a volt szövetségi miniszter és tartományi kormányelnök pedig a legszebb Hangya-kollekciót hozta létre.

A gyűjtők sok mindent megtettek, csak hogy hozzájussanak egy Hangyához, egy Andrija Mravhoz, ahogy Németh István mondaná. Némelyik rátört zágrábi otthonára, s addig nem tágított, ameddig nem volt eredmény. Én egy másik – csakhamar kiderült: sikertelen – utat választottam. Amint lefizettem a kiskalériában vásárolt Hangya-kép árát, az 5000 dináros újabb havi részletet zágrábi címére postáztam, s közöltem vele, hogy minden hónapban kitöltöm az utalványt, egészen addig, amíg nem szól, hogy elég, a kérésem pedig az volt, hogy „alkalomadtán majd lehetőséget ad nekem, hogy képei közül válasszak egyet”. Betegségére, rossz közérzetére hivatkozva utasított el: „a tudóm miatt kórházba készülök, nagyon rossz hangulatban”. Mint szomorkás képeire az apró piros foltot, úgy helyezte el a sorok között a reménységűt: „Megértését kérem! És ígérem, ha még majd lesz kedvem, nagy-nagy örömmel készítem el a képet...” A havi részlettől azonban azon nyomban, postafordulatával megszabadult, mintha leprás küldemény lett volna. „Az ötezer dinárt visszaküldtem – írta levelében –, mert az előleg m i n d i g (Hangyától kétszer aláhúzva) akadályozta a munkában.

Mondanom sem kell, hogy a többszöri levélváltás után sem lett a vásárból semmi. Kapni lehetett tőle, de venni? Főszerkesztő koromban, a hivatal után nekem is „járt” egy-egy levélkép. Korábban, amikor még a Magyar Szó illusztrátoraként dolgozott, a szerkesztőségi asztalon tízesével heverték a Hangyarajzok. Ha összegyűjtöttem volna az Érik a gyümölcs (1951), a Johanna őszentsege (1954) és még ki tudja, hány folytatásos regény szövegrajzainak javát,

ma én lennék a Krózus. Barátai gyakran kaptak tőle, így aztán még ajándékoszra is jutott.

Hogy, hogy nem, kicsi gyűjteményemben mégis Hangya András művei vannak a legnagyobb számban képviselve, bár az elmondottak után ez talán már nem is tűnik képtelenségnek. A falon festményei, levélképei, tusrajzai, pasztelljei sorakoznak. A motívumok változatosak, sokrétűek, bár nagyrészt közismerten „hangyaiak”, messziről rájuk lehet ismerni: napernyős kerthelyiségben ülő, iddógáló vagy éppen tébláboló vendégek; külvárosi vurstli hajóhintákkal; kucséber félrekapott kalappal; veszteglő, egyfogatos bérkocsik, azaz pontosabban: ócska konflisok; betyár az elkötött lóval, csikóval, háttérben két lovascsendőr; rátarti menyecske, kosárral a kézben; kávéházi sakkozók.

Ez az utóbbi – egy ceruzarajz –, gyűjteményem egyik legkedvesebb darabja. Háromalakos, de valójában két főszereplője van: a két sakkozó. Az egyik, aki lépésen van, mélyen elgondolkozva nézi a táblát, a másik arcára kiült a kisördög, gúnyos vigyorral nézi ellenfelét, mintha csak ezt mondaná: Te számár, nem látod a kétlépéses mattot!

Már azért is gyakran rátéved pillantásom, mert ismerős szituációt örökít meg. Valamikor, a szerkesztőségi klubban, sokat háborúztam Gál Lászlóval a hatvannégyes mező felett. „Hajnali” nyolckor találkoztunk, ő, korán kelő lévén, már túl volt a napi penzumon, az én munkanapom pedig még nem kezdődött el, úgyhogy tízig kedvünkre üthettük-verhettük a táblát az egyre szaporodó kíbicek gyűrűjében.

Valahogy mi is ilyen gúnyos vigyorral nézhettünk egymásra, amikor nyert hadállásunk volt, mint ahogyan azt Hangya oly találóan ceruzavégre kapta.

A gonoszkodó, kicsit ártani akaró ember sem túl rokonszenves, sem túl ellenszenves jellemét találta el Hangya András sok-sok apró, satírozó vonással.

*

Visszatérnék néhány mondattal Wanyek Tivadarra. Szeretem ennek a volt fotográfusnak, színpadi díszletfestőnek a munkáit, aki „a bánati táj, a falvak jellegzetes motívumait, a népművészet elemeit egyesíti dekoratív hatású, konstruktív szellemű festészetében”. Ezt a megállapítást az 1968-as kiadású, Zádor Anna és Genthon István szerkesztésében megjelent négykötetes *Művészeti Lexikon*ból vettem át.

Wanyek tehát „lexikonos” szerző, ami rendben is van, ott a helye, a bökkenő azonban az – s ez jut gyakran eszembe, amikor rápillantok a szobám falán függő festményére –, hogy ő csak „kivétel”, majdhogynem véletlenül került oda. Ilyen kivétel még Balázs G. Árpád és Baranyi Károly, a szobrász. Ők szorosabb kapcsolatot tartottak a magyarországi képzőművészeti élettel, akárcsak Wanyek, akinek 1964-ben kiállítása volt a Fényes Adolf Teremben.

A többi jugoszláviai magyar művész rendre kiesett a látókörből, egyszerűen nem léteznek, mintha az élet megállt volna Jakobeynél, Juhász Árpádnál, Szirmai Antalnál.

Nem jegyzi a lexikon a régebbiek közül Pechán Józsefet, Oláh Sándort, Farkas Bélát, Húsvéth Lajost, s azokat sem, akik több mint húsz évvel ezelőtt, a lexikon készítésének időpontjában sem voltak már „újabbak”, úgymint Ács Józsefet, Hangya Andrást, Sáfrány Imrét, Petrik Pált, Pechán Bélát, Almási Gábort, Vinkler Imrét, Kalmár Ferencet, Szilágyi Gábort, Faragó Endrét, Benes Józsefet. De nincs szó Bela Duranciról, a művészettörténészről meg a szerencsétlen autodidaktáról, Nagyapáti Kukac Péterről sem.

Nem véletlenül lehet szó, hanem állásontról, vagy álláspont hiányáról – nem is tudnám hirtelen eldönteni melyik a rosszabb –, a jugoszláviai magyar művészek ignorálásáról, kirekesztéséről. Nevükről, létezésükről még a Jugoszlávia művészete címszó alatt sem történik említés. Ebből aztán már logikusan következik, hogy nincs Jugoszláviai magyar művészet címszó sem, de a Vajdaság művészete sem kapott külön helyet, így aztán egy Milan Konjović nevét is hiába keressük a lexikonban, mivel a Jugoszlávia művészete címszóból is kiszorult.

Wanyek nyugtató gesztenyebarnái olykor egészen nyugtalanító gondolatokat ébresztenek, egyenesen a barna homályba vezetnek.

Sokféle szentenciát vontam le ilyenkor. Az egyik a következő: a jugoszláviai magyar galéria megalapítása nélkül nem lehet, vagy csak nagyon nehezen lehet eleget tenni azoknak a közvetlen és távlati feladatoknak, amelyek „külön érdeként, sajtóságos igényként” jelentkeznek a kisebbségi életben. Egy ilyen specializált képzőművészeti központ nap mint nap tudatosíthatná azt a nyilvánvaló ténytet – az országban és a külföldön egyaránt –, hogy jugoszláviai magyar festészet volt és van, értékei számottevőek.

*

Sokszor van olyan érzésem, hogy kicsi gyűjteményem nem is képekből áll össze, hanem történetekből, s kötőanyaga sem valamilyen szigorúan körülhatárolt esztétikai mérce, hanem a fabulázás, az örök mese. Ha nem fegyelmezem magam, még a gátakat is átörhetik, tavaszi árként kiléphetnek medrükből. Most is ez fenyeget, pedig még szólni szeretnék egy imaginárius galériáról is. Bőbeszédűségem „áldozatait” itt csak megemlíthetem: nem szólhatok részletesebben Dobó Tihamerről és Kapitány-rétjéről; az autodidaktákról, akik itt a hivatásosak, a „nagyok” között elvegyülve egyáltalán nem lógnak ki a sorból; tusrajzaimról, így Nikolajevic, Konjovic, B. Szabó György és Sáfrány egy-egy régi, 1948-ban, 1949-ben, a két utóbbi esetében pedig az ötvenes évek elején készített munkájáról.

Lezárom tehát a zsilipeket, hogy említést tehessek még egy képtáramról, a képzeletbeliről.

Több mint tíz évig jártam a régi festők nyomában. Felkutattam a becsei Than Mór bácskai emlékeit, részleteztem a verseci Melegh Gábor alig ismert életművét, életrajzát, áttekintettem a kulai Jakobey Károly utolsó éveit, ébresztettem a zombori Juhász Árpád emlékét, az újvidéki Vidéky, a begaszentgyörgyi Szentgyörgyi és a zsablyai Kálmán Péter indulásáról gyűjtöttem mozaikkockákat, de feldolgoztam Munkácsy és Székely Bertalan, László Fülöp és Moholy-Nagy László vidékünkön való tartózkodásának egy-egy epizódját, s írtam Csók István, Czobel Béla és Nagy István egy-egy művének itteni sorsáról.

A munkás évtized során nemcsak az írárok szaporodtak el, hanem hétről-hétre, hónapról-hónapra gyaropodott a már említett imaginárius galériám. Ebbe az itt született, az innen indult, illetve a más tájakról ide érkező híres vagy kevésbé híres művészek a Vajdaságban, az országban és a határokon túl fel lelhető képeinek legjavát „gyűjtöttem be”, magamnak, házi használatra. Ilyen nincs senkinek sem, ez valójában egy parányi, de könnyen tágítható, összerakható, magammal hordozható kiállítási terem. Kulcsát mindig magammal hordom, de bármikor megtekinthetem kulcs nélkül is.

Sokszor már nem is tudom, hogy melyik a kedvesebb, a valódi vagy a képzeletbeli? S melyik az igazi, melyik a kitalált?

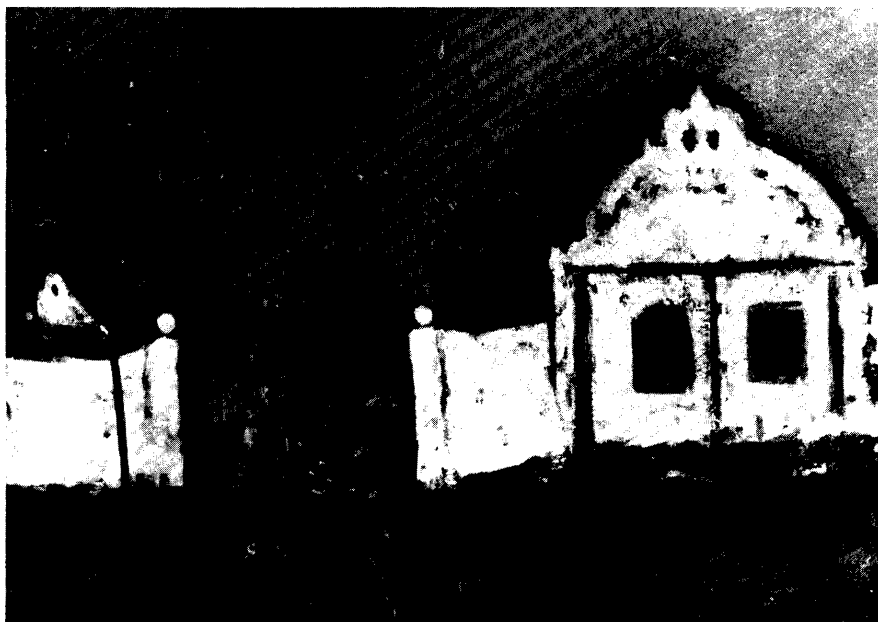
A kettő olykor a valóságban is összefonódik. Így egy budapesti antikváriumban ráfútottam Vidéky Károlynak 1844-ben, a Pesti Divatlapban közzétett négy színes metszetére, legutóbb pedig regényes körülmények között került hozzám Juhász Árpád hat hátrahagyott műve. A diszkréció nem engedi meg a körülmények részletezését, annyit azonban elmondhatok, hogy a kis kollekció egy tusrajzból áll a rendkívül gazdag néprajzi sorozatból, három ceruzarajzból – az egyik lap mindkét oldalán több mint húsz tanulmányrajz van felnőttekről, gyerekekről, a képkeret is úgy készült, hogy a rajz egyik és másik fele is látható legyen, ilyen értelemben a kis gyűjtemény nem is hat, hanem hét darabból áll –, meg két kisebb formátumú olajfestményből. Az egyiket falpra festette a mester, s amikor kézbe vettem, Herceg János sorai jutottak az eszembe, aki *Módosulások* című regényében írja Juhász Árpádról, hogy „...leheletfinom őszi tájakat tudott festeni tenyérnyi vékony deszkára, vagyis a szivarosdoboz sperlemez födelére, amit Gerig Mici tett neki félre, hogy trafikjában több legyen a hely, ha megtelik diskuráló és kurizáló urakkal”. A festményen ábrázolt őszi táj valóban leheletfinom, de sajnálattal kellett megállapítanom, hogy a lap nem Gerig Mici zombori trafikjából való, hanem a budapesti Kreutle Ferenc Károly utcai festékkereskedéséből, s alighanem egy festékesdoboz alja lehetett, a skatulyában a tubusfestékek sorakozhattak katonás rendben.

Ha a gyűjtőszenvedély nagyobb lángot fogott volna bennem, nagyon valószínű, hogy a valódi gyűjtemény és a képzeletbeli galéria közötti kapocs még

szorosabb is lehetett volna, még több művelődéstörténeti emlékről számolhatnánk be. Az élet, így mondják, csupa elszalasztott alkalom. Két Eissenhut-vázszon jut most eszembe, három Nagy István-tájkép meg egy kolostorbelsőt ábrázoló kis Than Mór-festmény, amelyek gazdát cseréltek, mire én összekapartam a viszonylag nem is nagy összeget.

A való és az imaginárius mostanában éppen keresztezi egymást az időben. Két beszámoló jelenik meg róluk szinte egy időben – külön az egyikről, külön a másiktól –, két „tárlatvezető”: az egyik ez a cikk, amit most az olvasó kézben tart, a másik pedig a Festők nyomában című kötetem.

Mintha egy új mese is születőben lenne...

Zoran Petrović: Szerémségi parasztkapu, olaj, 1977

MŰFORDÍTÓI MŰHELY

JUNG KÁROLY
MŰFORDÍTÁSA

MÁRKÓ KIRÁLYFI
ÉS KESZEDZSI MUSZA

Szerb epikus ének

Borban mulat jó arbanasz Musza,
A korcsmában, Konstancinápolyban.
Midőn pedig részeggé lett bortul,
Részeg szókkal így szólott magához:
„Vón már annak kilenc esztendeje,
Hogy szolgálom a sztamboli császárt,
De nem kaptam paripát, se fegyvert,
Még dolmányt se, se újat, se régit;
Ámde mondom, bős hitemre mondom,
Mégfizetek a sík tengerparton,
Vesztetzár lesz minden kikötőjén,
Elzáratok oda minden ösvényt,
Rakatok a tengerpartra tornyot,
Torony köré horgos bitófákat,
Ott függnék majd papok s zarándokok!”
Részeg szóval a török mit szólott,
Azt józanon mind el is követte:
Eltávozott a sík tengerpartra,
Vesztetzárt vont minden kikötőre,
Elzáratott arra minden ösvényt,
Ahol vitték a császári kincset,
Minden évben háromszáz szekérnyit;
A sok kincset tőlük elorozta,
Rakatott a tengerpartra tornyot,
Torony köré horgos bitófákat,

A hodzsákat rájuk akasztotta.
Megunta a sok panaszt a császár,
Musza ellen Csuprilicsot küldte,
S a vezírral háromezer harcost.
Midőn értek a sík tengerpartra,
Musza bizony törbecsalta őket,
El is fogta vezír Csuprilicsot,
Két karját a hátára köttette,
Két lábát meg lova hasa alá,
És Sztambulba, a császárhoz küldte.
Császár küldött bajnokot keresni,
Számlálatlan kincseket ígérvé,
Ha ki tudná Muszát elveszejtni.
Ám ki elment a sík tengerpartra,
Vissza nem tért Konstancinápolyba.
A császárt ez igen bosszantotta,
Ám így szólott jó Csuprilics hodzsa:
„Fényes nagyúr, Sztambolnak császára,
Ha itt lenne hős királyfi Márkó,
Ő bíz tudná Muszát elveszejtni!”
Szúrós szemmel ránézett a császár,
A szemébül könnyűit ontotta:
„Csak ne is szólj, jó Csuprilics hodzsa!
Mért emlited most Márkó királyfit?
Hisz annak már csontja is kiszáradt:
Van már annak három esztendeje,
A tömlőcben, hogy vasra verettem,
Az ajtaját ki sem is nyitattam.”
Erre megint szólt Csuprilics hodzsa:
„Légy kegyelmes, jó nagyuram, császár!
Mit adnál te annak a vitéznek,
Aki Márkót élve idehozná?”
Válaszolt rá a császár legottan:
„Nyerne tőlem kilenc esztendőkre,
Vezírséget büszke Boszniában,
És nem kérnék adót, se harácsot.”
Talpra ugrott Csuprilics e szókra,
Kinyitatta a tömlőcöt nyomban,
S kivezette jó Márkó királyfit,
Bevezette a császárnak elébe:
Földig nőtt már haja a tömlőcben,

Fele kontya – fele takarója;
Körmei meg – jó lenne ekének;
Majd megölte a penészes tömlöc,
Fekete lett, mint a kémény torka.
Szólt a császár Márkó királyfihoz:
„Élsz-e még te, mondjad nekem, Márkó?”
„Élek, uram, ámde ném nagyon jól.”
Erre leült, és mondta a császár,
Hogy ellene Musza mit cselekszik;
Majd kérdezte jó királyfi Márkót:
„Van-e néked annyi bátorságod,
Hogy elmenjél a sík tengerparta,
Él elveszejtsd a Keszedzsi Muszát?
Kincsed annyi lesz, amennyit kívánsz.”
Így szólt erre jó Márkó királyfi:
„Istenuccse, jó nagyuram, császár!
Majd megölt már a penészes tömlöc,
Alig tud már a szemem is látni,
Nem Muszával mostan verekedni!
Hanem inkább tégy be egy korcsmába,
Hozass elém sok bort és pálinkát,
Azonkívül sok kövér ürühúst,
Meg kenyeret, sok fehér cipókat;
Hadd ülök ott néhány napon által,
Szólok én majd, lőn kedvem csatázni.”
Szólt a császár három beretvásnak:
Ez mosdatta, másik beretválta,
Amaz sorban körmeit levágta;
Elküldette egy új korcsmába,
És hozatott sok bort és pálinkát,
Azonkívül sok kövér ürühúst,
Meg kenyeret, sok fehér cipókat;
Márkó pihent három hónapokat,
Még egy kissé magát összeszedte.
Akkor megint így szólott a császár:
„Visszajött-e már a bátorságod?
Nem állhatom a sok panaszkodót,
A sok panaszt az átok Muszára.”
Így válaszolt Márkó a császárnak:
„Hozass ide száraz somfaágot,
Ki padlásán száradt kilenc évig,

Hadd lássam csak, ugyan mire mennék.”
 Hoztak rögtön száraz somfaágot;
 Szorította Márkó jobb kezében,
 Repedt s törött a fa kétfelé is,
 Ámde abból egy csepp víz sem fakadt:
 „Istenemre, még nincs az ideje.”
 Márkó pihent teljes egy hónapig,
 Hogy erejét kissé visszanyerje.
 Midőn látta, hogy kész verekedni,
 Újra kért egy száraz somfaágot.
 Legott hoztak száraz somfaágot,
 Szorította Márkó jobb kezében,
 Repedt, törött a fa háromfelé,
 És belőle két csepp víz kicsordult.
 Márkó így szólt ekkor a császárnak:
 „Ím az idő, császár, verekedni.”
 Elment Márkó a fegyverkovácshoz:
 „Készíts szablyát, nekem, Novák kovács,
 Készíts olyant, mint még soha nem volt!”
 Adott néki harminc jó dukátot,
 Vissza is tért az új korcsomába,
 Borozgatott pár napokon által,
 Aztán elment a fegyverkovácshoz:
 „Novák mester, kész-e már a szablya?”
 Hozta mester a kész fényes szablyát.
 Megkérdezte jó királyfi Márkó:
 „Jó a penge, szóljál, Novák mester?”
 Felelt Novák halk szóval Márkónak:
 „Ím a szablya, amott meg az üllő,
 Tegyél próbát, hogy milyen a penge!”
 Jobb kezével lesújt a szablyával
 Az üllőre Márkó azon nyomban,
 Közepéig átvágta a penge,
 S megkérdezte jó Novák mestertől:
 „Novák mester, istenemre kérdem,
 Készítettél valaha is jobbat?”
 Felelt néki Novák fegyverkovács:
 „Istenemre, halld, Márkó királyfi,
 Készítettem egyet ennél jobbat,
 Jobbat ennél, egy jobb daliának:
 Mikor Musza, lenn a tengerparton,

A szablyával az üllőre rásújt,
A szablyával, amit én csináltam,
Kettéválik az üllő s a tőke.”
Feldühödött e szavakra Márkó,
Majd így szólott a fegyverkovácshoz:
„Tartsd a kezed, mondom, Novák mester,
Tartsd a kezed, hadd fizessek néked!”
Csalatkozott, mint kit kígyó mart meg,
Csalatkozott, jobb kezét tartotta,
Kapta szablyát jó királyfi Márkó,
Kovács karját vállból lemetszette:
„Nohát halljad, Novák fegyverkovács,
Nem kalapálsz jobbat, se rosszabbat;
Adok néked száz aranydukátot,
Életedben legyen miből élned.”
Hagyott néki száz aranydukátot,
Felnyergelte Sarác hátsólovát,
Ellovagolt a sík tengerpartra;
Ott bolyongott, s Muszát tudakolta.
Egy reggelen jó hajnalra ébredt,
Kacsaniki mogorva szorosban,
Nicsak, ott van, lám, Keszedzsi Musza,
Szép pej lován kényelmesen ülve,
Buzogányát égbe hajigálja,
A kezével kapja el hulltában.
Mikor egymás közelébe értek,
Így szóló Márkó Keszedzsi Muszához:
„Deli Musza, térj ki az utamból,
Avagy térj ki, avagy fejet hajtsál!”
Felelt is rá jó arbanasz Musza:
„Eredj, Márkó, kár itt kötekedned,
Avagy gyere, borban hogy mulassunk;
Mert én bizony neked ki nem térek,
Akkor se, ha anyád királyné volt,
És szült téged fényes palotában,
És betakart selyemtakaróval,
És átkötött aranyos szalaggal,
És etetett mézzel és cukorral;
Engem meg szült dühös albán asszony,
Birkák között, jéghideg kőpárnán,
És betakart fekete kendőbe,

És átkötött zöld szederindával,
És etetett zabkása gancával;
És még gyakran arra felesketett,
Senki elől soha ki ne térjek.”
Midón hallá a prilepi Márkó,
Lebuktatta öklelő kopjáját
Sarác lova füle közt legottan,
Deli Musza mellének szegezve;
Ámde Musza súlyos buzogánya
Eltéríté az öklelő kopját,
Nosza, kapta a maga kopjáját,
Nekirontott Márkó királyfinak;
Márkó erre kapta buzogányát,
És a kopját három részre zúzta.
Szablyát rántott két vitéz dalia,
Nekirontott iziben egymásnak:
Szablya villant Márkónak kezében,
Ámde röppent Musza buzogánya,
És a pengét három részre zúzta.
Kapta Musza a maga szablyáját,
Rárontani jó Márkóra készült,
Ámde röppent Márkó buzogánya,
S tört a penge ki markolatából.
Előkapta tollas buzogányát
Két dalia aprítani egymást;
A vastollak csak letöredeztek,
El is dobta mindkettő a fegyvert.
Leszállottak jó lovak hátáról,
Pusztá kézzel indultak egymásnak,
És a fűben keltek nagy birokra.
Ketten hősök keltek nagy birokra,
Deli Musza meg királyfi Márkó,
De nem tudta Márkót leteperni,
De Musza is meg nem tántorodott.
Így küzdöttek nyári nap deléig;
Musza testét fehér habok verték,
Királyfiét fehér meg piros hab.
Meg is szólalt jó Keszedzsi Musza:
„Ugyan, Márkó, leteperni nem tudsz!”
Új erővel rontott neki Márkó,
Ámde tenni most sem tudott semmit;

De nekiment jó Keszedzsi Musza,
A királyfit zöld fűbe teperte,
Leteperte, s ráült a mellére.
De fölajdult király fia, Márkó:
„Hol vagy máma, kedves húgom, tündér?
Hol vagy máma? Sehol sem talállak!
Vajon egykor hamis esküt tettél:
Akárhol is bajban ha találnál,
Megsegítesz engem minden bajban?”
Meg is szólalt tündér a felhőkből:
„Mit csináltál, jó testvérem, Márkó!
Hányszor mondtam néked, szerencsétlen,
Nem jó néked mindig kötekedned?
Szégyen ketten egy ellen indulni;
Hol rejtőzik titkos mérgekígyód?”
Föltekintett Musza a felhőkbe,
Tündér hangja ugyan honnan hallik;
Márkó legott rántja titkos kését,
Belevágta Keszedzsi Muszába,
És fölvágt a korcától torkáig;
Musza teste úgy ránehezedett,
Hogy kimászni alig tudott Márkó.
Ámde alighogy kimászott Márkó,
Lám, Muszának három hős szíve van,
Egy más alatt három sor bordája;
Egyik szíve immár elfáradott,
Másik szíve sebesen dobogott,
Harmadikon mérgekígyó alszik.
Felébredett lám a gyepen felugrott;
S halott Musza a gyepen felugrott;
Kígyó szólott Márkóhoz imígyen:
„Adjál hálát istenednek, Márkó,
Hogy nem voltam addig éber én is,
Amíg Musza élete virágzott –
Mert különben nyomorúság lennél!”
Midőn látta király fia, Márkó,
Fehér arcán könnyűit hullatta,
„Jaj énnékem, kegyelmes istenem,
Ím megöltem a nálamnál jobbat!”
Fejét vette akkor ő Muszának,
S beledobta zabostarisznyába,

El is vitte Konstancinápolyba,
Majd vetette császárnak elébe,
Talpra ugrott császár félelmében;
„Ne félj semmit, császári nagyuram!
Hogy fogadnád Muszát életében,
Holt fejtől hogyha így megrettensz?”
Kapott Márkó három szekér kincset,
Ellovagolt Prilep városába,
Musza maradt Kacsanik vidékén.

Hangya András: Kerthelyiség, olaj, 1981, részlet

KRITIKAI SZEMLE

K Ö N Y V E K

TÉZISEK, VALÓSÁG ÉS DRÁMA NÉLKÜL

Végel László: *Judit*. Forum Könyvkiadó, Újvidék, 1989

Már Végel László színházi tárgyú esszéiből (*Ábrahám kése*) tudjuk, hogy számára meghatározó kategória, fogalom a politika, a politikum, a politikusság. Ezt tartja minden írott mű, minden irodalmi alkotás alapkövetelményének, céljának és értelmének. Úgyannyira, hogy ennek rendel alá minden irodalmi tényezőt. Szituációit ennek az elvnek a jegyében kutatja fel, szereplőit és példázatait így válogatja meg, írói eszközeit és nyelvét ennek a szolgálatába állítja. Úgy tesz, mintha irodalmat írna, holott mást ír. Művei emlékeztetnek a magukra hagyott kecskegidákról szóló mesére, melyben a farkas lisztbe mártotta a mancsait, hogy ne ismerjék meg, vagy amikor a farkas báránybőrbe bújjik, hogy másnak lássék, mint ami. Csakhogy a liszt nem éppen elsőrendű minőségű, s lepörög, a báránybőr pedig áttetszőre koptatott, s rendre kiderül, hogy a dráma nem dráma, hanem pamflet, vezércikk, vitairás stb. Ne értsen senki félre, nem az a probléma, hogy ezekben a „drámákban” gondolatok, tézisek vannak, hanem hogy ezeket a szerző nem tudja irodalmi formába önteni, irodalomként megfogalmazni. Sajátosan leleplező, hogy Végel az élet, a jelen nagy pillanatait kívánja megragadni, égető, véres problémáit akarja elélni állítani, de drámáiból éppen az élet hiányzik, az, amit az egyes ember hús-vér élete, bánata, öröme, idegei, gondolatai tesznek hitelessé, amelyik egyszerre valóság is, és ennek irodalmi mása is. Végel az élet címén modelleket teremt, sőt konstruál. A helyett hogy maga alkotná meg, gyakorta kölcsönöz irodalmi művekből helyzeteket és hősöket, melyeket azután átfőmál, módosít. Drámái többnyire irodalmi parafrázisok, vagy azért, mert úgy érzi, tudja, nem erőssége a történetek, az élethelyzetek kigondolása, a fikció, vagy mert a régi görögök példáját követve, akik a mindenki által ismert mitológiát használták fel drámáikban, úgy találja, az irodalomból vett archetípiákkal helyettesíthető a valós élet, azok kifejezőbbek a saját írói képzelete alkotta helyzeteknél, szereplőknél, emberi viszonyoknál.

Ebben Végel a jugoszláv drámairodalomban, elsősorban pedig a horvát Slobodan Šnajder által alkalmazott dramaturgia követője, azzal a különbséggel, hogy Šnajder drámáiban (*A horvát Faust*, *Hamlet*, *Confiteor*) az irodalomból átvett részletek, vonatkozások valósabb életanyagba ágyazódnak, mint Végelnél, aki elsősorban politikai tézisek

számára keres irodalmi pilléreket, de inkább mankókat talál. A kötet két drámája (*Judit, Túl az Óperencián*) mellett erre az eljárásra példaként hozható fel Végelnek az *Új Symposion*ban nemrég megjelent dolgozata, a *Médeia tükre* is, melyről a szerző így nyilatkozott: „A Médeia az én értelmezésemben a mindenkori kisebbség drámája. Hősnőm azért válik bosszúállóvá, mert idegen és Iaszón megköveteli tőle, hogy sajátítsa el új környezete nyelvét és vallását, ő viszont maga nem tanulja meg felesége nyelvét és vallását. Ebben a feszültségben válik Médeia bosszúállóvá.” Végelnek tehát egy drámában létező „egzisztenciális sorshelyzetet” kellett találnia egy aktuális politikai-emberi témához, s úgy vélte, nyilván nem függetlenül attól, hogy a megalázott feleség, Médeia, a hatalommal is konfrontálódik – ami Végel számára mindennél fontosabb konfliktushelyzetet, ellenzéki pozíciót jelent –, hogy legalkalmasabb erre az idegenből hozott és hűtlenül elhagyott feleség féltékenységi bosszúdrámája, jóllehet a kölcsönzött példa egészen másról szól, mint Végel drámája, mások a motívumai. De példaként említhető a végeli dramaturgiára, amit ugyancsak az előbbi interjúból (*Magyar Szó*, 1989. dec. 29.) tudunk, miszerint eddig publikálatlan drámájában, a *Szabadság N. városkában*, Végel Nestroyt parafrazeál, „aki népszínmű (!) formájában megírta a mucsai forradalmat és ellenforradalmat”.

De térjünk vissza a kötethez, melyben felismerhetően a *Judit* és a *Túl az Óperencián* tartozik ebbe a parafrazeálónak nevezhető drámaírói iskolába. A *Judit*-témát a drámairodalom a zsidó legendából vette, elsősorban nyilván mert *Judit* tragikumát mutatkozó alkalmasnak drámai feldolgozásra, az a mozzanat, miszerint hogy az ostromlott várost megmentse, feláldozza odaadja magát Holofernesznek, majd megöli a hadvezért, ezért a zsidók hősként ünneplik, ő azonban tudja, hogy értelmetlen erre, mert „tettét mint nő hajtotta végre az őt megalázó férfin, s nem mint zsidó a fenyegető ellenségén”. A drámaírók természetesen előszeretettel színezték, árnyalták a legendát. *Judit* ölni megy, de közben beleszeret áldozatába, s ez benne a gyönyörű, állapítja meg kritikájában Ambrus Zoltán Hebbel *Juditja* kapcsán, amely keletkezésekor, 1840-ben, a romantika követelményei szerint a fanatikus hitről szólt, „felfokozott, szabadon csapongó, szélsőséges egyéniségeket” mutatott be, akiknek „korlátlanáguk, túlaradó szenvedélyességük lesz tragédiájuk” (Almás Miklós). Vagyis: a kor, a romantika a maga szemlélete, világképe szerint módosította a zsidó legendából vett témát. De miért választja s hogyan használja fel ma ezt a tragikus témát a drámaíró? – kínálkozik óhatatlanul is a kérdés a történet mai feldolgozása kapcsán. Akárcsak annak a megválaszolása, hogy ki ma *Judit*, s ki Holofernesz? Természetesen nem kulcsdrámaként kell felfogni a *Judit*-drámát, hanem abban a vonatkozásban kell vizsgálni, hogy kiket, milyen magatartást, eszmét képviselnek a szereplők, vagy hogy mi *Judit* Izraelje, meg hogy hogyan kell értelmezni *Judit* szenvedését, szenved-e, s mitől? Felmerülhet az is, kell-e egyáltalán ilyesmit számonkérni a téma mai feldolgozójától. Azt hiszem, kell. Kötelez erre bennünket a címszereplő megválasztása, a modellül vett téma, s a hozzátapadó ismeretek.

Végel László kétségtelenül sajátosan (át)értelmezi a témát, ami kötelessége is, joga is, s ez mindenképpen erénye vállalkozásának, akkor is, ha túlbonyolítja, ha túlságosan szabadon használja is fel az alaptörténetet. Nem érdektelen megemlíteni, hogy a múlt év végi zalaegerszegi Nyílt Fórum elnevezésű drámaelemző kollokviumon, ahol Végel *Juditja* terültre került, a dráma felvezetője, a publikációi alapján olvasóink előtt is ismert P. Müller Péter, az elkurvult világ, a kurvaság drámájának értelmezve a hit és a hitetlen-

ség, a szabadság és a rabszolgaság, az arcnélküliség és az identitás drámájának egyaránt felfoghatóan vélte. A vitában részt vevő dramaturgok és kritikusok viszont keményebben fogalmazva túlrtságról, zavarosságról, a szimbólumok megfajthatatlanságával párosuló zsurnálpolitikai direktségről szóltak. S ezt a véleményt a dráma keresztmetszetét nyújtó előadásvázlat sem oszlatta el, mert kiderült, a részek nem szervesen kapcsolódnak, több van benne, mint ami egy drámába belefér, a kinyilatkozásszerű mondatok csak látszólag drámaiak, dráma ugyanis nincs, elsősorban mert Judittal az író nem tud mit kezdeni, mivel sem lázadása, sem pedig eredendő tisztasága nem kap kellő súlyt a Holofernesz megtestesítette zsarnokság és a harmadik főszereplő, Viktória – A Szabadság Nagycirkusz művésznője – képviselte művészet princípiuma mellett. Kétségtelenül erejét meghaladó feladatra vállalkozott Végel, amikor a három főszereplő viszonya és szimbolikája mellett az ostromlott város világát, a különféle öns érdekekből szőtt pusztuló közösséget is ábrázolni kívánta, mert ezek szereplői kidolgozatlan közhelyalakok, csupán funkciójuk van, s nincs autentikus világuk. Persze, az sem lehetetlen, hogy Végel számára, aki szereplőit a kialakított modell bábjainak szereti tekinteni, helyettük, saját téziseit közölve, ő beszél, ez az egyének nélküli tömeg még Juditnál vagy Holofernesznél is fontosabb, ahogy a Szerb Nemzeti Színházban látható *Csárdáskirálynő* hasonló – Végel által a történetbe erőszakolt – szereplői alapján erre következtethetünk. Végelnek szüksége van a hatalmat birtokoló, ezt kiszolgáló tömegre, bankárookra, kereskedőkre, tisztekre, értelmiségiekre, hogy ezzel aláhúzhassa a történet társadalmi jellegét, kifejezze saját szembenállását a mindenkori hatalommal, ugyanakkor azonban erről a hatalomról szakállas oskolai közhelyeket tud csak mondani.

Két mozzanattal azonban nem érdektelen külön is foglalkozni, mert mindkettő jelzi azt az utat, ami egy ökonómikusan végiggondolt drámához vezethetett volna. Az egyik Viktória szerepeltetése, mert – bár az a tömeghipnózis, amit a szerző vele kapcsolatban elképzelt nemhogy nem funkcionál, hanem tartalmi fedezet nélküli hókuszpókusz – Judittal úgy egészíthetik ki egymást, ahogy a test és a lélek összetartoznak, a cselekvő társ mellett Viktória a művészet, a szellem szerepére, lehetőségeire hívhatja fel a figyelmünket. Sajnos, ez a szál a mű egészéhez hasonlóan kidolgozatlan marad, csak jelzésszerű, éppen úgy, ahogy a darab egyetlen nagy ötlete is. Nevezetesen, hogy Holofernesz, aki totális győzelmet kíván, mindent tönkre akar tenni, eszmét, vagyont, életeket, csak akkor foglalja el a várost, ha az ellenáll, de mivel a város nem akar harcolni, sajátos patt helyzet alakul ki, s ebből adódik az a remek ötlet, hogy a népet, a tömeget kell feláldozni, akkor a hódító elfoglalja a várost, a hatalmasságok pedig megmaradhatnak pozíciójukban. Remek elgondolás, amely önmagában kitesz egy drámát, és amellel sokkal többet árul el a hatalomról, mint Végel sztereotípiái.

A dráma vizsgálatát megelőző kérdésekre illene válaszolni, de nem tudok, mert Végel *Juditja* nem áll össze szerves művé, s dramaturgiailag is elhibázott, következőképpen megjeleníteni is csak radikális húzásokkal lehetséges.

A *Túl az Operencián a Juditnál* is kaotikusabb. Egyetlen előnye, hogy mondandója érthetőbb, bár ez annyira banális, hogy szót sem érdemel. Végel az önámító operett-életérzést kívánja leleplezni, a mákonyt, amelyre ártalmassága ellenére is vágynak az emberek. Az illúziók kergetésének, az önámítás károsságának megmutatása a célja, de ehhez hiányzik az a társadalmi háttér, amely fedezete lehetne ennek az írói szándéknak. Hiányoznak azok a felismerhető jegyek, amelyek például Krleža hasonló céllal írt

művét, az *Út a paradicsomba* című forgatókönyvet, egy adott korra, világra, szemléletre jellemzőnek mutatják. Végl darabjában vannak ugyan bizonyos utalások arra, hogy a történet Bécsben – az operett fővárosában – és valahol másutt játszódik, de ez a másutt azonosíthatatlan, a történet és szereplői nem lokalizálhatók, holott ha a dráma egy magatartás, szemlélet kórrajza kíván lenni, jó lenne tudni, kik is a betegek s hol laknak. Végl megmarad az általános reménytelenség bemutatásánál, a hazugságokra épülő világ szánalmas vidámságát, az ismert nótázva halunk meg felfogást mutatja meg, de egyfelől ez csak közhely, másfelől viszont a szerző adósunk a téma drámai feldolgozásával. A történet két testvérrel szól, akik közül az egyik elcsábította a másik szeretőjét, majd mind a ketten boldogtalanok – André kóristaként ringatta a *Csárdáskirálynő* világsikeréhez fűződő álmait, Áron meg a vidéki restaurátor szürke életébe menekül –, mígnem újbóli találkozásuk alkalmával kitör belőlük a pusztító operettmentalitás, az önámítás látomása, amely mint a forgószél felkapja, felemeli, megpörgeti, elszedíti őket s azután a földre huppannak – nélküli az általánosságokat egyéni sorsokká emelő ismérveket. A tézis nem kap drámai töltetet. Bármennyire is érdeklik az író, de dramaturgiai, nyelvi, stilisztikai eszközei elégtelenek, álirodalmiak, hamisak. „Templomot építünk neki”, mondja André apjukról, s hozzáteszi: „Képzeletünkkel, mely megvillan, mint a kés.” Felesleges és stílustalan a második mondat késhasonlata. De annál is elriasztóbb az alábbi hasonlat-szalmazal, képzőrzavar: „Uraim és hölgyeim, bemutatjuk a másik élet szépségét, akkor is, ha az utolsó katasztrófába helyezik rongyos reményüket! A világon elsőnek tárjuk fel a Csárdáskirálynő féltve őrzött titkát. Hulljanak le a női keblekről a csipkék; a hősök díszes síremléke beomlott és patkányüregre emlékeztet, a férfiak izmait kéjes fáradtság keríti hatalmába, a politikai pártok vezetői elkeseredésükben fiatal lányokat kergetnek a pártirodák sötét pincéiben, életveszélyes késő este sétálni az utcákon, ólmos léptekkel közeledik a világ vége! Váratlanul azonban megjelenik a Csárdáskirálynő, szerelmes szavakat suttog az árvák fülébe, felemeli vörös túllfátylát, boszszuállól tekintetétől menekülnek a szocialisták, a demokraták, a kereszténydemokraták, a kommunisták, a monarchisták, a köztársaságpártiak, az anarchisták, a fasiszták, a laburisták, mert a Csárdáskirálynő aranykardot hord derekán, teste mámorosan ring, vörös rózsáként kivirágzik a bűvölet, a nép felébred örök álmából, a Csárdáskirálynő boldogságot hoz a földre, a mennyre, a pokolra, mindörökké, ámen!” Idézhetnénk még elég sok ilyen elretentő monstrumot ebből a drámából, ehelyett azonban lássuk, hogy „beszélgetnek” Végl László szereplői:

„BLANKA: Vissza, vissza akarok térni! Ne lásson benneteket a szemem! Torkig vagyok a boldogsággal!

ÁRON: Szétestek a földi hangok, nem engedelmesskednek többé érzelmeiteknek. Új világba vezetnek, hol másmilyen a gyönyör, másként ragyog a szépség.

LIVIA: Gyönyörű, gyönyörű a világ.

ZOLNA: A Csárdáskirálynő veszélyeztet bennünket.

BLANKA (*feljűk tarti*): Kardomat magasba emelem, bűvös erőt rejtegetek a testemben, könnyezve várnak a fák, a füvek, a virágok, szerelmes szavakat suttogok a könnyelműek fülébe, felemelem véres túllfátylamat, jaj, jaj nekem, én vagyok az Isten. Megtagadlak benneteket.”

Merő dilettantizmus, tömény mesterkélttség, éppen úgy, ahogy az alábbi szerzői utasítás is megvalósíthatatlan, kifecamított: „Leteszi a mereven, mozdulatlanul álló Blan-

kát, elégedetten félrelép. Az arcán álarc.” Leteszi azt, aki áll? De szeretném látni azt a jelenetet is, amelyben a színész eljátssza, hogy „elégedetten félrelép”, miközben az „arcán álarc” van, elégedettsége nyilván ezen keresztül tükröződik.

Lehet, hogy Végel Lászlónak vannak magvas gondolatai, de ezeket nem tudja irodalomná formálni. A *Sofőrök* például jó alapötletre épül: a vezető elvtársak sofőrjeinek a főnököket utánzó – ősi, de jó dramaturgiai recept – vitájára, amit drámaivá fokozhatna az idegeket kikezdő bizonytalanság, melyhez a múlt szennyeseit felidéző emlékek is társulnak, ha Végel alakjai nem olyan bükkfanyelven beszélnének, hogy megfájdul a fülünk a kopogó mondatoktól. S ami még ennél is zavaróbb, mert dramaturgiai farkasvakságra mutat, a sofőrök annyira hasonló nevűek – Bozsik, Gavlik, Gubik, Králik, Lőrík, Grezsák –, hogy lehetetlen megjegyezni, ki kicsoda. Lehet, hogy így, az összetéveszthető nevekkal akarja Végel uniformizálni sofőrjeit? Miért tenné, ha múltuk, magatartásuk szerint differenciálni kívánja őket? Ennek viszont ellentmond a mondatok személytelensége, s az, hogy olykor kideríthetetlen, ki kihez beszél.

Ezek után talán felesleges is mondani: nagy csalódás ez a kötet, melynek darabjait akkor sem tudom elfogadni, irodalomként becsülni és értékelni – az irodalom ugyanis nem csak téma vagy gondolat, hanem ennek formába öntése, megfogalmazása is –, ha figyelembe veszem, hogy szerkezetük szerint Végel szövegeit a brechti jelenetkezési technikát követik, s nem akarnak szabályos három- vagy ötfelevonásos tragédiák lenni. Minden jelenetnek van címe, amellyel a szerző mintegy jelezni, előlegezni kívánja az adott rész tartalmát, mondandóját. Ilyképpen: A szabadság. A bonton. A szónoklás művészete. Az áruló. Közös bűn. A gyanú. Önkritika. A demokrácia. A győzelem. Vereség. (*Sofőrök*) – Holofernesz dicsősége. Az engedetlenség küszöbén. Apokalipszist? Vidáman! A művészet korlátai és lehetőségei. Judit vitája a megalkuvó istennel. A népi ellenállás megszervezése. A szabadság vezeti a népet. Holofernesz melankóliája. Judit és Holofernesz szerelme. A mindenható állam végső diadala. Varázslat és ábránd. (*Judit*) – A beteljesülés küszöbén. A nagy nemzedék története. A másik élet titka. A csábítás kelepcei. Próbátétel. A személyiség melankolikus védelme. Szerelmi stratégia. A személyiség boldog széthullása. (*Túl az Óperencián*) – Csakhogy ez a megoldás csupán látszatra brechti, mert a *Koldusopera*, a *Baal*, *A nevelő*, *A kaukázusi krétakör* és sok más ismert drámai mű, példázat szerzője másképpen közcimezte darabjainak jeleneteit. Például így: Az előkelő gyermek. A bíró története. Az északi hegyvidéken. A krétakör. Az őrnagyné szobája. Falusi iskola. Ebédlő. Csapszék. Mészelt házak, barna fatörzsek. Vásár a Sohóban. J. J. Peachum koldusruhatára. Üres lóistálló. Bordélyház Turnbrigde-ben stb. Vagyis Brecht helyszínt, időpontot jelöl, ahol s amikor játszódik egy történet, egy epizód, Végel viszont erkölcsi, politikai fogalmakat ugrat ki, tézist jelez, közcímeit előbb írhatná, vezércikk, vitaírás, pamflet fölé, mint drámába jelenetek elé. S ez nem csak formai különbség, több annál: Brechtnek történetei vannak, Végelnek tézisei, Brecht drámákat írt, Végel értekezéseket tördel drámai formába. Ég és föld; irodalom és publicisztika.

Ha viszont Végelnek eszeágában sincs brechtiánusként eljárni, csak nem akar szabályos drámát írni, szerkesztési technikája akkor sem igazolja az alapvető dramaturgiai ismeretek hiányát, hogy szereplőit hús, vér és idegek helyett fűrészporral töltse meg, hogy mondatai frázisokká silányodjanak, sőt olykor – láttuk – magyartalanok is legyenek.

A *Judit* című drámakötet szerzője kétségtelenül nagyon sokat akar mondani, de – sajnos – keveset tud közölni, s azt sem elfogadható, nem irodalmi formában, eszközökkel és szinten teszi. Kár, mert szenvedélyesen gondolkodik a világról.

GEROLD László

AZ ÁLOMKERTTŐL A VADÁSZKRÓNIKÁIG

Majoros Sándor: *A visszhangkísérlet*. Gemma Könyvek 24. Forum Könyvkiadó, Újvidék, 1989

Sokszínű, élethelyzetekben és alakokban gazdag, többretegű novellavilág. A kifejezésbeli frissesség mellett a gyűjtemény nem elhanyagolható erénye az irodalmi folytonosság fenntartása, a vajdasági magyar irodalom hagyományaihoz és irányaihoz való kötődés – annak a ténynek a felmutatása ez, miszerint a harsogó lázadás látványos gesztusai nélkül is lehet figyelemre érdemeset teremteni.

A kötetben négy elbeszéléscsoportot különíthetünk el. Az első réteg körülhatárolásakor a Csáth Géza teremtette kifejezésmódot és tematikát, a lélektani beállítottságot figyelhetjük meg egybemosódva a couleur locale-ból kinőtt novellákkal. A kötet második ciklusában történelmi korok megidézése a cél Majtényi nyomdokain haladva, de ugyanitt a fantasztikus novella, a sci-fi hagyománya is jelen van, s ez Varga Zoltán regényével, a *Méregkeverővel* kapcsolatban állhat.

Az Álomkert című novella a bűn és a vágy fojtott kísértetvilágával közeli rokona A varázsló kertjének. A mű leírásai mentesek ugyan a szecessziós „indáktól”, a hasonlóság mégis szembeötlő: „Közben az árnyékok előbújtak a szögletekből, a rózsafát pedig láthatatlan ujjak cirógatták végig. Aztán az ujjak összekapaszkodtak, és ördögszél lett belőlük. A mezőn gyakorta láttunk ilyen légörvényeket, de ez nyugtalanítóbb volt, mert a hátunk mögött surrogott. Hallottam, hogy zörögve törtet árkon-bokron át, s mielőtt a nyakamat behúzhattam volna, máris ott füttyült mellettem. Rángatta a gatyám szarát, homokot fújt az arcomra; valósággal megvakított. Őcsém azonnal bögni kezdett. Az ördögszél foszlányokra szagatta a hangját, aztán átcihelődött a terasz korlátján, és a gyümölcsfák felé vette az irányt. Nem ért el még fél útig sem, máris gyengülni látszott. Elejtette a szalmaszálakat, szétszórta a leveleket, és elenyészett valahol a kerítés közelében”. A bűn itt még ellopott és meglékelte görögdinnyeket, döglött macskákat jelent, a Diana című elbeszélésben viszont már sötétedik a kép. A vágy ösztökelte gyerekek a játék mezsgyéjétől a kín percein át a halál határsávjáig sodródnak. A Ciklāmenparázs a fokozás további lehetőségét teremti meg. A véletlen mechanizmusa helyett a szándékoság, a megfontoltság révén jut el a novellahős a vétek, a bűn kategóriájáig. A bűnöző apa emléke és a hisztérikusan agresszív anya váltja ki a gyilkolási kedvet, a világ elpusztításának a vágyát.

A Diana hősei egy kicsit környezetünk rabjai is, azé a környezeté, amely a kötet következő három írásában hangsúlyos elemmé, lényeges motivációs tényezővé női ki magát. A „helyi színek”, a bácskai táj légmentesen záruló üvegburája alatt józan, rideg világ feszül. A Megkövetés Burgmüllerei például jellegzetes képviselői a paraszti létnek,

az anyagiasság, a haszon szférájának. Nem ábrándoznak, nem kutatják a jövő titkait, csak a kézzelfogható dolgokat szeretik, s egyetlen értéket ismernek: a munkáét. Génjeikben, vérükben hordozzák a grószpapa által átörökített jelszót, életük vezérelvét: „Dolgozz, egyél, aludj!” A lázadás, a kitörés vágya nem sokáig szorítható háttérbe. A művészet és a tudomány erejében bízva kísérli meg a határok átlépését a család két tagja. Hanzi, a nagybácsi szakad ki elsőként a föld, a szántó sarából a gép erejébe vetett hitével, a repülést, a szabadságot jelentő légballonok szeretetével. Neki sikerül szembeszállnia a családot leláncoló tradícióval, a maga kezébe venni életének irányítását. A mediterrán azúrjába olvadva tűnik el a falu szeme elől, s ettől a perctől kezdve a Burgmüllerek számára látszólag megszűnik létezni. Az ifjabb generáció ellenben, a család fiai, főleg Johann, szinte mitikus ihletettséggel tekint Hanzi emléke felé, aki „kiváltságos lény volt: a távollévő, akinek tuják és narancsfák szegélyezték az otthonát”. Johann a művészet, a festészet felé indul, de nem ér célba, az erőszak derékba tör a változás, a változtatás kísérletét. Mert műterem és festék helyett neki egy istálló és cseppenként összegyűjtött szúnyogvár az osztályrésze, ez minden, amit környezetének mentalitása nyújtani képes és akar. A következő novella „művész hőse” Johannak, a színvak festőnek az örököse. Maga az írás címe is egyértelműen jelzi a téma lényegét, a kapcsolódási pontot: Szekrénybe zárt dallamok. A zene bűvös hangjai igézik meg Kenderes Lacit, a parasztiút. A menekülés szándéka nála már inkább ösztönös, semmint tudatos, nem jut el a tettig, hiszen maga a gondolat is torzó marad alkoholgőzbe fúlva. Laci, hogy elkerülje Johann kálváriáját, inkább a meghátrálás, az egyéniség feladásának az útjára lép, a sárba ragadt csöndet választja a dallamok varázsa helyett: „Fölvett a kocsiútról egy marék sarat, és mindkettőjük fülét betapasztotta. Aztán a kocsmajtó felé fordult, és várt. Mikor megszólalt a villanyzongora, elmosolyodott. A varázslatos szerszám csak vergődött, mint a szekrénybe zárt rádiókészülék.”

Korunk egyik aktuális jelenségét – a vendégmunkás életformát – jeleníti meg a Epereszédők című elbeszélés is. Dóczi Rozi néni és Kovács Vera párharca maradiság és haladás összecsapását is jelképezhetné, a csoportszellem egyéniségromboló és -beolvasztó hatását is szimbolizálhatná.

Az első ciklust záró novellák mintegy összegezik a tanulságot, miszerint a vajdasági föld él, mocsarai és állóvizei lélegeznek, csak éppen a változás hullámai kerülik el széles ívben a vidék lelkeit a felszínen tapasztalható technikai haladás ellenére. Él és vonz, mindörökké magához láncol a gyűlölet szeretett bácskai sár, mely láthatatlan rétegekben rakodik az aszfaltutakra. Minden lázadás eleve halálraítélt, hiszen a Burgmüllerek Hanzija is ebben a földben végzi, a Visszatérés Bácskába mérnökét szintén ide húzzák vissza a gyermekkor emlékképei, s az idegenlégiós Joci ugyancsak megtér, hogy eljárja a maga „tollas táncát”.

A kötet második ciklusát vizsgálva a sci-fi és történelmiség, a történelmi elbeszélés területére lépünk. Az előbbi a könyv címadó novellája, az utóbbi pedig a Vadászkrónika képviselője. A Visszhangkísérlet sorait követve egy a fantasztikum jelmezébe öltözött parabolisztikus történet olvasói lehetünk. Az itt megformált világ az élet, a változás igénléséig jut el ellentétben a gyűjtemény többi darabjával. Az elbeszélés cselekménye ebben az esetben is két egymással szembenálló gócpontból indul. A belváros és a külváros más-más életelvet tekint a magáénak, az előbbi a csönd, a tökéletes izoláció atomjaira épül, az utóbbi, a hozzánk közelebb álló, a „zaj” birodalmaként szerepel. Joachim Zar-

ven, a hegedűművész képtelen elfogadni azokat a szabályokat, melyek szerint a zörej, a hang az erőszak és az indulatkitörések egyedüli okozója, a Társadalom Nagy Visszhangjának, a háborúnak a kiváltója. Tovább építve az elméletet, a titalom minden olyan hanghatásra kiterjed, amely érzelmi befolyásoltság alatt áll (fütty, ének, hangszeres zene). Azt jelentené ez, hogy a zene a fejlődés legfőbb kerékkötőjeként kezelendő? Zárva kételye és későbbi kitörése az abszolút csend határai közül indokolt. A külváros felé tartva megfogalmazza a kérdést: „Ki garantálja, hogy az indulatok teljes kiiktatása nem eredményez az eddiginél is nagyobb anarchiát?” A kételkedés helyét hamarosan egy kiforrott életprogram foglalja el, melynek mellékzöngéiben a futuristák harcos robbanásvágya feszül: „Be fogom bizonyítani, hogy tévednek. Az élet energia, az energia pedig rombolás. Az alkotás szépsége a rombolás szépsége is. Fejlődni nem lehet másképpen, csak pusztítás árán. A régít előbb el kell pusztítani, hogy helyet adhassunk az újnak.”

A Vadászkrónika a história fehér foltjait igyekszik feltárni, magyarázni, s a magyar történelem máig bizonytalan értelmesező gyilkosságát, avagy balesetét, Zrínyi halálát taglalja. Az elbeszélő célja a történelmi légkör minél hitelesebb megidézése, Zrínyi alakjának bemutatása, a politikai cselszövevény feltárása, s a gyilkolás, a pusztítás percének felvillantása, hiszen szó sincsen vadkan okozta balesetről. Zrínyi az átalakulás, a változó politikai áldozata.

Összegezve: Majoros Sándor első kötete aránylag egyenletes színvonalú, figyelemre érdemes könyv.

CSAPÓ Julianna

„REGÉNYVÁROS”

Konrád György: *Agenda, 1. Kerti mulatság*. Magvető, Budapest, 1989

Gyermekvédelmi és városszociológusi tevékenység, politikai és történelmi „revü”... Az első két stációt *A látogató* (1969) és *A városalapító* (1977), a két utóbbit *A cinkos* (1989) és Konrád legfrissebb nagyregénye, a *Kerti mulatság* jelzi. Ha határvonalat szeretnénk húzni Konrád György a magyar próza berkeiben egyre jelentősebbé váltó, eddigi szépirodalmi művei között, az első két regényt sorolnánk az egyik s a két utóbbit a másik csoportba. *A látogató* és *A városalapító* című regényekben ugyanis a hivatal, valamint a hivatal és az egyén közötti viszony áll középpontban, amely a társadalmi apparátust tükrözi. *A cinkos* és *A kerti mulatság* regényterében azonban már nem csupán e tükrök, hanem a társadalom, a történelem egész tablója mutatkozik meg, középpontban az egyes hős(ök), illetve a család(ok) életútjával.

A *Kerti mulatság* „regény és munkanapló” (Konrád meghatározása), életrajzi elemekre épülő családregény. A szerző műfaji behatárolását továbbértelmezve, konkretizálva a regény szerkezetére is rámutathatunk: A tíz fejezetre felosztott mű kezdő- és zárórészre viseli magán leginkább a „munkanapló” meghatározását, s az író e kettő közé ékeli családregényének nyolc fejezetét. A szöveg emiatt stilisztikailag is két részre oszlik. A kezdetet képező kezdő- és zárófejezet „teoretikusabb”, mondatai töményebbek, reflexív-

bek. Itt látjuk viszont az előbbi Konrád-művekből már ismert „elmezajlásokat”, „gondolatáramlásokat” és „eszmeckázásokat” (Pályi András idézi tanulmányában Thomka Beáta megnevezéseit *A látogató* szövege kapcsán), a műhelyre, a regényírás természetére, valamint az életre, halálra, szeretetre (stb.) vonatkozó filozofikus kérdéseket, szerzői megjegyzéseket. „Arra a kérdésre, hogy mi volt az élet értelme, mindenki az életrajzával felel. (...) Tudom, hogy életrajza mindenkinek van, mégis időnként megkísért a vágy, hogy elmondjam a saját történetemet. (...) Ez a könyv magát írja, semmilyen elképzelt történethez és figurához nem alkalmazkodik, utólag tárja fel a tervrajzát. Az elkövetkező történetek hőse is itt születik ezen a papíron. Ez a gyanús hős a szerző meghosszabbítása, lidérce, belőle szívja a vérért, és mert függ tőle, bosszúból megpróbál hatalmasodni rajta. A jámbor szerző kísértője lesz tehát, ezért a kígyó nevét viseli. Úgy hívják: Kobra Dávid. (...) Ha pedig a csillagra gondolsz, akkor a keresztnévnek is megvan a maga értelme” – mondja a szerző-elbeszélő. Sorolhatnánk még Konrád ide vonatkozó megjegyzéseit („regény egy képzeletbeli regényről”, „mozgékony és örvénylő szerkezet”, „regényváros”), valamint a fikció és a reflexió meglétére vagy hiányára utaló meghatározásokat. Mindezek lényege abban mutatkozik meg, hogy (Pályi András utal a jelenségre tanulmányában; *Kortárs*, 1989. 2. sz.) írói személyiség, szerep és mű összefüggései Konrádnál problematikusá válnak. Ez leginkább a főhős (Kobra Dávid) és a szerző-elbeszélő közötti átfedések, megfelelések vonalán a legszembetűnőbb. Kettejük életútja között rengeteg megfelelés ismerhető fel, ám mégsem azonosak. A bevezető első fejezetben ugyanakkor Kobra Dávid Esti Kornél-os szerepben mutatkozik meg: „lefitymálón” vélekedik a szerzőről, kreatúra, „felmenti” a szerzőt a „tények hú rögzítőjének tisztje alól” stb. E kérdések pedig ugyanakkor az elmondhatóság, a leírhatóság falait, határait ostromolják, mondván: „A valóság leírhatatlan, magánügyek kitergetése pedig unalmas és illetlen. (...) Mondj le a hiteles krónikáról. A válogatás stilizáció. A nyers tény is fikció. Nem lehet tudni, hogy mi történt.” Tény és fikció, szerző és hős hol élesebb, hol homályosabb határvonalaira épül fel tehát Konrád „regényvárosa”.

Még mindig az első fejezetnél maradva, szólni kell a mű helyszíneiről is – mégpedig újra a kettősség szintjén. A *megírás* (a keret) helyszíne, az ófalusi kert, benne a sírköaszttallal, a szerző-elbeszélő térbeli koordinátáit jelzi. Ebbe a helyszínbe áramlanak be az emlékezés, a reflexió szálain a tényleges regény (a *cselekmény*) nyolc fejezetének főbb helyszínei: Berettyóújfalu (a szülői házzal), Budapest (Kobra Dávid budai, Kadron Melinda Leander utcai, Dragomán János Klauzál téri lakása, a Korona Szálló, a Tangó bár stb.). A helyszínek túlmutatnak önmagukon; jelentéstanilag többek, mint térbeli meghatározások. Az ófalusi kert „az elme légijáratának középpontja”, ez „az eredeti helyszín, a színpad, ahol kiteljesedik a látomás gyönyöre”. „Minden más hely ideiglenesebb, mint ez a kert.” Déry *Ítélet nincs* című memoárregényének kezdősoraira emlékezett ez a helyszín (Dérynél: kert, malomköaszttal) őszbe hajló balatoni képeivel, az emlékezés motorjának beindításával, az élők és holtak készülő seregszemléjével, de gondolhatunk akár Mészöly Miklós meditációt indító kisoroszi kertjére (*A pille magánya*) is. Konrád balatoni kertjében, e kiindulópontul szolgáló helyszínen a természet egyszerűségével és harmóniájával hat. Minden az, ami, s olyan, amilyen, geometrikusan elrendezett: „A háznak megvan a falakból lélegző és famennyezetbe itatódott emlékvilága. Ebben a délutáni fényben a sárga falak nagyon sárgák, a zöld levelek nagyon zöldek, a meggy nagyon piros, a szilva nagyon kék.” Az elrendezés egyszerűségét az ábrázolás, a leírás egy-

szerűsége szemlélteti. Ugyanez az egyszerűség és rend jellemzi az itt folytatott életmódot is: „Az egyik szekrényben a kézirataim vannak, a másikban a ruhanemű, két fatönkre fektetett deszkán könyvek. A vizet a kútról hozom, télen a hóban állok meztelen, hideg vizet locsolok magamra a kőasztalra tett mosdótájból.” Mindez azért lényeges, mert a regény központi szövegében, ahol a helyszín bővül, s a társadalommal, a történelemmel lép érintkezésbe, szertefoszlik ez a bensőséges rend és harmónia. Itt már kevés dolog lesz azonos önmagával...

A cselekmény helyszínei egy-egy szereplő(csoport) köré rendeződnek. A kereten belüli nyolc fejezet cselekménye kettős szálon halad: vertikálisan a főhős, Kobra Dávid családfáját kísérhetjük nyomon, dédapjától Kobra három házasságán át apró gyermekeiig, míg a regény horizontális vonalán a három egyidős (iskolatárs és zsidó) barát: Tombor Antal, Dragomán János és Kobra Dávid (és családjuk) története rajzolódik ki. E bonnyolult képleten belül külön-külön elemezhetnénk a családja egyes szereplőit: a sokgyerekes vagy a fiatal felesége után a halálba menő két nagyapát, az apát, a szuperintelligens Zoltán unokatestvérét vagy az ellenzékben álló Pali és Miki nagybácsik Kobra számára is szimpatikus élettörténetét és jellemét – avagy a horizontális vonalon kialakuló élettörténeteket és jellemeket: Kadron Jeremiásét, Melindaét, Dragomán Jánosét, Tombor Antalét, Tárnok Zsuzsa – Klára – Regina élettörténetét... Ehelyett a regényfolyam néhány lényeges mozzanatára szeretnénk rámutatni.

A főhős Kobra Dávid életének két meghatározó ténye: zsidó (lásd a Dávid-csillagra való előbbi utalást!) és polgári származása. Emiatt kerül családja 1944-ben életveszélybe, majd lesz „osztályidegen”, „ikszes”. 1944, 1950, 1956... A család szeretetteljes békéjét s az apa pedáns munkáját felszabdalo, megsemmisítő történelmi évszámok. Zsidódeportálás és államosítás. A szerencse játszik közre, hogy Kobraék családja lesz az egyedüli a városban, amely szülőstül-gyermekestül élve marad.

Az apa a helyben maradás híve. Eszébe sem jut továbbállni a szülei által ráhagyományozott s továbbépített házból. A szakmának is ő a továbbhagyományozója: a házra helyeztet táblán ott sorakoznak a Kobra család generációinak nevei. Ezt a folyamatosságot Kobra Dávid fogja megszakítani. Ő nem marad hű az egyébként államosított vaskereskedéshez; író lesz, s a szülői házat is elhagyja. A zsidóüldözések idején testvérével és unokatestvérével Budapestre megy. A ház, a helyben maradás fogalma azonban az ő számára is lényeges. Az oltalmat adó s a megmenekülést jelentő Budapest képe, amikor az otthon elvesztését jelenti, már szívszorító érzéssel tölti el Kobrát, holott békeidőben, kiránduláskor lenyűgözte. A szülők hiánya s a családi ház hiánya szinte egymást erősítő fájdalomként nehezedik Kobrára. A helyben maradás, az otthon ismétlődő emblémait képezi a regényben a gólyapár s a lakáshoz tartozó „örök” fecskék is: az otthon és a család biztonságának metaforái. „Minden ízemben újfaluhi voltam, itt élnem és halnom kell” – mondja Kobra, a szerző-elbeszélő pedig hangsúlyozza a családi ház és ófalusi kertjének hasonlóságát (ugyanolyan gyümölcsfák). E stabilitásigény s az otthon ilyen funkciója a cselekmény egyéb vonalán is kimutatható. Tombor Antal felesége, Kadron Melinda lesz ilyen hű Leander utcai házához és kertjéhez, de ott van Kobra Arnold és Zsuzsa műteremlakása is. Melinda számára életfeltétel és életmód kérdése, biológiai szükséglet a Leander utcai helyszín biztonságát és kényelmet nyújtó stabilitása (a szövegben ez a növényzet, a kerti bútorok, a munkálatok, a kert alkalmi vagy állandó ele-

meinek hangsúlyozásában mutatkozik meg). Ide térnek be és vissza mindazok, akik életéhez szorosan hozzátartoznak.

Dragomán János az egyedüli, aki bolygó hollandiként kering a világban, s ennek okait nemcsak sajátos életfilozófiájában, hanem családjá stabilitásának a hiányában is megjelhetjük (az anya elköltözései, Dragomán szégyenteljes körülméltetése egy utcél érdekében, majd Dragomán elköltözése otthonról). Nem véletlen, hogy a két barát, Dragomán és Kobra között ellentétek mutatkoznak. Ezek az ellentétek főleg a húsz év után hazalátogató Dragomán Kobrára irányuló jelzőiben öltenek alakot. S az sem véletlen, hogy Dragomán János lelkivilágában szakadás áll be. Egy időre elmegőgyintezetbe kerül.

A családnak tehát lényeges szerepe van. Kobra szüleit együttes deportálásuk tartja életben, a nagypapa belepusztul a fiatal feleség elvesztésébe stb. A család s a szerelmi kapcsolatok azonban sajátos színezetet kapnak a regényben. Legjellegzetesebben ezt Kadron Melinda fogalmazza meg: „férjem, szeretóm, barátom”. Életének a házon kívül másik lényeges meghatározója az őt körülvevők társasága, azon belül is a családi háromszög: „Van egy férjem és van egy szeretóm. A hallgatag Antal és a fecsegő János. Mutató férfi mind a kettő. Antal és János már az elemi iskolában padtársak voltak. Kipányváztam őket, általuk nyújtózom, az enyémem. (...) Nekem ez is kell, meg az is kell. Egyikről sem mondom le.” Ilyen kettősség alakul ki a Zsuzsa–Klára–Regina vonalon is, azzal, hogy a képlet még a rokonkapcsolatok hálózatával, a vérfertőzés veszélyeivel komplikálódik. Tárnok Zsuzsa férje Kobra Arnold szállodatulajdonos, de Kadron Jeremiást is maga mellett tartja. Leánya, Klára Jeremiást „szellemi”, „szív szerinti” atyjaként, Melindát pedig „fogadott” hűgként tartja számon. Klára ugyanakkor két unokatestvérrel, Kobra Zoltánnal és Dáviddal tart fenn kapcsolatot: „Két unokatestvér között őrlődve teherbe estem, és világra hoztam kobraságunk szurrogátumát, Regina lányomat.” S hogy a kép még bonyolultabb legyen, ez a Regina lesz Kobra Dávid harmadik felesége. Íme a „Kobra-mitológia” amely egyben a léteben veszélyeztetett zsidóság belterjes, izolált „csereforgalmát” ábrázolja. E mitológiai sajátosságával még csak Kadron Melinda szintén sajátos esete vetekedhet – azé a Melindáé, aki apja ismeretsége révén kicsi korától a Tombor Antal–Kobra Dávid–Dragomán János baráti hármastárságában (térdükön lovagolva) nő fel, s választja a nagy korkülönbség ellenére is egyiket férjéül, másikat szeretőjéül, harmadikat barátjául. E mozzanatot maga az apa, Jeremiás teszi szinte törvényszerűvé, amikor a Melinda érzelmei számára veszélyes Dragománt bízza meg kéziratának rendezésével. Dragomán ezentúl a Klauzál téri lakásán kívül a Kadron-ház emeleti lakója (is) lesz, így épül be kitéphetetlenül a már említett családi háromszögbe.

A *Kerti mulatság* kapcsán családrégényről szoltam, bár úgy érzem, e mű horizontális és vertikális vonulatával több, mint családrégény. Konrád műve kapcsán „nem regényes regényről” beszélt, amelynek szerkezeti mintája az útkeresztződés. A regényszöveg összetettségére utal, hogy a műben nemcsak rokoni és baráti szálak útja keresztződnek a cselekmény szintjén (amelynek természetesen Kobra Dávid az origója), hanem benne az elbeszélés szintjén „beszédek” is keresztződnek (a szó bahtyini értelmében). A *Kerti mulatság* szövegegyüttese ugyanis a szerző-elbeszélő, majd Kobra Dávid, Dragomán János, Melinda, Klára és Regina elbeszéléséből fűződik fel. (Közöttük Melinda elbeszélésének „műfaja” is van: *napló*). A lényeges hősök között egyedül Tombor Antal az, aki nem szólal meg, s ezzel csak hangsúlyozódik néma, robusztus alakja.

A *Kerti mulatság* önálló részekből álló „rendezett” halmaz, egy igen összetett cselekmény, család- és élettörténet felvonultatása. A szerzői interpretáció tervszerűségét és gazdagságát a szöveg polifon jellegében, az ábrázolás emblematikus eljárásaiban látjuk (a regényhelyszínek történelmi névmódosulásai, a térnevek változása Déry *Niki* című kisregényét juttatja eszünkbe). Konrád azzal az írói eljárásával, hogy regényfolyamába fiktív és nem fiktív elemeket egyaránt beolvasztott, olyan szöveget hozott létre, amely egyaránt műalkotás és életrajz (a Konrád-művekre, írói pokoljárásra való utalásokkal egyetemben), valóban „regény és munakanapló” – irodalomelméleti beidegződéseinken oldó alkotás. „Regényvárosának” utcáin, kereszteződésein szívesen bolyongunk (de nem tévelygünk) – s nemcsak addig, amíg regényét olvasunk. Az író ugyanis nyitva hagyja a túlélők életútjait. Az *Agenda, I* címből arra is következtethetünk, hogy talán folytatni kívánja, hiszen a szövegben egy helyen trilógiáról is szót ejt.

A *Kerti mulatság* témájában s a témához való hozzáállásban hozott újat. Nyelvezete, axiomatikus, majd lírai mondatai, stílusa ismerős élményként, művészi eljárása pedig üdítően hat a szépirodalmi Konrád-művek ismerőire.

HARKAI VASS Éva

PALÓCFÖLDI LAKODALOM

Putz Éva: *Á kolonyi lágzi*. Madách Könyv- és Lapkiadó, Bratislava, 1989

Az Új Mindenes Gyűjtemény Könyvtára kiadásában olvashatjuk az eredetileg 1943-ban megjelent *Á kolonyi lágzi* című könyvet, mely a Nyitra melléki (Felvidék) magyar művelődési táj Kolon községének lakodalmit igen sokoldalú és tudományos alaposággal dolgozza fel. Putz Éva (1922–1943), a fiatal orvostanhallgató ösztönös hozzáértéssel 1940 és 43 között Arany A. László irányításával, aki a szlovákiai magyar nyelvjárás kutatásban jeleskedett, több alkalommal gyűjtött Kolonban és környékén lakodalmi szokásokat, népdalokat. Nyelvjárás-kutató munkája is jelentős, de nevét *Á kolonyi lágzi* őrizte meg.

Putz Éva a lakodalmat mint a falu közösségének színjátékszerű szokását vizsgálja, megpróbál kitérni a lakodalmi szertartás valamennyi területére (a megelőző és követő cselekményeket elhanyagolja, mint pl. az udvarlási szokások, a hozomány stb.), beleértve a színhelyet, a zenét, a táncot, a viseletet, a résztvevők szerepét. A lakodalmat tehát a népi színjátás egy speciális válfajaként vizsgálja, nem feledkezve meg arról sem, hogy a lakodalmat a falu szociális-társadalmi struktúrájának a változásai befolyásolják. Benne sűrűsödött össze a múlt, a fejlődés és a jelen. Egy örökös egyéni variációt feltételez a lakodalom menetében, ami tulajdonképpen a fejlődőképességét eredményezi. A variáció azonban nem végtelen lehetőség, vallja a kutató, határt szab neki a népi létvalóság, a formavilág és motívumgazdagság, a szerkezeti kötöttség, a nép emlékezőtehetsége. Putz Éva szerint: „A szöveg, dallam, hangszín, zene, ütem, ritmus, mozdulat, gesztus, továbbá a mimika, mozgásjelleg és irány, az arc- és testjáték, a tánc, a ruha, környezet, stílussajátosságok, előkészületek, a játék színhelye, alkalma, célja, funkciója, a játékos és

nézők korának, foglalkozásának, életkörülményeinek és magatartásának mélyebb vizsgálata és a jelenségek összefüggérendszerének egységes bemutatása tudná csak megközelítőleg érzékelteni a lagzi sajátos jelenségének művészi és szociális valóját.” Ha tehát a lakodalmat monográfikusan igyekszünk bemutatni, részleteit, szerkezeti összefüggérendszerét, struktúráját kell érzékelteni, mert ha egyetlen alkotóelemet kihagyunk, meghamisítottuk a valóságot. Kutatónk egy pillanatra sem vesztí szem elől a maga állította követelményeket, igényeket. Bevezető tanulmányában feltérképezi Kolon földrajzi helyzetét, a falu társadalmi képét, a lakodalmas ház beosztását, ír a koloni ember jelleméről, a rokonság szerepéről, bemutatja a lakodalom zenéjét, a „lagziss” dalokat, melyek nagyrészt epikus jellegűek, hiszen cselekményt és a tárgyi körülményeket fejezik ki. Dallamviláguk szegényes, a dalok zömét tíz dallamra éneklék, melyeket a *Kottamelléklet*ben ismerünk meg. A lakodalmas dalokban ezért gyakran inkább a szöveg képviseli a régiességet, és nem a dallam. Akár a lakodalom menetében, a daloknál is a menyecskék töltik be a vezető szerepet, noha a férfiak is dallal vesznek részt a lakodalmas játék menetében (pl. a hagyományos ételkihordásban).

A lakodalom kultikus és hitelemeit csupán érinti a gyűjtő, megjegyezve, hogy a lagziban olyan sok az ősi, szentesített elem (betegségűző, megóvó, termékenyítő ráimádkozások, cselekmények, szerelmi és más varázslatok egész rendszere), hogy külön tanulmányozást érdemel e téma.

Részletesen olvashatunk a lakodalom tárgyi kellékeiről (jeleiről) elsősorban a hagyományos menyasszonyi viseletről (a képmellékletben téli díszben látjuk a koloni menyasszonyt), a völegény viseletéről. A „lagzissak” jelvénye a „frólyisos” rozmaring, melyet a férfiak a kalapjuknál, a nők a mellükön viselnek (nagyon vékony, rugószerűen csavart, fémdíszsel díszített rozmaring ez), a dorozsbák (vőfélyek) jele a rozmaring, mellükön a szalagos bokréta és a virággal, zsinórral díszített vőfélyi pálca. A dorozsbáknak azonban a koloni lagziban nincs olyan fontos szerepük, még betanult rigmust sem mondanak a hívogatás alkalmával. Tárgyi kellék a keszkenő, amit a völegény anyjának ad a lány, amikor az kérőbe jön hozzájuk, továbbá a menyasszonyos háznál a gazdagon hímzett „ágyonvaló”, aminek másik szerepe még a halotti lepedő. A kiadott dunna a beleegyezés jele és a völegény ágyát díszítik vele. Kellék még a láda is, amelyet a menyasszonnyal kocsin visznek el, vagy a szenteltvíz, tömjén, cukor, búza, amit a menyasszony szór szét a völegény kalapjából.

A monográfia központi része a lagzi, az akkor 25 éves koloni születésű Polyák Erzsike közlése alapján kerül bemutatásra, sőt a kottalejegyzések is az ő énekéről készültek. Ízes palóc nyelvjárásban mondja el a kihirdetés előtti csütörtöktől (ekkor volt a lánykérés) egészen a háromnapos lagzi befejezéséig a lakodalom „forgatókönyvét”. A cselekménysorozathoz fűződő szokásanyag, a dalok szövege, az időpontok fontosságának hangsúlyozása, a vacsora felszolgálásának „megéneklése”, a kísérők és háziak évődő, humoros, felelgetős énekei. Ilyen például a kintiek éneke: „Kecskét láttam zöd ruhába, / verd az orod a lyukába, / verd az orod a lyukába.” bentről válasz rá: „Az ökörnek szít a szarva, / az a sok lány le vakarva, / az a sok lány le vakarva.” – a válasz: „Nincsen a világon annyi apró bető, / mint a te fejedén serke, buha, tető.” stb.

A lakodalom legszebb dalai a menyasszony búcsúzásakor hangzanak fel a nyoszolyó-lányok ajkáról: Elment a madárka, üres a kalitka, Amőre én járok, még a fák is sírnak.

Jellegzetesen koloni szokás a gyűjteményben a „mónárcsók”, amire a vacsora után kerül sor, amikor a menyasszony pohárköszöntőt mond / iszik az anyós és após tisztelőtére, miközben „az asztá megett lehuzák a lámpát és inekölyik: Nem láttam én mónár-csokot, / de maj látok most, / sej-haj szíp menyasszon, / maj kiteccik most. Aggyig inekölyik, míg meg nem csólkollyák egymást”. Sajnos bővebb magyarázatot nem kapunk erről a szokásról, a szójegyzékben a gyűjtő elfelejtette megmagyarázni eredetét, jelentőségét.

A lagzit hétfőn keztek, kedden a misén bevatták a menyasszonyt és ezután jöttek a rokonai a „kállátóba” – menyasszonylátóba. Ekkor a menyasszonyt „főcifrásztassák, fűzővigbe, kontyba, hajketökvé”. Az új asszonynak a kötelessége, hogy a rokonságot meglátogassa, és kalácsot vigyen ajándékba mint új menyecske.

Putz Éva könyvének második részét a lagzis dalok szövegei teszik ki, melyeknek dallamjegyzékét külön feltünteti a gyűjtő. A rövid szójegyzék után gazdag képmelléklet szemlélteti az elmondottakat. A dallamjegyzék után pedig Sándor Eleonóra értékes utószavát olvashatjuk, melyben felvázolja a csehszlovákiai magyar kulturális élet fontosabb állomásait, különös tekintettel a fiatalon elhunyt szerző néprajzi munkásságára.

Putz Éva *Á kolonyi lágzi* című könyve nemcsak azért jelentős a néprajzkutatás szempontjából, mert a benne rögzített cselekménysor napjainkban már csak töredékeiben létezik, hanem azért is, mert ilyen részletesen (kisebb hiányosságoktól, következetlenségekől eltekintve) a lakodalomról egészen Bakó Ferenc *Palócföldi lakodalom* című könyvéig (1987) egyedülálló munka. Tudományos alapossága követendő példa napjaink néprajzkutatói számára is.

SÁRVÁRI V. Zsuzsa

S Z Í N H Á Z

LILIAM

Molnár Ferenc nyolcvan évvel ezelőtt írt és színre vitt „külvárosi legendá”-ja a pesti Népligetben játszódik. „Fák, bokrok. Elöl középen egy pad. Tavaszi délután, alkonyat felé” – írta színhelymegjelölő utasításként a szerző, jelezve és előlegezve azt a romantikus „zug”-ot, ahol izgalmas, szép pillanatokra kerül(het) sor. A színpadon azonban mindennek nyoma sincs. Hernesz János díszlete komor, a háttérben labirintusszerű barna oszloperdő, a szín jobb és bal oldalán, elől a portálon pedig barnára pácolt deszkapalánk, rajta ajtó. Még az előtérben levő pad sem képzeletgerjesztő ligeti alkalmosság, ezért szinte fel sem tűnik, hogy helyére a második képben szakadozott huzatú, kőcbelét lógató, spárgával összetartott, lomtárba való heverő kerül. S a sejtelmes, félhománysóra világított, árnyékolt háttér is inkább riasztó, mint romantikára csábító.

Molnár Ferenc: *Liliom*. – Újvidéki Színház. Rendezte: Babarczy László (Kaposvár). Díszlet: Hernesz János. Jelmez: Annamária Mihajlović. Szereplők: Törköly Levente, Szilágyi Róvid Eleonóra, Faragó Edit, Simon Mihály, Ladik Katalin, Bicskei István, Nagygellértné Kiss Júlia, Szilágyi Nándor, Balázs Piri Zoltán, Páthy Mátyás, Sinkó István, László Sándor, valamint Módry Györgyi, Szőke Zoltán, Szél Olivér, Brücker István, Tóth Loon és Szántó Valéria főiskolai hallgatók.

A sötét, komor színpadképnek, melynek alaptónusa nem a zöld, hanem a barna, fontos hangulati és tartalmi szerepe van Babarczy László rendezésében.

Ezt a kemény előadást, amely két ember szerelméről szól ugyan, de nem a magamutogató, a lángoló szerelmi vallomások nyelvén, hanem a másik keserves, de állhatatos vállalásával bizonyítva az összetartozást, semmiképpen sem lehet romantikusan lágy, ligeti zöldben játszani. Arra sem kell azonban gondolni, hogy Babarczy László Molnár ellenében rendezte meg a *Liliomot*, hiszen az előadás is, akárcsak a darab ugyanarról szól: két tiszta, de érzelmeit szégyellő-titkoló, egymással külön belső hullámhosszon kapcsolatot tartó, kommunikáló ember viszonyáról, az a különbséggel, hogy az előadás hangneme más, mint a darabé, mollból dúrba vált; Molnárnál is feldereng a tragédia, de elrejtí a szöveg szellemes csillogása, a helyzetek hamvas naivsága, Babarczynál viszont megtörténik a tragédia, a szöveg és a helyzetek csupán ellenpontoszó szereppel rendelkeznek, az élet teljességét hivatottak kifejezni, az árnyék mögötti fényt. Molnár a napos oldalról szemlélve veszi észre Liliom és Juli tragédiáját, Babarczy pedig a túloldalon állva látja meg ugyanezt. És nem állhat máshová, ha az érdeklí, hogy van-e annál borzasztóbb, ha az, akit szeretünk, csak akkor lesz, lehet a miénk, amikor ott fekszik előttünk kiterítve – addig mindenkié volt, mondjuk Muskátnéé, a körhinta-tulajdonos munkaadó-szerető, Ficsuré, a zsebmetsző-hamiskártyás bűnöző –, s ha annak, akit szeretünk, bár sohasem mondtuk-mutattuk neki, sőt kiabáltunk rá és meg is ütöttük, csak akkor van bátorságunk kimondani, belekiáltani a vakvilágba: „Juli... kis bogaram...”, amikor kétségbeesetten magunkba döfjük a gyilkolni hozott konyhakést, mint Liliom teszi azokra a csúnya, embertelen barna oszlopokra kapaszkodva-menekülve az igazságszolgáltatás elől, hogy azután lezuhanjon a vasúti sínre, amelyről majd nem a bármészakodókat lefröcskölő, a tekintetünket magával húzó pimasz, vágyat ébresztő mozdony vontatta szerelvényen, hanem a sebesülteknek-halottaknak kijáró kézi hordágyon szállítják el az emberfiát.

Ha pedig az előadás menetében ezután következik, mintegy kimerevített fantáziaképként, a különös, humorral átítatott mennyországi jelenet, ahogy ez Babarczynál van, eltérően a darabtól, hol a másvilági epizód a földi képek után játszódik le, akkor a rendező dramaturgiai intervenciója nemcsak a romantikától óvja meg az előadást, hanem játékosan ellenpontozza is a halál előtti vallomás érzélgősségét. A mennyországi jelenet s Liliom kiszabott égi büntetése után – csak tizenhat év tisztítóút múltán láthatja sohasem ismert lányát, de akivel, akárcsak a gyermek anyjával, bár most nagyon igyekszik, szintén meg gondolatlanul s jóvátehetetlenül gorombáskodik – következhet a végső búcsúzás torokszorító pillanata, csakhogy Babarczy ezt sem engedí érzélgősségre fulladni, mert a háttérben, a barna oszlopok között feltűnik a csilingelő kerékpárján az esztergályos, az állhatatos kérő, akit Juli – hátra se tekintve –, egy életre a magányt választó, élesen elutasító hangon küld el. S amikor az esztergályos, akit az égi rendőrszobán azért szólaltat meg a túlvilági életről döntő Rendőrfogalmazó-Isten, hogy utólagos jöttete – éjnek idején látogatta meg feleségét és árváit, s „megfódozta” fölöttük a lyukas tetőt – jótékony hatással legyen az érzelmeit röstellő Liliomra, „Áldja meg az Isten”-nel köszön el Julitól, köszönése akár jelképesnek is tekinthető, nem két ember köszön el egymástól, hanem Zeller Júliától, a minden es cselédétől, aki talán maga sem tudja, miért, ahogy a szerelmek általában történnek, beleszeretett Liliomba, a ligeti vagányba, köszön el végleg a boldogság.

Így teljesedik be a tragédia, amely azonban – ha ebben a műfajban s a valóságban ilyesmire lehetséges – halk szavú, csendes. Szívesen azt mondanám, hogy lírával átszótt tragédia ez, ha néhány évtized színházi gyakorlata nem devalválta volna ennek a nem minden tekintetben összeillő két elemnek, a tragikumnak és a lírának a szimbiózisát. Babarczynak azonban nagy tudatossággal és mérnöki pontos építkezéssel sikerült elérnie, hogy az előadás lírai tragikumát ne érezzük sem érzelgősségnek, sem mesterkéltnek, hanem őszinte emberi valóságnak, magának az életnek. A lélek, az őszinte emberi érzelmek húrjain megszólaló történet ez a *Liliom*-előadás, amelyben mellékessé válnak mind a szociális vonatkozások, mind pedig az a körülmény, hogy a színhely a pesti Népliget, nem sokkal a századforduló után. Az előadás itt történik, most, s bennünk visszhangzik.

Babarczy László rendezésének nagy értéke – hogyan is valósíthatná meg különben elképzeléseit, hozhatna létre teljes értékű színházi előadást – a pontos, szinte tökéletes színészvezetés. Ahogy a két főszereplőt – Törköly Leventét és Sz. Rövid Eleonórárt – megóvjá attól, hogy az érzelgősség ingoványára tévedjenek, amikor ilyen veszély fenyeget, a rendező humoros, sőt komikus ellenellenjátékot kezdeményez, kontrapunktot állít tiltótáblaként eléjük, ugyanúgy segíti őket abban, hogy elénk rajzolják egy szerelemmé érlelődő kapcsolat történetének, alakulásának ívét. Juli a „nem hagyom magamat!” dacosságától a miatta munka nélkül maradt kikiáltóval való együttérzésen át jut el a szerelemig, amit – míg *Liliom* kiterítve nem fekszik – talán önmaga előtt sem mer bevallani. *Liliomot* viszont az láncolja végképp a lányhoz, ahogy Juli megejtő macacssággal és őszinte ragaszkodó bizalommal vállalja őt, a kivetettek közös sorsát. Hát ilyen még nem volt, mondhatná *Liliom*, ha lenne kurázsija beismerni, mit érez. A két színész apró jelzésekből, félhangsúlyokkal, negyedeszusokkal, lopva küldött tekintettel érteti meg egymást, hozza létre azt a belső hullámhosszot, amelyen már meg sem kell szólalni ahhoz, hogy értsék egymást, s bár a körülmények és saját természetük viszonyukat igen csak próbára teszik, az így kialakított kapcsolatot csak tragédia, vagy még az sem teheti tönkre – hiszen a másvilágról hazalátogató *Liliom*nak sem engedi meg Juli, hogy lányuknak rosszat mondjon az apjáról. Nincs egyetlen felesleges vagy hibás, kikacsintó gesztus sem a két színész játékában. Törköly Levente *Lilioma* a nem éppen bizalomkeltő külső alatt emberi szívet rejt, a színész pontosan kottázza le azt az ellentmondást, amit Molnár azzal fejezett ki, hogy virágnevet adott a vagánynak. Sz. Rövid Eleonórának pedig arra is van ereje, figyelme, hogy ne ismétlje meg az *Édes Anna* cselédfiguráját. Julija alig észrevehető, gyerekes kacérságból és tragikum, mindent eltűrő, dacos keménységből formálódik. Mindkét alakítás teljes értékű.

A többiek közül elsősorban a „ziccer” szerepet, Marit, a másik cselédlányt játszó Faragó Edit véteti magát észre – joggal. Nemcsak hogy remekül, jól választott apró gesztusokkal, naivan csodálkozó tekintettel s pontosan intonált hangsúlyokkal, meg ellenállhatatlanul kedves komikummal „hozza” a butácska, faluról felkerült cselédlányt, hanem az udvarlóját, majd férjét, Hugót – jellemző testtartással és szövegmondással – alakító Simon Mihállal együtt ők képviselik a *Liliom*–Juli kettőssel szembeni, két lábbal a valóság talaján álló, célratörő realitást. A két pár ellenpontozva egészíti ki egymást. Mari kedves oktondisága – „ostobában én még ilyen butát nem láttam”, mondja róla Muskáné – Juliból egyéniségének rejtett színeit csalja elő, azokat az árnyalatokat, amelyek a *Liliom*mal való jelenetekben szükségszerűen észrevétlenek maradnak. A két színész

párjelenetei az egész előadás legfrissebb pillanatai, pedig alig történik egyéb, mint ülnek a padon vagy a heverőn, s beszélgetnek, ami nem éppen színszerű, de most étellel telítődik. A környezetéből állandó szerepjátszással kitűnni, mások fölé kerekedni kívánó körhintatulajdonos szerepét Ladik Katalin kapta, s miután kiismerjük Muskátnét, akkor – főleg a Liliommal játszott jelenetekben – élvezük alakítását. Az előadás nagy erénye, hogy nincs gyenge színészi pontja sem. Egy-két jellegzetes vonással mindenki pontosan hozza vagy legalább körvonalazza a rá osztott szerepet. Bicskei István a kisstílusú Ficsur ótvarosságát, László Sándor az esztergályos becsületes emberségét, Balázs Piri Zoltán egy öngyilkosságba menekült ügyvéd fölényeskedő riadtságát, Nagygellértné Kiss Júlia az örökké zsörtölődő, de segítőkész fényképésznét, Szilágyi Nándor szinte csak testtartásával fejezve ki az anya árnyékában élő jó fiút, Pásthly Mátvás a jószágos Rendőrfogalmazó és a türelmetlen Isten megcserélt jellegű kettős szerepét, Fejes György a botcsinálta rablógyilkosokat leleplező nagyhangú pénztárost építi be az előadásba, amelyben egy-egy villanásnyira még a főiskolások (például Szőke Zoltán rendőre, Módyr Györgyi kislánya) is a helyükön voltak, alakítottak.

A jelmezeket tervező Annamária Mihajlović legnagyobb érdeme, hogy a színészi játék szolgálatában állt, amit legszebben Mari státusának ruhákkal történő jellemzésével bizonyít.

Babarczy László *Liliom*-rendezése nemcsak ízelítőt nyújt a kaposvári modern realista színházszépből (hasonlóképpen, mint a pesti Katona József Színházból vendégszereplő Székely Gábor tette a *Tóték*kal), hanem példát mutat arra, milyen a tartalmi és formai tekintetben egyaránt komplett színház.

GEROLD László

TELEVÍZIÓ

ELGÁNCSOLT EMBER(EK)

Nem csodálkozom azon, hogy a *Pannon csúcs* című újvidéki tévéfilmnek a tavalyi pulai bemutatója után vegyes kritikai visszhangja volt. A mérsékelt dicséret és a teljes ledorongolás skáláján mozogtak a kritikusi ítéletek, érhetően, hiszen olyan produkcióról van szó, amelyről lehet és talán kell is vitatkozni. Balázs Attila forgatókönyve nyomán Balázs Petrović Éva elsősorban politikai felhangú filmet készített a sztálinizmus(unk), a negyvennyolc(unk) tárgy köréből, s bármennyire is lerágott csontnak tűnhet ma már ez a téma – gondoljunk csak arra, hogy a nyolcvanas évek derekán garmadával születtek ilyen tárgyú filmek és színházi előadások –, mégis aktuális, hiszen a totalitáris rendszer(ünk) gyökereit a mai napig sem sikerült teljes mértékben elvágni. Tűnhet tehát

Pannon csúcs. Forgatókönyvíró: Balázs Attila. Rendező: Balázs Petrović Éva. Operatőr: Apró Zoltán. Főbb szerepekben: Bicskei István (Iváncsin Péter), Boros Tápai Kornélia (Madonna), Döb-rei Dénes (Kovács elvtárs, rendőrfelügyelő), Bakota Árpád (Wagner Emilian, ügyvéd), Fejes György (karmester), Korica Miklós (rendező), Ferenczi Jenő (vasutas). Az Újvidéki Televízió és a belgrádi Film danas közös produkciója. Sugározta a Belgrádi Televízió első csatornája, 1990. január 29-én.

megkésettnek a film, de nem időszerűtlen, s készítői ügyeltek is arra, hogy ne (csak) történelmet mutassanak be, hanem a cselekmény szálait egészen a közelmúltba vagy épenséggel a mába húzzák. Az sem zavar, hogy a Balázs szerzőpár a tárgyalt eseményeket a tragikus oldalról vizsgálja, noha tudom, hogy nem egy kiváló alkotás született már, amely e kérdéskört a tragikomikus oldaláról világította meg kitűnően, azt is bizonyítva, hogy immár élcelődni is tudunk a nemrég még tabunak számító témával.

Nem tartom tehát vitathatónak, hogy miért készült csak most a tévéfilm, és a téma-megközelítés módját sem, sokkal inkább érdekelt, hogy ez az egyedi történet, a filmben bemutatott emberi sors mennyire hiteles, mennyire mély benne az emberi dráma, s nem utolsósorban, sikerült-e művészetté transzponálni az egykori orosz emigráns már itt született fiának történetét, avagy sem. A forgatókönyvet olvasva (*Új Symposion*, 1989. 7–8) világos volt előttem, hogy Balázs Attila a főhős, Iváncsin Péter operaénekes történetét jól megírta, végiggondolva minden jelenetet, s úgy véltem, azt, ami a szövegből hiányzik, majd a rendező teszi hozzá, jobban ráérezve, hogy gyér a „töltelékanyag”, hogy jobban ki kell dolgozni azt a „közeget”, amelyben a cselekmény játszódik. Sajnos, Petrović Éva is csak ennek az egy színésznek a vezetésére ügyelt, de minden más kidolgozatlan vagy csak a jelzések szintjén maradt.

Iváncsin Péter „bűne”, hogy apja orosz emigráns volt, s ő maga a moszkvai konzervatóriumon végzett, most pedig az *Igor herceg* címszerepét szeretné énekelni. Negyvennyolc után már ez is elég ok volt arra, hogy meggyanúsítsák. Figyelik, kihallgatásokra kísérik, bizalmatlanok vele szemben, minek következtében az éneklésnek és a hegymászásnak élő ember összeroppan. Egy kihallgatás alkalmával kiugrik az emeleti szoba ablakán, majd üldözői elől hátrálva a zenekari árokba esik... Lelki és testi összeomlása után már mindenholnan menekülne, de üldözőit ott látja maga mögött még a vasúti bakte rházban meg az utcasöprök öltözőkabinjában is.

Balázs Attila forgatókönyve nyomán a film úgy ad keretet Iváncsin tragédiájának, hogy a történetek többnyire emlékezőként tárulnak elénk. A börtönbe került ember emlékezései ezek. A cellába viszont egy valós bűncselekmény juttatja Iváncsint. Azzal az eseménnyel is indult valójában a történet, hogy a már a poklok poklát megjárt, összetört és utcasöprővé degradálódott ember fölfelé igyekszik egy bérház emeletére. Lába se, szíve se bírja a magasságot, zihálva áll meg egy-egy percre kifújni magát és erőt gyűjteni, a földszintről viszont egy tornacipős fiú kettesével is véve a lépcsőket Janis Joplin lemezével a kezében könnyedén szökdelve nyomul feléje. Iváncsin versenyre kel vele, de amikor a fiú, figyelmet se vetve rá, szinte elsuhan mellette, ő gamósbotjával utána nyúl a nyurga lábának, elgáncsolja...

Ez a gáncs, a maga szimbolikus jelentésével a film témája is, ebből bontja ki aztán a rendező a tragikus emberi sorsot. Ötletében jó, hatásos indítás, de hogy végül vontatottá is válik a film, annak megint csak az az oka, hogy sok benne a klisé, az előre gyártott elem és a sablonfigura: a nyomozók, a színigazgató, a rendező és még a részeg vasutas és az utcaseprők is mind sokszor látott és nem egyedi típusok. Sőt, ilyen figurát állít elénk a film az operaénekes partnernője, Madonna személyében is, akinek viszont – ha jól értelmezem a forgatókönyvet – élet- és pályatársi minőségben kellene átélnie és elszennvednie Iváncsin tragédiáját. Ehelyett csak egy nimfomán pályatársat látunk az operaénekes mellett, aki kórházi látogatása alkalmával is csupán férfifaló szenvedélyének tesz eleget. De ez már nem a szövegből, hanem a rendezés számlájára írható, mint ahogy

az az olcsó, szinte szakállas viccekbe illő jelenet is, amikor Madonna az apáca nővér szemé láttára s mintegy az ő megcsúfolására elégíti ki a betegágyban fekvő férfit. Ez és az ilyen bosszantóan naiv jelenetek inkább tompítják, semmint erősítik a tragédia szálait. Vitatható az is, hogy a filmbeli színigazgató csak kiszolgálója a hatalomnak, hogy az *Igor herceg* rendezője erősen kompromisszumokra hajló, aki az operából, amelyben „orosz sovíniszta dalok” hangzanak fel, habozás nélkül rendezne olyan darabot, amelyben „az új Igor herceg a népfelzabardító háborúból visszatérő parancsnok legyen, aki otthon a polovecek kémiszolgálatának aljas tevékenységéről rántja le a leplet”. Túl banális kigúnyolása ez a szocrealizmus akkor még valóban virágzó korszakának.

Valahogy a cselekedetek és a megnyilatkozások apróbb és finomabb részleteiből kellett volna mindennek következnie. Olyan apró, filmnyelven megfogalmazott jelenetekre gondolok, mint amelyet ebben az alkotásban pl. a láb kínál. A láb, az a sokféle láb, a partnernő erotikus karcsú lábától ama bizonyos festményen látott balett-táncosnő lábáig egészen a már nehezen engedelmeskedő, összetört, köszvényes lábig. Ezek a lábak eleve felvetik a gondolatot: vajon hányszor állítottak lábat a főhősnek, vajon hányszor kényszerült átlépni a láthatatlanul is ott gáncoskodó lábakat?

Egy belgrádi kritikus a pulai fesztivál után azt írta, hogy a *Tanút* követően nem lenne szabad ezt a témát tovább variálni. Bár maradéktalanul nem tudok egyetérteni ezzel a véleménnyel (a görög tragédiáirókat is el lehetne ilyen alapon marasztalni, hogy is meretek, mondjuk Szophoklész vagy Euripidész, Aiszkülosz után tragédiát írni), azzal viszont igen, hogy Bacsó filmjének kidolgozottsága, a legapróbb részletekre való ügyelése feltétlenül követendő. Szóval, nem a miért, hanem a hogyan a probléma ebben a filmben. No meg a kivel. Mert amennyire lételátal volt Bicskei Istvánra bízni a halál torkában vergődő ember szerepét, annyira elhibázottnak érzem pl. a legtöbbször felbukkanó epizodista, Bakota Árpád ügyvédjét. Mentségére legyen mondva, hogy szerepe sincs jól megírva, de ő itt, sajnos, nem egy ügyvédfigura, beszédében és tetteiben sem. Függetlenül attól, hogy hivatalból nevezték ki, tehát nyilván a hatalom cinkosa is, nem hiteles egyéniség a filmben. Ezt viszont a szöveggönyv rovására mondom: aligha hihető, hogy egy védőügyvéd bocsánatot kérve lép be a cellába, vagy hogy a vádlott kérdésére, „Mi is érdeklí?” azt válaszolja: „Mondjon, amit akar.” Párbeszédükben csak a szibériai vicceknek volt funkciójuk. Még szerencse, hogy ezekben a cellabeli jelenetekben is, amelyeknek dramaturgiai funkciója, hogy újból és újból beindítsák a visszaemlékezés gépezetét, Bicskei, rabként is szinte tökéletes. Késérő megbántottság ül az arcán és a rabsapka alatt szinte minden porcikájával, a szemével, a kezével és a beteg lábával is kitűnően alakít, úgy, hogy közben hitelesíti is a történetet és láttatja a lélek szintjén végbemennő folyamatokat. Bár nem szeretem a nagy szavakat, most azt kell mondanom, játéka helyenként szinte bravúros. Kár, hogy senki sem nőtt fel hozzá. Tápai Boros Kornélia a színpadi jelenetek filmen megfogalmazásában még elfogadható, de „civilben” még egy kurtizánnak is túl harsány volna. Döbrei Dénes rendőrfelügyelője ezerszer látott figura, a kihallgatás alatti állandó fogfájása pedig egy újabb olcsó „poénje” a filmnek. Korica Miklós színházi rendezőként csak egy kapkodó és izgága ember benyomását kelti. Faragó Árpád színigazgatója pedig bántóan merev. Nincs tehát Bicskein kívül még egy olyan színésze a filmnek, aki egy belülről átélt egyént tudott volna elénk varázsolni.

S mindez abból következik, hogy a film csak Iváncsin jellemét dolgozza ki. Elképzelem, milyen jó monodrámát lehetne ebből készíteni ezzel a színésszel.

A most látott tévéfilm fölvet egy másik gondolatot is. Az Újvidéki Televízió, úgy látszik, csak terveiben ígér minden évben egy-egy jugoszláviai magyar tévéfilmet, tévéjátékot. A gyakorlatban sajnos nem. Utoljára 1987 végén láttunk itt készült magyar tévéfilmet, azóta, leszámítva egy ifjúsági produkciót, egyet sem. Maga Balázs Petrović Éva, ha jól tudom, öt-hat évvel ezelőtt rendezte meg diplomaelőadásaként Veljko Petrović egy novelláját, tegyük hozzá, nagyon jól. Azóta, tudtommal, semmi komolyabb megbízást nem kapott. Balázs Attilának is ez volt a tűzkeresztsége ebben a műfajban. Márpedig rendszeres munka nélkül el sem várhatók a jobb eredmények. Ha egy rendező öt-évenként juthat csak forgatási lehetőséghez, ha a tévében nem alakul ki folyamatos munka, akkor sem igazán jó szövegekre, sem igazán jó produkciókra nem számíthatunk. Tudom, hogy ez összefügg az anyagi és műszaki lehetőségekkel is, de ha csak több évenként léphetnek egyet-egy, abból, nem hiszem, hogy maradandóbb értékek jöhetnek létre. Talán ez a kérdés is megérdemelne egy vitaestet.

BORDÁS Győző

Farkas Béla: Ágak és felhők, pasztell, 1939

KRÓNIKA

FEST '90 – Huszadszor rendezték meg az idén a FEST elnevezésű filmszemlét Belgrádban. A fesztivál szelektora, Nebojsa Đukelić tekintélyes filmszakember a jubileumi rendezvényre az elmúlt év legjobb filmalkotásait hozta el, különös tekintettel az angol filmre, melyek szerinte jelenleg a világ legérdekesebb produkciói közé tartoznak. Az idei szemle mottója: vissza a moziba, s nem titkolt célja, hogy visszazerezzék a FEST egykori rangját és közönségsikerét. A főműsoron kívül, amelyben számos nemzetközi díjjal kitüntetett alkotást láthattak az érdeklődők, néhány kísérőrendezvénye is volt a fesztiválnak. Megrendezték a közép-európai film retrospekcióját, amelynek keretében többek között Jancsó Miklós, Szabó István, Kovács András, Andrzej Wajda, Miloš Forman, Jiří Menzel, Vera Chytilová Alain Tanner alkotásait mutatták be. A jugoszláv filmet Ante Babaja, Boštjan Hladnik, Stole Popov, Bora Drašković, Aleksandar Petrović, Emir Kusturica, Živojin Pavlović, Dušan Makavejev és Rajko Grlić alkotásaival képviselték. Külön rendezvény keretében adóztak David Puttnam filmproducer alakjának a FEST-en; a film és a televízió címmel dokumentumfilmeket mutattak be; valamint különműsor keretében kevésbé ismert filmgyárak újabb alkotásait és hermetikus filmeket tűztek műsorra.

Az idei FEST-et Denys Arcand *Montreali Jézus* című filmje nyitotta meg. A kritikusok szinte egybehangozó véleménye szerint a szemle két legjobb filmje Peter Weir *A halott költők társasága* című filmje, valamint Krzysztof Kieslowski *Rövid film a szerelemről* című alkotása. Ládi István, a *Magyar Szó* filmkritikusa így ír az említett filmekről: „A halott költők társaságát az ötvenes évek végén a megalakulá-

sokkal teli, a hagyományokhoz, a merev normákhoz ragaszkodó konzervatív kollegiumban alakítják a diákok az új irodalomtanár szemléletének ihletésére. Önálló gondolkodásra, egyéniségük feltárására és kibontakozására, látókörük bővítésére, tudásvágyra, érzelmeik kifejezésére, humánus felfogásra, a költészet nyújtotta reménység megismerésére ösztönzi és tanítja a gyerekeket, felrúgva az iskola szigorúságra alapozott, száraz, elriasztó nevelési és oktatási módszereit. Költői lelkületű lázadó, aki vidám, könnyed formában a szépre, jóra, fenékre nevel – régimódi, rideg kollégáinak megbotránkozására. Nem rombolni akar, hanem építeni, de ezt csak a gyerekek értik és érzik. Amikor az egyik fiú öngyilkos lesz, mert szigorú szülei nem engedik, hogy az legyen, ami szeretne, a tanárok őt teszik felelőssé, és el kell hagynia az iskolát. Peter Weir a költészetre támaszkodva, költőien meséli el történetét, hol vidáman, hol érzelmesen, és mindenekelőtt, mértéktartóan. Művészi érzékére vall, hogy a szöveg, a párbeszédek, a versidézetek fontosságuk ellenére nem válnak dominánsakká, nem szorítják háttérbe a képi megoldásokat, a kollegium jól érzékeltetett légkörét.”

„Krzysztof Kieslowski a szerelemről bölcselői szinten gondolkodik – írja a továbbiakban Ládi István. – Egy alapjában véve egyszerű történetet mutat be. A zárkózott, tapasztalatlan, szegénylős fiú szerelmes a szomszéd házban élő, szeretőket tartó magányos nőbe. Távsömvön át figyel, telefonál neki, visszatartja a postáját, megpróbál közeliedni hozzá, de az életmódjuk, felfogásuk és koruk közötti különbség megakadályozza az érzelmi kapcsolatot. A fiatalember naivan, de őszintén, tiszta szívvel értelemzezi a szerelmet, de a nő ezt nem tudja meg-

érteni. Akkor jön rá, akkor érzi meg, amikor a cinikusan megalázott fiú öngyilkosságot kísérel meg. (...) A rövid film a szerelemről egyáltalán nem érzelmes, majdhogynem hűvösen tényközlő, de érzelmeket vált ki, miközben művészi szépségével lenyűgöz.”

A filmszemlén nagy érdeklődést keltett többek között Jiří Menzel *A régi szép idők vége* című filmje, Martin Stellman elsőfilmes rendező alkotása, *A királynőért és a hazáért*, Nyikita Mihalkov *Fekete szemek*, valamint Jancsó Miklós *Jézus Krisztus horoszkópja* c. alkotása is.

Jövőre a FEST keretében megrendezik a közép-európai filmek versenyéjélegző szemléjét is.

SZÁZÉVES A SZABADKAI VÁROSI KÖNYVTÁR – Ebből az alkalomból az idén számos rendezvényre kerül sor Szabadkán. Köztársasági szintű szaktanácskozást szerveznek, kiadják a szabadkai bibliográfia második kötetét, monográfiát jelentetnek meg a könyvtárról, videofilmet készítenek a régi és ritka könyvek gyűjteményéről. A százéves intézménynek azonban nemcsak ünnepi tevékenységből áll az idej munkája, hanem az alapvető funkcióját biztosító gondokkal is meg kell küzdenie: az épületet fel kell újítani, és a könyvtárlomány gyarapításának érdekében könyvgyűjtő akcióra is sor kerül.

PETAR DOBROVIĆ CENTENÁRIUMÁN – Nagyszabású kiállítás nyílt január 29-én Zágrábban Petar Dobrović születésének századik évfordulója alkalmából. A közönségnek négyszázharminc festmény és rajz alapján alkalma van meggyőződni arról, hogy a pécsi születésű festő, aki tanulmányait Budapesten végezte, majd a belgrádi képzőművészeti akadémia tanára volt, hogyan egyesítette művészetében a mediterrán életérzést és a közép-európai mentalitást. A kiállítás létrehozója, Igor Zidic custos szerint Petar Dobrović a festészet minden műfajában kiváló alkotásokat hozott létre: tájképein, portréin, csendéletein, aktjain és filigrán figurális kompozícióin egyaránt a nagy mester keze nyoma fedezhető fel.

DÍJAK, ELISMERÉSEK – A *Borba* napilap körkérdése szerint a tavalyi év legjobb könyve Matija Bečković *Čiji si ti, mali* című verseskötete. A huszonhét ljbujanai, zágrábi, szarajevói, újvidéki, belgrádi, titogradi, prištunai és szkopjei irodalomkritikus szövazata alapján második helyre Nedeljko Fabrio, Zsivko Csingo, Milan Jesić és Miroslav Toholj kötete került.

A szlovén művelődési élet legrangosabb elismerését, a France Prešeren-életműdíjat az idén Drago Tršar szobrász és Dušan Jovanović drámaíró kapta. Prešeren-díjban részesült még Aleš Debeljak költő, Lojze Drašler építész, Bojan Gorenc festő, Tomaž Lorenc hegedűművész, valamint Alenka Šček-Lorenc, Filip Robar-Doris rendező Franček Rudolf irodalmár, Janez Škof színész és Snežana Bogdanović balett-táncosnő.

A Matica srpska idej Zmaj-díját, amelyet évente a szerbhorvát nyelvterületen megjelenő versesköteteknek ítélnek oda, Milan Nenadić zrenjanini költő kapta válogatott verseiért, amely a szarajevói Veselin Masleša Kiadónál jelent meg.

AZ ALKOTÓK GYŰLÉSÉNEK PLÉNUMA – Január 18-án megtartották a Forum Könyvkiadó Alkotók Gyűlésének plénumát, amelyen napirenden szerepelt a tavalyi könyvprodukciónak, az 1990. évi kerettervnek, a sorozatok szerkesztőbizottságainak, a regény pályázat kérdéseinek és a Könyvkiadó új szervezeti konstituálódásának megvitatása.

A közgyűlésen megjelent nagyszámú alkotói megjegyzés nélkül tudomásul vette a tényt, hogy a kiadó 1989-ben több mint kétezer százalékos infláció mellett is tartani tudta a korábbi években elért szintet mind a könyvek számát, mind a terjedelmet illetően, sőt a szerzői kiadványok száma az előző évekhez képest némileg nőtt is. Az alkotók indítványára több új címszó bekerült a kiadói tervbe: Bori Imre jugoszláviai magyar irodalomtörténeti tanulmányának újabb, bővített kiadása, Sava Babić eszéinek gyűjteménye, Mészáros Sándor magyarságtörténeti munkájának második kötete, Györe Géza Fehér Ferenc-bibliográfiája, Vekás János Herceg-bibliográfiája és mások. Az alkotók javasolták, hogy társadalomtudományi sorozatában a kiadó olyan munkákat jelentessen meg, amelyek tükrözik jelenünk politikai átalakulásait, és indítványozták, hogy e sorozat szerkesztőbizottsága héttagú legyen. A Könyvkiadó az idén is meghirdeti regény pályázatát, ám a korábbi évektől eltérően nem hív meg írókat, a pályázat mindenki előtt nyitva áll, s mindenkinek, aki a meghatározott időpontig, 1991. január 31-éig átadja a kéziratát, a kiadó részvételi díjat folyósít. A jelenlevők tudomásul vették, hogy a Forum vállallattá alakult, melynek alaptevékenysége a lap- és könyvkiadás, s a Könyvkiadó az új vállalat munkagegy-

ségeként végzi ezentúl tevékenységét. A közgyűlésen legtöbb megjegyzés az AGY szervezeti felépítésére vonatkozott. Voltak, akik a jelenlegi keretek közötti átalakulását sürgették, voltak, akik a Forumon túlnövő írói szakszervezetté való át-

alakítását indítványozták, s olyan javaslatok is elhangzottak, hogy a Rádió és a Televízió is hozzon létre állandó fórumot, ahol kikérvék az alkotók véleményét és meghallgatnák javaslataikat a szóban forgó intézmények munkájáról.

A FORUM
KÖNYVKIADÓ
REGÉNYPÁLYÁZATOT HIRDET
AZ 1990. ÉVRE

A regénypályázaton minden olyan jugoszláviai szerző részt vehet, aki a pályázatban megjelölt időpontig három példányban eljuttatja a Forum Könyvkiadóhoz magyar nyelven írt, tíz szerzői ívnél (160 ritkán gépelt oldalnál) nem rövidebb, eddig meg nem jelent regénye kéziratát.

A bírálóbizottság minden pályaművet elbírál.

A zsűri köteles odaítélni a regénypályázat első díját.

A pályaműveket (teljes névvel vagy jeligésen) 1991. január 31-éig lehet beküldeni a következő címre: Forum Könyvkiadó, Újvidék, Vojvoda Mišić utca 1/III. A szerzőséget másolati példánnyal kell igazolni.

Minden szerzőnek, aki a pályázatban feltüntetett időpontig átnyújtja kéziratát, a Forum Könyvkiadó részvételi díjat fizet.

A díjnyertes és a kiadásra ajánlott műveket a Forum Könyvkiadó a következő évi kiadói tervébe iktatja.

KÉRDÉSEK ÉS VÁLASZOK

- Toldi Éva*: A nyugatalanító harmónia felé (*In memoriam Sziveri János 1954–1990*) 195
Lábadi Károly: Törökök a drávaszögi népi emlékezetben (*tanulmány*) 199

Magánképtárban

- Kalapis Zoltán*: A valódi és a képzeletbeli (*esszé*) 212

MŰFORDÍTÓI MŰHELY

- Jung Károly* műfordítása – Márkó királyfi és Keszedzsi Musza (*szerb epikus ének*) 221

KRITIKAI SZEMLE

K ö n y v e k

- Gerold László*: Tézisek, valóság és dráma nélkül (*Végl László: Judit*) 229
Csapó Julianna: Az Álomkerttől a Vadászkrónikáig (Majoros Sándor: *A visszhangkísérlés*) 234
Harkai Vass Éva: „Regényváros” (Konrád György: *Agenda, 1. Kerti mulatság*) 236
Sárvári V. Zsuzsa: Palócföldi lakodalom (Putz Éva: *A kolonyi lágzi*) 240

S z í n h á z

- Gerold László*: Liliom 242

T e l e v í z i ó

- Bordás Győző*: Elgáncsolt ember(ek) 245

KRÓNIKA

FEST '90; Százéves a szabadkai Városi Könyvtár; Petar Dobrović centenáriumnán; Díjak, elismerések; Az Alkotók Gyűlésének plénuma 249

Számunkat Kalapis Zoltán képgyűjteményének anyagával illusztráltuk. (Németh Mátyás felvételei)

HÍD – irodalmi, művészeti és társadalomtudományi folyóirat. 1990. február. Kiadja a Forum Lap- és Könyvkiadó és Nyomdaipari Munkaszervezet. Szerkesztőség és kiadóhivatal: 21000 Novi Sad, Vojvoda Mišić u. 1., telefon: 021/611-300, 602-es mellék. – Szerkesztőségi fogadóóra csütörtökön 10-től 12 óráig. – Kéziratokat nem őrzünk meg és nem küldünk vissza. – Előfizethető a 65700-601-14861-es folyószámlára; előfizetéskor kérjük feltüntetni a Híd nevét. – Előfizetési díj belföldön egy évre 50,00 dinár, fél évre 25,00 dinár. Egyes szám ára 5,00, kettős szám ára 10,00 dinár; külföldre egy évre 100,00 dinár, fél évre 50,00 dinár. Külföldön egy évre 12, fél évre 6 dollár. – Készült a Forum Nyomdájában, Újvidéken. YU ISSN 0350-9079.